

Kraśnicki, Jerzy

"Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku" w latach 1975-1985 : studium historyczno-bibliograficzno-teologiczne

Studia Teologiczne 9, 223-274

1991

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Studia Teologiczne
Biał. Droh. Łom..
9 (1991)

KS. JERZY KRAŚNICKI

WIADOMOŚCI KOŚCIELNE ARCHIDIECEZJI W BIAŁYMSTOKU W LATACH 1975-1985

(Studium historyczno-bibliograficzno-teologiczne)

Treść: Wstęp; I. Geneza i dzieje czasopisma; II. Strona zewnętrzna; III. Tematyka czasopisma; IV. Cele czasopisma; *Wiadomości* a inne urzędowe periodyki diecezjalne w Polsce; Zakończenie.

WSTĘP

W polskim piśmiennictwie kościelnym szczególnie miejsce zajmują periodyki wydawane przez Kurie Biskupie. Zaiwierają one bowiem, obok pism urzędowych, rodzimą twórczość: historyczną i teologiczną. Są to najczęściej drobne artykuły. Zjawiają się jednak także prace obszerniejsze, które z powodu trudności wydawniczych nie mogły się ukazać gdzie indziej. Dla historii Kościoła w Polsce stanowią one cenne źródło. Są też wyrazem poziomu teologicznego i kulturowego miejscowego duchowieństwa.

Uwagę naszą przyciągają tu *Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku*. Pośród bowiem diecezjalnych periodyków urzędowych w Polsce wyróżniają się one swoim profilem. W początkach miało to być kwartalnik teologiczno-pastoralny i tylko ingerencja cenzury nie zezwoliła na umieszczenie tego podtytułu na karcie tytułowej. De facto *Wiadomości* pozostały „kwartalnikiem teologiczno-pastoralnym” i zaznacza się to wyraźnie w ich zawartości.

Dodatkowym motywem zainteresowania się tym periodykiem jest sytuacja historyczno-polityczna, w jakiej on wychodził. Wiadomo bowiem, że Archidiecezja w Białymstoku, jako część Archidiecezji w Wilnie, znalazła się po drugiej wojnie światowej w niezwykle trudnych warunkach istnienia. Sytuacja polityczna, przynajmniej w początkowym okresie, była jej pod każdym względem wroga. Zarówno Ordynariusz Archidiecezji, jak i instytucje diecezjalne musiały się borykać z wieloma trudnościami natury politycznej, które pociągały za sobą trudności natury materialnej. Przede wszystkim zaś skrzępowana była wolność.

Kościelne środowisko naukowe w Białymstoku zaraz po wojnie stało na wysokim poziomie. Tu bowiem znaleźli przystań pracownicy Wydziału Teologicznego USB w Wilnie. Nie mogli oni jednak rozwinąć szerszej działalności naukowej ze względu na wspomniane trudności. Wkrótce potem większość z nich otrzymała awanse do innych diecezji.¹

Sytuacja stawała się jeszcze bardziej trudna. Dlatego też inicjatywa wydawnicza *Wiadomości* została przez wielu przyjęta z podziwem. Mimo jej chwilowego załamania całkowicie nie obumarła. Nieprzerwany dziesięcioletni okres wychodzenia *Wiadomości* jest już zjawiskiem liczącym się w historii piśmiennictwa i stąd też zasługuje na uwagę.

Praca, którą podejmujemy, należy do historiografii kościelnej, a ściślej do historii piśmiennictwa kościelnego. Podobnych prac powstało wiele w Instytucie Historii przy KUL.²

Mają one na celu rejestrację, opis i krytyczną ocenę wychodzącego piśmiennictwa i są przyczynkami do historii Kościoła w Polsce.

W niniejszej dysertacji chodzi o monograficzne opracowanie *Wiadomości Kościelnych Archidiecezji w Białymstoku* w pierwszych dziesięciu latach ich istnienia. Przedmiotem badań jest więc całość tego periodyku a nie jakaś wybrana z niego część. Problem pracy można zawrzeć w następujących pytaniach: Jak doszło do powstania *Wiadomości* i jakie były ich początkowe dzieje? Co je charakteryzuje i jaka dominuje w nich tematyka? Czym się odznaczają w zestawieniu z innymi tego typu periodykami wychodzącymi w Polsce i — konsekwentnie — jaką posiadają wartość?

Źródłem do niniejszej pracy były przede wszystkim same *Wiadomości*. Ich szczegółową zawartość bibliograficzną zamieściliśmy na końcu pracy. Sięgnęliśmy także do pism urzędowych Kurii Arcybiskupiej, które — niestety — nie zostały jeszcze opracowane pod względem archiwalnym. W wielu miejscach skorzystaliśmy z wywiadu z redaktorem naczelnym ks. dr C. Potockim, który zmarł w styczniu 1990 r. Nadto uwzględniliśmy istniejącą już bibliografię w tej dziedzinie.

Ten stan rzeczy kazał nam odstąpić od tradycyjnego podziału bibliografii załącznikowej na: źródła, opracowania i literaturę pomocniczą. Źródła bowiem są zestawione na końcu pracy i znajdują się — jeśli to

¹ Ks. dr I. Świrski, profesor zwyczajny teologii moralnej, dziekan Wydziału Teologicznego w latach 1926-1927 i 1929-1939, prekonizowany na biskupa diecezji siedleckiej w 1946 r.; zm. 1968; Ks. dr Cz. Falkowski, profesor zwyczajny historii Kościoła, w latach 1927-1928 dziekan Wydziału Teologicznego, w latach 1928-1930 i 1932-1934 rektor USB, w 1949 r. otrzymał sakrę biskupią i nominację na biskupa łomżyńskiego, zm. 1969 r.; Ks. dr M. Klepacz, profesor nadzwyczajny filozofii scholastycznej, w okresie wojny dziekan Wydziału, w 1947 r. konsekrowany na biskupa łódzkiego, zm. 1967 r.; Ks. dr P. Nowicki, profesor nadzwyczajny Pisma Św. ST, w latach 1938-1939 prodziekan Wydziału, na przełomie 1948/49 został profesorem Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego, zm. 1980 r.; Ks. dr A. Pawłowski, profesor nadzwyczajny teologii fundamentalnej, jesienią 1945 r. przeniósł się do Warszawy na Wydział Teologiczny Uniwersytetu Warszawskiego, późniejszy biskup włocławski, zm. 1968. Zob. S. Dąbrowski, *Obchody 400-lecia USB w Archidiecezji w Białymstoku*, WKAB 5 (1979) nr 4, s. 87 n; zob. także *Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku*.

² M. in. powstały następujące prace magisterskie: B. Chrystowska, *Dzwon niedzielny (1924-1939)*, Monografia czasopisma, Lublin 1975; Wł. Kwiatkowski, *Monografia miesięcznika „Głos Karmelu” (1927-1941)*, Lublin 1976; Z. P. Cywiński, *Wiadomości Kościelne parafii toruńskich (1919-1939)*, Monografia czasopisma, Lublin 1971.

były pisma urzędowe Kurii lub wywiady — w przypisach, a tzw. literatury pomocniczej w ogóle nie ma. Nikt dotąd nie opracował *Wiadomości* ani ze strony formalnej ani merytorycznej. Cała przeto bibliografia załącznikowa jest poniekąd literaturą pomocniczą.

W pracy zastosowaliśmy metodę właściwą naukom historycznym. I sama praca posiada profil historyczny. Teologiczną jest ona w tych częściach, które dotyczą materiału teologicznego. Nie jest to praca teologiczna w ścisłym tego słowa znaczeniu. Może ona natomiast służyć historii teologii. I to był dodatkowy motyw do jej podjęcia.

Studium niniejsze jest pracą magisterską, napisaną pod kierunkiem ks. bp. prof. dr hab. Edwarda Ozorowskiego na seminarium z historii teologii w ATK w Warszawie.

I. GENEZA I DZIEJE CZASOPISMA

Kwartalnik *Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku*, ze swoją początkową datą — 1975 rok, nie stanowi jakiegoś „novum” w historii naszej Archidiecezji. Sięgając bowiem wstecz poprzez okres powojennej historii, potem okres wojny i okupacji, należałoby zatrzymać swoją uwagę na czasach II Rzeczypospolitej, okresie szczególnym dla rozwoju czasopiśmiennictwa kościelnego w Diecezji, a potem Archidiecezji Wileńskiej, a nawet pójść jeszcze dalej, do lat zaborów, by dotrzeć do korzeni czasopisma o takim profilu. Późniejsze bowiem losy tego periodyku, charakteryzujące się pewną nieciągłością, zdeterminowaną różnorakimi uwarunkowaniami natury historycznej, politycznej i ideologicznej, tam biorą swój początek. Stąd też wynika podział pierwszego rozdziału. Na początku znalazły się w nim informacje na temat dziejów wileńskich organów kurialnych w powiązaniu z rozwojem międzywojennego (archi)diecezjalnego czasopiśmiennictwa. Następnie omówiono losy czasopisma w okresie powojennym.

1. Tradycje wydawnicze (Archi)diecezji Wileńskiej

A. Od ukazu tolerancyjnego z 17 IV 1905 roku do 1914 roku

Korzystna sytuacja dla czasopiśmiennictwa Diecezji Wileńskiej zaczęła się zarysowywać po ukazie tolerancyjnym wydanym przez cara Mikołaja II 17 IV 1905. Osłabione bowiem przez wojnę z Japonią a potem targane rewolucją Imperium Carów, nie było w stanie kontrolować wszystkich wydarzeń i zmuszone było iść przynajmniej na „niewielkie ustępstwa”. Nastąpiły więc chwile pewnego zelżenia ucisku narodowego i religijnego.¹

Owczesny biskup wileński E. Ropp (1903-1917), dobrze rozumiejąc dziejowy moment, starał się wykorzystać zaistniałe okoliczności i podejmował zdecydowane kroki w trosce o dobro diecezji i mieszkających w niej narodowości.² Na czasy

¹ T. Krahel, *Bp E. Ropp jako rządca diecezji wileńskiej*, WKAB 9(1983) nr 4, s. 128.

² Bp E. Ropp tylko nominalnie był biskupem wileńskim w latach 1903-1917. Faktycznie kierował diecezją zaledwie około trzech i pół roku (1903-1907). Już 5 X 1907 r. w wyniku oskarżeń kierowanych do rządu carskiego został usunięty z diecezji na zesłanie, gdzie spędził 10 lat. W 1908 r. Stolica Apostolska zamianowała na stanowisko administratora apostołskiego Diecezji Wileńskiej ks. K. Michalkiewicza. Po rewolucji lutowej w 1917 r. bp E. Ropp został ułaskawiony i rządził diecezją jeszcze do 15 VII 1917 r., kiedy to papież Benedykt XV zamianował go Arcybiskupem Metropolitą Mohylewskim. Por. tamże, s. 132 n.

jego rządów diecezją przypada — mimo czynników hamujących — rozwój tradycji wydawniczej tejże diecezji wileńskiej. Dzięki inicjatywie bpa E. Roppa już w 1905 r. zaczęły wychodzić *Nowiny Wileńskie*, które jednak szybko upadły. Nowe przedsięwzięcie, którym był tygodnik katolicki pt. *Przyjaciel ludu*, przeznaczony dla szerszego grona czytelników, okazało się trwalsze.³ Ukazywał się on w Wilnie w latach 1906-1910, a gdy w roku 1910 rząd carski skasował czasopismo pod tym tytułem, zaczęło się ono ukazywać pod nieco zmienionym — *Przyjaciel*⁴ i tak przetrwało do 1914 r.

Do wyżej wymienionych popularnych czasopism katolickich trzeba dołączyć dwutygodnik a potem miesięcznik „dla wszystkich ludzi dobrej woli i szukających prawdy poświęcony sprawom odrodzenia duchownego”⁵, wychodzący pod nazwą *Słowo i czyn* w Wilnie w latach 1909-1912 pod redakcją ks. Wilkowskiego.

Wśród wychodzących w tym okresie czasopism kościelnych na szczególną uwagę — z racji przedmiotu niniejszej pracy — zasługuje *Dwutygodnik Diecezjalny Wileński*, bowiem późniejsze *Wiadomości Metropolitalne Wileńskie* a potem *Wiadomości Archidiecezjalne Wileńskie*, wychodzące w okresie międzywojennym, były jego kontynuacją. Potrzeba takiego organu diecezjalnego wynikała z wielu racji. Przed wszystkim zaś domagał się tego wielki obszar diecezji, znajdującej się pod berłem carów, z siecią rozsianych daleko od stolicy biskupiej parafii oraz konieczność zjednoczenia wysiłków duszpasterstwa w kształtowaniu życia religijnego i narodowego w diecezji a przez nią w całym Kościele.⁶

Roli redaktora i wydawcy zarazem podjął się przy poparciu administratora apostolskiego Diecezji Wileńskiej ks. K. M. Michalkiewicz, ks. Stanisław Maciejewicz i to zadanie wypełniał przez cały czas trwania periodyku.⁷ Na jego łamach pojawiały się artykuły naukowe, teologiczne, społeczne, prace z zakresu teologii pasterskiej oraz wiadomości bieżące i dział oficjalny, w którym znajdowały się Akta Stolicy Apostolskiej, czynności Ordynariatu oraz rozporządzenia władz świeckich.⁸

Szczególny nacisk kładł autor na to, aby *Dwutygodnik*, będąc pismem kapłanów, służył w warunkach niewoli pomocą duszpasterską, aby był „z braku zjazdów koleżeńskich i synodów diecezjalnych — pisze w „Słowie Wstępnym” w 1(1910) ks.

³ Por. tamże, s. 130.

⁴ St. Czyżewski, *Ks. dr R. Jatrzykowski Arcybp Metropolita Wileński. Wspomnienia* (maszynopis) s. 172.

⁵ Zob. B. Lesisz, Cz. Drapińska, D. Olszewski, *Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku. Materiały do katalogu*, Warszawa — Lublin 1988, s. 669, nr 381.

⁶ Dwie gubernie: grodzieńska i wileńska, tworzące terytorium wileńskiej diecezji w 1914 r. zajmowały razem 80485 m² z 281 parafiami i ok. 1,4 mln wiernymi. W tym czasie była to największa w świecie diecezja. Por. J. Skarbek, *Organizacja parafialna diecezji wileńskiej w latach 1772/3-1914*, Studia Teol., Białystok—Drohiczyn—Łomża, 5-6 (1987-1988), s. 142.

⁷ Zob. Od redakcji, DDW 1 (1910) nr 13, s. 203.

⁸ Ks. St. Maciejewicz (1870-1940), autor prac historyczno-społecznych, redaktor. Do Seminarium Duchownego wstąpił w 1886 r., w 1890 r. wysłany na studia do Akademii Duchownej w Petersburgu, którą ukończył w 1894 r. ze stopniem mgr teologii. W tym też roku otrzymał święcenia kapłańskie. Był m.in. wikariuszem w Brześciu nad Bugiem, potem proboszczem w Wyszkach (1895-1898) i Choroszczy (1898-1899). Pracował także w Wilnie jako prefekt Gimnazjum Żeńskiego, Szkoły Realnej i prywatnego Gimnazjum Męskiego. Po ukazie tolerancyjnym w 1905 r. był przez jakiś czas posłem do Dumy Rosyjskiej. W latach dwudziestych piastował godność senatora Rzeczypospolitej. Zmarł w Wilnie 4 I 1940 r. Por. T. Kraheł, *Ks. St. Maciejewicz*, SPTK 1918-1981, t. 6, Warszawa 1983, s. 396.

Maciejewicz — jako stacja telefoniczna, która chce wszystkich kapłanów złączyć w jedno spoiste kolisko kapłańskie”.⁹

To jednak dzieło zapoczątkowane i konsekwentnie realizowane przez ks. Maciejewicza przerwała nadszarpnięta wojna, niosąca ze sobą wiele przemian politycznych i społecznych. Mimo tego, dzieło to przetrwało i stanowi jakby podwaliny, na których się opierało wydawanie późniejszych międzywojennych organów kulturalnych, tworząc przez to ciąg nieprzerwanej tradycji. W tym miejscu nie sposób pominąć znaczenia znanej nie tylko w granicach diecezji wileńskiej ale i poza nią drukarni Józefa Zawadzkiego.¹⁰ W niej przez jakiś czas był również wydawany *Dwutygodnik Diecezjalny Wileński*, o którym wyżej była mowa.

B) Międzywojenne czasopiśmiennictwo kościelne

W okresie dwudziestolecia międzywojennego w wyniku zerwania kajdan ponad 120-letniej niewoli narodowej i religijnej zapłonęło zielone światło dla czasopiśmiennictwa (archi)diecezjalnego tego okresu. Jakkolwiek i wówczas nie brak było problemów i trudności wywołanych zniszczeniami wojny czy też związanymi z budowaniem nowej rzeczywistości Państwa Polskiego w warunkach wolności, to jednak jest to czas, w którym można by mówić o swoistej eksplozji czasopiśmiennictwa kościelnego.¹¹ Słowo drukowane stało się wówczas ważnym czynnikiem w komunikacji wewnątrzdiecezjalnej, jak też w pracy duszpasterskiej.¹² O roli i zapotrzebowaniu na to słowo może przekonać liczba czasopism wychodzących w tym czasie. *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944* wlicza ich ponad 60 o różnym profilu i zakresie oddziaływania. Każde spośród tych pism posiada własną historię, własne dzieje nie dające się objąć jednym krótkim spojrzeniem, wymagające wielu oddzielnych badań i opracowań, ażeby przedstawić w sposób systematyczny ich nieraz skomplikowane ale zarazem interesujące drogi. Dlatego też zaakcentowane zostaną tu tylko niektóre z nich, a zwłaszcza organ urzędowy Kurii (Archi)diecezjalnej. Zanim jednak to zostanie uczynione, podkreślić trzeba kilka znaczących faktów z historii biskupstwa wileńskiego, które w dużej mierze przyczyniły się do tak bujnego rozwoju czasopiśmiennictwa. Na pierwszy plan wysuwa się nowe rozgraniczenie diecezji w Polsce, dokonane mocą bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae Unitas* z 28 X 1925 r. Na mocy tego dokumentu została mianowana prowincja kościelna z metropolią w Wilnie. W skład tejsze prowincji weszły: archidiecezja wileńska, diecezje: łomżyńska i pińska. W ten sposób ranga Wilna i archidiecezji bardzo się podniosła. Wilno stało się ważnym centrum życia kościelnego.¹³

Następnym faktem godnym podkreślenia jest mianowanie przez Piusa XI 24 VI 1926 r. na rządcę Archidiecezji i Metropolii Wileńskiej byłego ordynariusza diecezji łomżyńskiej R. Jałbrzykowskiego.¹⁴ Bowiem to właśnie za jego rządów liczba i znaczenie czasopism katolickich w archidiecezji wileńskiej tak bardzo wzrosła. Znaczącą rolę odegrało tu nabycie z inicjatywy arcybpa R. Jałbrzykowskiego

⁹ Od redakcji, DDW 1 (1910) nr 1, s. 1-2.

¹⁰ Por. L. Abramowicz, *Drukarstwo Wileńskie*, w: *Wilno i Ziemia Wileńska*, t. 2, Wilno 1937, s. 112-114.

¹¹ Por. A. Ziđłkowski, *Kwartalnik Teologiczny Wileński 1923-1926. Studium historyczno-teologiczne*, Studia Teol., Białystok—Łomża—Drohiczyn, 4 (1986), s. 137.

¹² Por. St. Strzelecki, Ks. R. Jałbrzykowski, *Arcybiskup Metropolita Wileński 1876-1955. Życie i działalność*, WKAB 2 (1976) nr 2, s. 121.

¹³ T. Krahel, *Zarys dziejów (Archi)diecezji Wileńskiej*, Studia Teol. Białystok—Drohiczyn—Łomża, 5-6 (1987-1989), s. 65 n.

¹⁴ Por. St. Strzelecki, Ks. R. Jałbrzykowski, art. cyt., s. 101.

drukarni (1928 r.), która zyskała miano Drukarni Diecezjalnej. Mieściła się ona w Wilnie przy ul. Metropolitalnej w tzw. Domu Katolickim.¹⁵ Ten zdecydowany krok zmniejszył koszty wydawnictwa pism kościelnych i „umożliwił uniezależnienie się od związku cecerów”.¹⁶

Podkreślając jednak owe fakty historyczne, nie należy mniemać, że okres przed (1825 r.) tymi wydarzeniami był czasem niewiele znaczącym lub bezpłodnym w tradycji wydawniczej. Wystarczy bowiem wymienić inicjatywę ks. prof. Bolesława Wilanowskiego, który wydawał i redagował w latach 1823-1926 *Kwartalnik Teologiczny Wileński*. Kwartalnik ten, o charakterze naukowym, był pismem Wydziału Teologicznego USB „propagującym osiągnięcia badawcze teologów i humanistów wileńskich”.¹⁷ Mimo, że ze względów finansowych periodyk ten upadł, to jednak zostawił on trwały ślad w środowisku wileńskim z lat międzywojennych i zapisał się na stałe w historii czasopiśmiennictwa (archi)diecezji wileńskiej.¹⁸

Owocem tego czasu jest także rozpoczynający nowy swój okres organ Kurii Diecezjalnej Wileńskiej. W 1921 roku dzięki uregulowaniu traktatem ryskim granicy wschodniej Polski, stało się możliwe wyjście na światło dzienne pierwszych numerów *Kurendy Kurii Diecezjalnej Wileńskiej*. Zawartość treściowa tego miesięcznika nie odpowiada jednak *Dwutygodnikowi Diecezjalnemu Wileńskiemu* z lat 1910-1915. Całość każdego numeru tworzyła jedynie część urzędowa, która obejmowała: rozporządzenia władz kościelnych i państwowych, korespondencję urzędową z władzami państwowymi, personalia i nekrologi, informacje o książkach. W takim kształcie *Kurenda* ukazywała się do 1925 r.¹⁹ Od nr 11 z 1925 r. organ ten zaczął wychodzić pod nazwą *Kurenda Kurii Metropolitalnej Wileńskiej* i jako taki dotrwał do 15 XII 1926 r. Każdy numer tego miesięcznika w miejsce redaktora był podpisywany przez ówczesnego kanclerza Kurii ks. Lucjana Chałckiego.²⁰

Oprócz tego urzędowego organu dla duchowieństwa, kapłani w tym czasie posiadali periodyk, który służył pomocą i radą w duszpasterstwie i w życiu kapłańskim. Był to *Miesięcznik Kapłański*, redagowany przez ks. Leona Żebrowskiego,²¹

¹⁵ Por. St. Czyżewski, Ks. dr R. Jałbrzykowski, dz. cyt., s. 171

¹⁶ Tamże, s. 172.

¹⁷ A. Ziólkowski, *Kwartalnik Teologiczny Wileński 1923-1926*, art. cyt., s. 163.

¹⁸ Ukazały się w nim liczne rozprawy naukowe z zakresu apologetyki, patrologii, historii Kościoła, filologii biblijnej, zagadnień z teologii prawosławnej. Obok rozpraw *Kwartalnik* zamieszczał liczne referaty, materiały, wiadomości ze świata nauki oraz recenzje. Zob. tamże, s. 162.

¹⁹ Zob. *Bibliografia czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*, Lublin 1981, s. 169.

²⁰ Ur. w 1873 r., święcenia kapłańskie otrzymał w 1899 r., zm. 1964 r. Por. *Catalogus Ecclesiarum et Cleri Archidioecesis Vilnensis pro Anno Domini 1939 r.* Vilnae 1939, s. 159; Zob. także *Spis kościołów i duchowieństwa Archidiecezji w Białymstoku* (stan z 1 czerwca 1973 r.), s. 126.

²¹ Ks. L. Żebrowski (1873-1953), prałat papieski, redaktor. Do Seminarium Duchownego w Wilnie wstąpił w 1895 r. a w 1899 r. rozpoczął studia w Akademii Duchownej w Petersburgu, które ukończył w 1903 r. ze stopniem mgr teologii. Teżoż roku przyjął święcenia kapłańskie. Pracował najpierw jako wikariusz przy Ostrej Bramie, potem profesor dogmatyki, liturgiki i homiletyki w Seminarium Duchownym w Wilnie. Od 1916 r. — proboszcz farniej parafii w Grodnie, po odzyskaniu niepodległości — senator Rzeczypospolitej; *Miesięcznik Kapłański* redagował w latach 1921-1929 a później WAW. Był także dyrektorem Archidiecezjalnej Unii Kleru oraz promotorem Synodu archidiecezji Wileńskiej (1931). Zasluga ks. L. Żebrowskiego jest wydanie drukiem *Statutów Synodu*. Zmarł w Mejszagole pod Wilnem 6 IX 1953 r. Zob. T. Kraheil, Ks. L. Żebrowski, SPTK 1918-1981, t. 7, Warszawa 1983, s. 500.

późniejszego redaktora WAW. Miesięcznik ten był „pismem Związku Kapłanów bł. A. Boboli diecezji wileńskiej.

Jednakże wymienione pisma nie docierały do szerokich rzesz czytelników, a były jedynie w zasięgu duchowieństwa. Szersze kręgi zainteresowanych czytelników były w tym czasie pozbawione popularnego pisma katolickiego.

Nowa, o wiele dogodniejsza sytuacja, biorąc pod uwagę uprzednio wspomniane fakty, wśród których w centrum stoi osoba ks. arcybpa R. Jałbrzykowskiego, powstała po 1925 r. Metropolita podejmował liczne akcje na rzecz prasy katolickiej. Wśród ważniejszych można wymienić *Dzień prasy katolickiej*,²² powołanie sekretariatu kolportażu prasy i ksiązek katolickich oraz nabycie drukarni.²³

Akcje te sprawiły, że czasopisma poszerzyły swój zasięg oddziaływania, otwierając się na potrzebę zainteresowanych czytelników. Na plon tych akcji nie trzeba było długo czekać, bo już 1 VIII 1929 r. ukazał się pierwszy numer tygodnika dla ludu archidiecezji, *Nasz Przyjaciel*, który nawiązywał do *Przyjaciela ludu* (1906-1910) i *Przyjaciela* (1910-1914). Dla późniejszych dziejów tego tygodnika pewne znaczenie miało wydawanie od 1935 r. przez Archidiecezjalny Instytut Akcji Katolickiej *Tygodnika Katolickiego*, bowiem w 1936 r. w maju „nastąpiła fuzja obu tygodników w jeden noszący tytuł *Tygodnik Katolicki — Nasz Przyjaciel*.”²⁴

Wiele pism, powstałych w tym czasie, zawdzięcza swoje istnienie działalności rozkwitających wówczas organizacji i stowarzyszeń katolickich, wśród których naczelną rolę w krzewieniu życia religijnego i apostołstwa świeckich przypadła Akcji Katolickiej, która wydawała *Wiadomości Akcji Katolickiej Archidiecezji Wileńskiej*, *Okólniki*, *Sprawozdania z działalności*.²⁵ Z innych stowarzyszeń kościelnych Sodaliczka Mariańska wydawała *Echo Mariańskie* (Białystok) i *Kalendarz mariański...* Dzieło Matki Bożej Powołań — miesięcznik *Żniwo wprawdzie wielkie...*, Porozumienie Katolickich Stowarzyszeń — *Pax*, Instytut Niepokalanej Królowej Polski — *W służbie*. Wychodziły ponadto pisma o wąskim, ściśle określonym profilu np. *Świat umartwych* (o życiu pozagrobowym), *Ku szczytom* (dwumiesięcznik poświęcony zagadnieniom pełnego wychowania katolickiego).²⁶ Na uwagę zasługują także czasopisma lokalne, przeważnie parafialne. Czołowe miejsce zajmują tu *Wiadomości Kościelne* wileńskich parafii (1929-1932), będące różnymi mutacjami o wspólnej rdzennej treści z zamieszczanymi wiadomościami lokalnymi.²⁷ Prócz nich w wielu parafiach rozsianych po terytorium rozległej Archidiecezji wychodziły inne interesujące w swoje szacie graficznej i treściowej czasopisma. Warto to wymienić dla przykładu *Jutrzenkę Białostocką*, później przemianowaną na *Przewodnik parafialny białostocki*, ukazującą się jako miesięcznik pod redakcją ks. kan. Adama Abramowicza (1881-1969) przy parafii św. Rocha w Białymstoku w latach 1929-1939.²⁸

²² St. Strzelecki, Ks. R. Jałbrzykowski, art. cyt., s. 123.

²³ T. Krahel, *Zarys dziejów Archidiecezji Wileńskiej*, Studia Teol., Białystok—Drohiczyn—Łomża, 5-6 (1987-1988), s. 68.

²⁴ St. Strzelecki, Ks. R. Jałbrzykowski, art. cyt., s. 122.

²⁵ T. Krahel, *Zarys dziejów*, art. cyt., s. 69.

²⁶ Tamże, s. 69. Por. także *Bibliografia katolickich czasopism*, dz. cyt., s. 402.

²⁷ Były to „pisma miesięczne” (takie było brzmienie podtytułu wraz z nazwą konkretnej parafii) następujących wileńskich parafii: Ostrobramskiej, Bernardyńskiej, Św. Ducha, Św. Rafała, Świętych Apostołów Filipa i Jakuba. Wszystkich Świętych oraz *Wiadomości Kościelne parafii w Bargłowie. Bibliografia katolickich czasopism*, dz. cyt., s. 403.

²⁸ Na zawartość tego czasopisma składały się: sprawy związane z budową kościoła św. Rocha, sprawy stowarzyszeń religijnych w parafii, rok kościelny, kronika i ogłoszenia parafialne, poezja religijna, zagadnienia wychowawcze, dokumenty kościelne i artykuły okolicznościowe. Por. *Bibliografia...* dz. cyt., s. 239. Zob. także T. Krahel, Ks. *Pratut Adam Abramowicz (1881-1969)*, Białostoczczyzna, 11 (1988) 3, s. 36-38.

Przyglądając się temu rozkwitowi czasopiśmiennictwa w Archidiecezji podczas rządów międzywojennych arcybpa R. Jałbrzykowskiego, wydawać by się mogło, że stracił na znaczeniu archidiecezjalny kurialny urzędowy organ. Ta jednak opinia upada, kiedy dokładniej przyjrzymy się temu czasopismu (i jego ówczesnym dziejom) 15 XII 1926 r. czasopismo wychodzące pod nazwą *Kurenda Kurii Archidiecezjalnej Wileńskiej* zyskało nowy tytuł: *Wiadomości Metropolitalne Wileńskie* a od 25 I 1927 r. stało się jednocześnie nowym pismem, nawiązującym jedynie do *Dwutygodnika Diecezjalnego Wileńskiego* (1910-1915), jak zresztą zaznacza to słowo od redakcji w WAW z 15 XII 1926 r.: „Nowa sytuacja wytwarza nowe stosunki, stawia nowe wymagania i nowe potrzeby. Jesteśmy zgoła w nowej sytuacji odkąd pierwsze nasze pismo diecezjalne *Dwutygodnik Diecezjalny Wileński* ulegając konieczności było zmuszone przerwać swe istnienie. Zamarło w niewoli (...), zmartwychwstaje w wolności, by służyć tejże samej wielkiej sprawie — służyć kapłanom”.²⁹ Przeszło od tej pory być pismem zawierającym jedynie suchą treść urzędową. Poszerzone o dział nieurzędowy nabrało nowych kolorów. Zawartość bowiem tego działu, obejmująca „artykuły z zakresu pastoryzacji, obowiązków, praw i potrzeb stanu duchownego, parafii, wychowania i akcji katolicko-społecznych; przeszłości i dziejów diecezji i kościołów; kronikę metropolitalną; poradnik pasterski; wiadomości z życia kościelnego w kraju i za granicą, bibliografię” osadzała ten periodyk o wiele głębiej w życiu i praktyce kapłańskiej niż to było w przypadku *Kurendy*.³⁰ Funkcje redaktorów i wydawców sprawowali kolejno: od 1926-1928 roku — ks. Franciszek Kafarski (1899-1964) — sekretarz generalny Akcji Katolickiej, od 1928-1935 r. — ks. Leon Żebrowski — promotor synodu diecezjalnego i redaktor wspomnianego wyżej *Miesięcznika Kapłańskiego*, od 1935-1939 roku — ks. J. Poniatowski (1886-1946).

Ważnym punktem w wydawaniu *Wiadomości* było otwarcie w Wilnie lokalnej kościelnej placówki wydawniczej (1928). Odtąd wydawcy nie musieli się błąkać po drukarniach Wilna a nawet, jak to bywało i poza diecezją.

Ten stan rzeczy, sprzyjający w prowadzeniu w archidiecezji działalności wydawniczej, radykalnie i w sposób brutalny unicestwił rozwój wydarzeń i działań prowadzonych w czasie II wojny światowej. Możliwości prowadzenia działalności wydawniczej przestały istnieć, a powstanie podobnych możliwości mogło stać się jedynie przedmiotem nadziei, którą jednak trudno było odnieść do powstania możliwości takich na terenie całej Archidiecezji Wileńskiej.

2. Powstanie miesięcznika diecezjalnego białostockiego

Na kolejnym odcinku drogi, mierzonej latami dziejów, wiodącej od czasu ukazania się ostatnich numerów *Wiadomości Archidiecezjalnych Wileńskich* we wrześniu 1939 r. do powstania kwartalnika WKAB w 1975 r. zostały podjęte w okresie powojennym dwie próby wydawania urzędowego organu Kurii Arcybiskupiej. Miały one miejsce w nowej historyczno-politycznej sytuacji. Archidiecezja Wileńska, leżąca w sąsiedztwie Państwa Radzieckiego w wyniku II wojny światowej rozdarta została granicami politycznymi. Skutkiem tego w granicach Polski znalazł się obszar 6000 km² z 51 parafiami, w granicach Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej — 38430 km² z 217 parafiami (nie wliczając 5 wojskowych i 5 obrządku wschodniego), w granicach Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej — 9527 km² ze stolicą archidiecezji i 87 parafiami.³¹

²⁹ *U progu*, *Wiadomości Metropolitalne Wileńskie* 1 (1926), s. 10.

³⁰ Tamże, s. 10.

³¹ T. Krahel, *Zarys dziejów*, art. cyt., s. 69.

Tereny archidiecezji, które zostały włączone do BSRR i LSRR objęła rychło indoktrynuarcja ateistyczna, dotykająca w odniesieniu do Kościoła w szczególny sposób jego egzystencji. Na własność Państwa Radzieckiego zabrano m.in. domy kurialne, pałac biskupi, tzw. mense biskupią, budynki Seminarium Duchownego z ogromną biblioteką, kościoły (pozostawiono możliwość ich użytkowania w zamian za wysokie podatki), dobra parafialne, klasztory i dobra zakonne, drukarnię diecezjalną. Na tych terenach tj. BSRR i LSRR, niemożliwe stało się normalne funkcjonowanie Kościoła, nie mówiąc już o możliwości drukowania kościelnych czasopism.³²

Nieco lepsza sytuacja dla Kościoła istniała na terenach Archidiecezji znajdujących się w granicach PRL. Dlatego też arcybiskup R. Jałbrzykowski, opuszczając Wilno, 15 VII 1945 r. przybył do Białegostoku, który od tej pory stał się miastem biskupim. Tutaj więc, przewodząc lokalnemu Kościołowi, zorganizował Kurie Arcybiskupią, która mieściła się w parafii Wniebowzięcia NMP. Do prawidłowego funkcjonowania Kurii i całego życia kościelnego istniała potrzeba wydawania dla duchowieństwa Białostocczyzny (w 1945 r. było ok. 100 księży)³³ urzędowego pisma informacyjnego. Jednakże z powodu ograniczeń ze strony Państwa w tym względzie, jak i braku bazy materialnej było to przedsięwzięcie nielatywne do zrealizowania. Ze strony Państwa bowiem utworzony i już w 1946 r. funkcjonujący Urząd Kontroli Prasy hamował wszelkie kościelne poczynania wydawnicze. Brak zaś bazy materialnej przy wydawaniu takiego pisma drukiem dla tak małej ilości księży sprawiał, że to pismo byłoby zupełnie deficytowe. Wyjściem z opresji była decyzja, by owo pismo wychodziło na powielaczu, gdyż wówczas nie wchodziłyby w grę sprawy cenzuralne, a sam powielacz, będący w posiadaniu Seminarium Duchownego, mógł być bez przeszkód wykorzystany.³⁴

Funkcje głównego redaktora podjął się ks. dr Cz. Falkowski, rektor Seminarium Duchownego i ostatni dziekan Wydziału Teologicznego USB w Białymstoku. Mimo dokładanych starań, zdołali się ukazać tylko dwa numery tego pisma noszącego tytuł *Wiadomości Archidiecezjalne*, pierwszy — z 22 XII 1947 r., drugi — za stycznia — luty — marzec 1948 r.³⁵

Po wydaniu pierwszego powielonego numeru — jak można się dowiedzieć z krótkiej notatki „Od redakcji” zamieszczonej w Nr 2 — „redakcja miała zamiar wydawać następne drukiem. Jednakże ze względów od nas niezależnych — pisze

³² Tamże, s. 69. Zob. też, St. Czyżewski, Ks. dr R. Jałbrzykowski, dz. cyt., s. 286 n.

³³ Zob. M. Paszkiewicz, *Chronologia ważniejszych zarządzeń, akcji i wydażeń za rządów arcybpa R. Jałbrzykowskiego (1926-1955) w Wilnie i w Białymstoku*, WKAB 3 (1977) nr 1, s. 117.

³⁴ Zob. St. Czyżewski, Ks. dr R. Jałbrzykowski, dz. cyt., s. 297.

³⁵ W Przedmowie do Nr 1 mówi się: „Zachęceni przez J.E. „Ks. Arcybpa Metropolite zamierzamy wznowić wydawanie naszych *Wiadomości Archidiecezjalnych*, które od wybuchu wojny w 1939 r. przestały się ukazywać. Aczkolwiek w granicach Rzeczypospolitej Polskiej znajduje się tylko część Archidiecezji, sądzymy jednak, iż organ archidiecezjalny z pożytkiem będzie spełniał swe zadanie informując Przewielebnych Księża o najważniejszych zarządzeniach Stol. Ap., oraz o sprawach dotyczących bezpośrednio naszego życia i pracy duszpasterskiej. Pragnęlibyśmy szczerze by *Wiadomości Arch.* stały się łącznikiem wszystkich Przewielebnych Konfratrów w ich ciężkiej, odpowiedzialnej lecz zbożnej pracy w czasach dzisiejszych, które nasuwają myśli o nowych metodach i stawiają nas wobec wielu zagadnień w duszpasterstwie. Pragniemy zatem, by Przewielebni Księża, mieli możliwość wypowiadania swych cennych uwag na łamach własnego naszego czasopisma. Z góry uprzedzamy, że ze względu na duże koszty, którymi nie chcemy obarczać Przewielebnych Księża, *Wiadomości* naszych nie będziemy wydawać drukiem. Poszczególne numery będą się ukazywały w miarę potrzeby i zebranych materiałów.

dalej redakcja — zmuszeni jesteśmy powrócić do wydawania na powielaczu, ograniczając się do umieszczania tylko oficjalnych komunikatów kościelnych”.³⁶ Te trudności, o których informuje Redakcja, pomnożone zostały przez rząd wydaniem kolejnego „rozporządzenia o kontroli druków i wydawnictw prywatnych” (1948). Dlatego też zrezygnowano z dalszego wydawania *Wiadomości*.³⁷

Znowu więc nastąpił okres jakby czekania na czas odwilży, gdy spełni się znamienne motto, widniejące też pod tytułem obu numerów tej skromnej edycji pisma urzędowego, które to motto brzmiało: „sanctifica eos in veritate”³⁸ i ponownie zaświta możliwość podjęcia akcji wydawniczej.

Istotnie, „trwające lata określane mianem „błędów i wypaczeń”, kiedy to usiłowano zlikwidować ten lokalny Kościół, nakazując arcybiskupowi R. Jałbrzykowskiemu opuszczenie Białostoczczyzny”³⁹ przyniosły w 1956 r. pewne złagodzenie kursu politycznego wobec Kościoła. W związku z zaistniałą sytuacją zostały podjęte starania o wznowienie wydawnictwa pisma diecezjalnego. Przy poparciu ks. prałata A. Sawickiego, wikariusza generalnego Archidiecezji w Białymstoku, który po śmierci arcybpa R. Jałbrzykowskiego (1955) i kilkumiesięcznym sprawowaniu funkcji wikariusza kapitulnego przez bpa Wł. Suszyńskiego, rozpoczął administrowanie diecezją, dzieło to wziął w swoje ręce, jako redaktor naczelny, ks. dr W. Pietkun. Funkcja administracyjna wydawnictwa została powierzona ks. W. Chilmonowi, na którego barkach spoczęła niemalże w całości sprawa kolportażu czasopisma.⁴⁰ Zadanie, profil, tematykę tego pisma, które przyjęło nowy tytuł: *Wiadomości Kościelne*, określił redaktor naczelny w *Słowie Wstępnym*, zawartym w pierwszym jego zeszytcie, który wyszedł 9 IV 1957 r. w nakładzie 2000 egz.

Wytknięty cel stanowiło „zaznajomienie z formami życia liturgicznego kapłanów i lud, czyli całą katalicką społeczność Białostoczczyzny”. Znamienną więc cechą tych *Wiadomości*, jak widać, było dążenie do tego, aby one docierały do świeckich, zwłaszcza tych, którzy „ściślej współpracują — jak podkreśla dalej *Słowo Wstępne* — z duszpasterzem tj. do służby kościelnej, bractw, zelatorów Żywego Różańca itp”. Gdy chodzi o profil czasopisma, to było ono całkowicie pastoralne i praktyczne. Nie było tam miejsca na naukowe artykuły czy opracowania.

Tematyka periodyku obejmowała — według zamierzeń i planów ks. W. Pietkuna — zarządzenia Zwierzchnika Diecezjalnego, przedruk uchwał Komisji Wspólnej Episkopatu i Rządu oraz ukazujące się w następstwie tych uchwał odpowiednie przepisy prawne, wytyczne pracy duszpasterskiej. Najszerzy oddźwięk znalazło tu życie liturgiczne w Kościele, a to z tej racji, że Stolica Ap. wprowadziła po wojnie szereg zmian liturgicznych, z którymi należało lepiej zaznajomić kapłanów, a poprzez nich — wiernych, by oni ze zrozumieniem mogli się włączyć w liturgiczne czynności. Jak wyraził się ks. W. Chilmon, pragnieniem redaktora naczelnego było wydawać „w miarę możliwości” wszystko, co mogłoby służyć wiernym w ich życiu religijnym i liturgicznym, co by się zaraz nie zdezaktualizowało mimo opóźnień wykonawczych i interwencji cenzury odrzucającej wiele zleconego do druku materiału.

Realizując podjęte założenia, poczynając od marca 1957 r. do kwietnia 1958 r., wydanych zostało drukiem 14 numerów *Wiadomości Kościelnych*, z których większość była kumulowana. Dlatego też w rzeczywistości ukazało się 8 zeszytów tego periodyku. Jako miesięcznik diecezjalny białostocki (podtytuł czasopisma) ze ścisłym określeniem tematyki pejedynczego zeszytu (kolejno: wielkanocny, maryjno-

³⁶ *Wiadomości Archidiecezjalne* 2 (1948) nr 1, s. 1.

³⁷ Zob. St. Czyżewski, Ks. dr R. Jałbrzykowski, dz. cyt., s. 297.

³⁸ J 17,7.

³⁹ T. Kraheł, *Zarys dziejów*, art. cyt., s. 70.

⁴⁰ Wywiad z ks. W. Chilmonem przeprowadzony 6 III 1989 r. w Białymstoku.

majowy, eucharystyczny, maryjno-sierpniowy, katechetyczny i akademicki) wychodził tylko w ciągu 1957 r. W tym okresie (nakł. 1000 egz. z wyjątkiem 1-2 nr 1957 r. — nakł. 2000 egz) finansowany był wyłącznie ze sprzedaży, rozsyłanych do poszczególnych ośrodków parafialnych egzemplarzy tego czasopisma.⁴¹ Jeśli chodzi o ukazywanie się w 1958 r., to nie posiadał on już podtytułu „Miesięcznik diecezjalny białostocki”, a tylko była informacja: „seminaryjno-wydziałowy” i był finansowany w całości przez ks. Cz. Kulikowskiego. Wyjątkiem był numer 1 tegoż roku, zawierający jedynie „Regulamin dla Alumnów Seminarium Duchownego” w nakładzie 300 egz. Następny zaś zeszyt obejmujący nr 2, 3 i 4, który wyszedł z druku w czerwcu 1958 r., zawierający dość różnorodną tematykę, był ostatnim, w tej edycji *Wiadomości Kościelnych*. Kolejny bowiem raz zahamowane zostało wydawanie pisma diecezjalnego. Do tego stanu rzeczy doprowadziły dalsze ograniczenia rządowe w dziedzinie wydawnictw kościelnych, a także utrzymujący się w dalszym ciągu „brak stabilizacji granic diecezji”.⁴²

3. Okoliczności powstania i początkowe dzieje kwartalnika WKAB

Nim powstała możliwość, by światło dzienne mógł ujrzeć kwartalnik WKAB, minęło niemalże 18 lat od ukazania się w czerwcu 1958 r. ostatniego numeru miesięcznika diecezjalnego. Ten dość pokaźny odcinek czasu, dzielący oba pisma, nie świadczy o tym, że idea diecezjalnego periodyku w tym okresie powoli obumierała. Byłoby to wyraźne niezauważanie potrzeb i celowości tego przedsięwzięcia dla funkcjonowania Kurii i Archidiecezji. Jednakże już przynajmniej pobieżny rzut oka na wydarzenia historyczne, znamionujące interesujący nas okres w dziejach Kościoła kat. w Polsce, odsuwa daleko takie przypuszczenia. Poczynając bowiem od roku 1958, w następstwie popaździernikowego (1956) odprężenia w stosunkach między Państwem a Kościołem władze państwowe swoimi poczynaniami zaczęły systematycznie odchodzić od linii tego odprężenia.⁴³

Już w 1958 r. zlikwidowano nauczanie religii w szkołach.⁴⁴ Jednocześnie sukcesywnie były usuwane ze szpitali siostry zakonne, a instytucje kościelne (seminaria duchowne, kurie diecezjalne, parafie) obciążone zostały tak dotkliwymi podatkami, że ich spłacenie okazało się wręcz niemożliwe.⁴⁵

W następnych latach ta niełatwa sytuacja Kościoła w Polsce wciąż się pogarszała, by w związku z *Oreędziem biskupów polskich do ich niemieckich braci w Chrystusie* (z 18 XI 1965 r.) przybrać rozmiary otwartego konfliktu między władzą państwową a Kościołem. Ten konflikt zaostriżył się jeszcze bardziej w czasach studenckich rozruchów w 1968 r. Dopiero lata siedemdziesiąte, po tragicznych wydarzeniach na Wybrzeżu niosły zapowiedź pewnej umiarkowanej normalizacji stosunków Państwo — Kościół.⁴⁶ Wszystkie te uwarunkowania, w których Kościół katolicki w Polsce musiał funkcjonować, nie mogły nie wpływać ujemnie na różne dziedziny działalności Kościoła, w tym także i na możliwość prowadzenia akcji wydawniczej tak na szczeblu krajowym, jak i diecezjalnym.

⁴¹ Wywiad z ks. W. Chilmonem.

⁴² Wywiad z ks. C. Potockim, kanclerzem Kurii i redaktorem WKAB przeprowadzony 11 III 1989 r.

⁴³ Zob. D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa*, Łódź 1988, s. 139.

⁴⁴ Na podstawie porozumienia między Państwem a Kościołem (Komunikat Komisji Wspólnej przedstawicieli rządu i episkopatu z 8 XII 1986 r.) religia powróciła do szkół jako przedmiot nadobowiązkowy. Tamże, s. 139.

⁴⁵ Tamże, s. 139 n.

⁴⁶ Tamże, s. 141.

Wiele zabiegów ze strony Kościoła kosztowało utrzymanie istniejących już pism, nie mówiąc o nowych inicjatywach, które skutecznie hamował i uniemożliwiał dysponujący szerokimi uprawnieniami Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (GUKPPIW). Archidiecezja w Białymstoku z racji na „brak stabilizacji jej granic” — jak się wyraził ks. C. Potocki — napotykała w tym względzie na szczególne trudności.⁴⁷ Nie pozwalano wydawać drukiem żadnych diecezjalnych publikacji, za wyjątkiem *Kalendarza Liturgicznego*, który wychodził nieprzerwanie od 1946 r. Taki stan rzeczy sprawiał, że kolejni rządzący Archidiecezją, a więc ks. prałat A. Sawicki (VII 1955 — 20 V 1968), ks. bp Wł. Suszyński (25 V 1968 — 27 X 1968) i ks. prałat P. Maziewski (31 X 1968 — 17 I 1970) nie podejmowali prób, zmierzających do uruchomienia akcji wydawniczej pisma urzędowego.⁴⁸

Sprawa posunęła się naprzód, kiedy w styczniu 1970 r. administratorem apostołskim Archidiecezji w Białymstoku został nowo mianowany biskup H. Gulbinowicz. Dzięki jego staraniom, Kurii Arcybiskupiej udało się wydać w 1973 r. w nakł. 800 egz. *Spis kościołów i duchowieństwa Archidiecezji w Białymstoku* (stan z 1 VI 1973 r.), „zawierający w sobie kronikę (od 27 VII 1944 r. do 31 XII 1972 r), opracowaną przez ks. dra E. Kisiela „tej części archidiecezji, która znajduje się w granicach PRL”.⁴⁹ Była to pierwsza od 1958 r. wydana drukiem pozycja diecezjalna.⁵⁰ Ten mało istotny sam w sobie fakt, biorąc pod uwagę temat niniejszej pracy, nabiera znaczenia w związku ze wznowieniem wydawania pisma urzędowego. Był to bowiem moment przełomowy, który stał się jakby impulsem do podjęcia starań o to pismo — kwartalnik, a także był to moment zapowiadający sfinalizowanie tych wysiłków pozytywnym skutkiem.⁵¹

Rozumiejąc chwilę obecną, ks. bp H. Gulbinowicz, wyszedł z propozycją do ks. dra C. Potockiego, ówczesnego wicekanclerza Kurii Arcybiskupiej, by on podjął się funkcji redaktora naczelnego przyszłego urzędowego periodyku. Ks. Potocki przyjął tę propozycję. W następstwie wszczął on w imieniu Kurii wysiłki zmierzające do uzyskania pozwolenia na wznowienie wydawnictwa.⁵²

Już 16 X 1974 r., a więc w niedługim czasie po ukazaniu się *Spisu kościołów i duchowieństwa*, wystosował on zgodnie z wymaganą procedurą⁵³ do GUKPPIW w Warszawie wniosek z prośbą o wydanie takiego pozwolenia.⁵⁴ Wniosek ten w swojej treści zawierał zamiar wznowienia periodycznego wydawnictwa kościelnego organu prasowego, począwszy już od 1975 r., zawierał dokładne dane tegoż organu oraz motywy uzasadniające skierowanie wniosku. Wśród danych na czołowym miejscu wymieniony został tytuł: *Wiadomości Archidiecezji w Białymstoku*. Dalsze dane stanowią: Wydawca — Kuria Arcybiskupia w Białymstoku, Wykonawca — Białostockie Zakłady Graficzne, „proponowany” redaktor naczelny — ks. dr C. Potocki, a także częstotliwość ukazywania się — kwartalnik, nakład — 1000 egz. format — A5 i objętość — 150 stron.⁵⁵

⁴⁷ Wywiad z ks. C. Potockim ... 11 III 1989 r.

⁴⁸ Zob. T. Kraheł, *Zarys dziejów...* art. cyt., *Studia Teol. Białystok—Drohiczyn—Łomża*, 5-6 (1986-1988), s. 70 n.

⁴⁹ *Przedmowa* (bpa H. Gulbinowicza) w: *Spis Kościołów i Duchowieństwa Archidiecezji w Białymstoku* (stan z 1 IV 1973 r.) s. 5.

⁵⁰ Ostatni *Spis Kościołów i Duchowieństwa* ukazał się w 1949 r. na powielaczu. Zob. tamże, s. 5.

⁵¹ Wywiad z ks. C. Potockim... 11 III 1989 r.

⁵² Tamże.

⁵³ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie zakresu i trybu sprawowania nadzoru i kontroli przez GUKPPIW z 21 III 1970 r. (Dz. U. Nr 6, poz. 50).

⁵⁴ Zob. AKAB, Teczka: WKAB — decyzje, zezwolenia, umowy (Pismo Kurii Arcybiskupiej do GUKPPIW w sprawie pozwolenia na wydawanie drukiem kwartalnika urzędowego).

⁵⁵ Tamże.

Motywy, skłaniającym do skierowania wniosku, jest jak wynika z jego treści — „pilna konieczność wydawania własnego czasopisma niezbędnego do prawidłowego funkcjonowania Archidiecezji” oraz nie bez znaczenia fakt rzucający się k oczy, że prawie wszystkie diecezje w Polsce posiadają takie czasopisma”.⁵⁶ Kuria zwraca także uwagę na ideową ciągłość wydawnictwa urzędowego periodyku, informując, że „Kurja wydawała *Wiadomości Kościelne* w okresie od kwietnia 1957 r. do czerwca 1958 r.”⁵⁷

Niemalże jednocześnie z wnioskiem do GUKPPIW w Warszawie, tj. 15 XI 1974 r. skierowana została prośba do wykonawcy periodyku, o ujęcie do planu wydawniczego BZGraf. na rok 1975.⁵⁸ Ujęcie bowiem do planu wydawniczego wykonawcy dawało możliwość podjęcia akcji wydawniczej jeszcze w 1975 r., nawet gdyby w grę miało wchodzić zwlekanie GUKPPIW z wydaniem decyzji. To zwlekanie stało się oczywiście faktem. Milczenie prezesa GUKPPIW, Stanisława Kosickiego, przedłużało się. Trzeba było interwencji Kurii przez Delegaturę GUKPPIW w Białymstoku, by spowodować odzew prezesa na kurialny wniosek z 16 X 1974.⁵⁹ Odzew ten nastąpił 28 II 1975 r. Prezes, przesyłając do Kurii pismo, informował i wyjaśniał powody odwołania podjęcia decyzji w sprawie wydawania *Wiadomości Archidiecezji w Białymstoku*. Głównym powodem miały być „trudności w gospodarce papierowej”. Jednocześnie prezes zapowiadał, że ostateczna decyzja co do wznowienia wydawnictwa będzie mogła być wydana w marcu tegoż roku.⁶⁰ Decyzja jednak nie została podjęta w oczekiwanym czasie. Dopiero 16 IV 1975 r. wpłynęła ona do Kurii z datą wydania: 14 IV 1975 r. Prezes GUKPPIW oznajmił, że „po rozpatrzeniu wniosku Kurii Arcybiskupiej w Białymstoku z dn. 16 X 1974 r. w sprawie wydania zezwolenia: zezwała Kurii Arcybiskupiej na wydawanie drukowanego kwartalnika pt. *Wiadomości Kościelne* w nakładzie 600 egz., obj. 150 str., format A 5”.⁶¹

Zestawiając dane periodyku, wymienione we wniosku kurialnym, z danymi, które podało zezwolenie, nietrudno zauważyć, że zezwolenie nie zawiera tytułu *Wiadomości Archidiecezji w Białymstoku*, ale tytuł ten brzmi *Wiadomości Kościelne*. Ta „poprawka” w tytule, choć jest bez większego merytorycznego znaczenia, to świadczy o zapobiegliwości GUKPPIW co do możliwości ewentualnej szerszej interpretacji tytułu *Wiadomości Archidiecezji* bez określenia „kościelne”. Inne dane z wyjątkiem nakładu, który został uszczuplony z 1000 egz. do 600 egz. nie uległy zmianie.

Rzeczą godną podkreślenia jest okres ważności wydanego zezwolenia określony jako „do odwołania”. Oznaczało to, że — jak przewiduje rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów w tej materii — prezes GUKPPIW może cofnąć zezwolenie, jeśli by uznał, że „wydawnictwo byłoby szkodliwe dla dobra i interesów PRL”.⁶² Mimo jednak wprowadzenia do decyzji tego momentu niepewności i całkowitej zależności od państwowych organów kontroli, liczyć trzeba było na powodzenie wydaw-

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ O tych *Wiadomościach* była mowa w poprzednim paragrafie niniejszej dysertacji.

⁵⁸ AKAB, Teczka: WKAB — decyzje ..., (Pismo Kurii Arcybiskupiej do BZGraf. z 15 XI 1974 r.).

⁵⁹ AKAB, Teczka: WKAB — decyzje ..., (Pismo Kurii Arcybiskupiej do Delegatury GUKPPIW w Białymstoku z 13 II 1975 r. z prośbą o interwencję w sprawie wydawnictwa).

⁶⁰ AKAB, Teczka: WKAB — decyzje ..., (Pismo Prezesa GUKPPIW z 28 II 1975 r. do Kurii Arcybiskupiej).

⁶¹ AKAB, Teczka: WKAB — decyzja ..., (Zezwolenie na wydawanie WKAB).

⁶² Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 22 IV 1975 r. w sprawie zakresu i trybu sprawowania nadzoru i kontroli przez GUKPPIW (Dz. U. Nr 13, poz. 75).

nietwa. Dlatego staraniem redaktora naczelnego do 3 VI 1975 r. przygotowane zostały pozycje mające wejść w skład Nr 1 kwartalnika, a następnie złożone do zatwierdzenia i wglądu cenzury w Delegaturze GUKPPiW w Białymstoku. Ingerencje cenzury, których nie brakowało, zwłaszcza gdy chodziło o dzieje Archidiecezji, omawiał redaktor naczelny z dyrektorem Delegatury.⁶³

Nieraz wiele wysiłków wymagało przekonanie dyrektora, że niektóre ingerencje są całkowicie nieuzasadnione. Jako przykład może posłużyć zdanie „Arcybiskup Metropolita Wileński 15 VII 1945 r. przyjechał z Wilna do Białegostoku”. Cenzura, nie respektując żadnych związków z tym co „wileńskie” — Wilno bowiem pozostało po 1945 r. na terenie ZSRR — wykreśliła określenie „Wileński” (Metropolita) i „z Wilna”. Redaktor Naczelny wówczas trafnie wyjaśnił, że gdy chodzi o określenie „wileński” dotyczące Metropolity, to jest to tytuł analogiczny np. do nazwy „dworzec wileński”, który choć znajduje się na terenie Polski taką nazwę nosi. Wówczas ta perswazja redaktora zakończyła się jego sukcesem.⁶⁴

Prześląd uczyniony przez cenzurę wraz z pozytywnym ustosunkowaniem się do proponowanych pozycji, mających wejść w skład numeru *Wiadomości*, umożliwiał podjęcie dalszych przedsięwzięć o wykonanie w BZGraf. Pierwszorzędną sprawą w tej materii było uzyskanie cesji na papier potrzebny do zrealizowania nakładu czasopisma. W związku z tym Kuria skierowała do BZGraf., 20 VI 1975 r., zamówienie na papier na druk 1 numeru WKAB (ilość arkuszy wydawniczych — 6, drukarskich — 8. Takie zamówienia na papier na druk poszczególnych numerów w interesującym nas okresie 1975-1985 BZGraf. realizowały we własnym zakresie korzystając z puli na katolickie czasopisma, której to puli dysponentem był „Grafpapier”. Jak wynika z kurialnej dokumentacji urzędowej, ilość papieru zużywanego rocznie na druk kwartalnika nie przekraczała 500 kg, a ilość kartonu zużywanego na okładki — 30 kg.⁶⁵ Oprócz dokonania uzgodnień materiałowych z Wykonawcą czasopisma, redaktor dokonywał jeszcze uzgodnień technicznych w formie prywatnych rozmów z pracownikami.

Te wszystkie wysiłki, które w imieniu wydawcy podejmował redaktor naczelny kwartalnika rychło zostały uwieńczone ukazaniem się po 18 latach przerwy 1 numeru (za styczeń — luty — marzec 1975) diecezjalnego periodyku. Wyszedł on jednakże ze znacznym opóźnieniem spowodowanym w dużej mierze przez Wykonawcę. Nastąpiło to dopiero w IV kwartale (poździernik) 1975 r. To początkowe opóźnienie sprawiało oczywiście, że dalsze kolejne numery czasopisma wychodziły z coraz to większym, wciąż narastającym opóźnieniem, mimo nawet tego, że niektóre z nich były kumulowane.

Wyjście na światło dzienne tak długo oczekiwanego, pierwszego po wielu latach, lokalnego pisma diecezjalnego, przyjęte zostało z niekłamana radością. Wyraz temu dał w *Przedmowie* do 1 numeru WKAB administrator apostołski Archi-

⁶³ W wielu przypadkach cenzury dokonywał GUKPPiW w Warszawie nie zaś Delegatura w Białymstoku. Wywiad z ks. C. Potockim przeprowadzony 7 XII 1989 r.

⁶⁴ Problemem było nawet użycie w tekście sformułowania „rok akademicki rozpoczynający się w AWS D w Białymstoku” czy też nawet słowa „szosa”. W pierwszym przypadku cenzor sugerował zastąpienie takiego sformułowania innym np. rok pracy, rok szkolny w AWS D. W drugim zaś mówił redaktorowi naczelnemu, że są to „sprawy strategiczne”, a o takich w wyznaniowym czasopiśmie nie należy pisać. Interwencje cenzury dotyczyły także wszelkich miejsc, w których poruszone były kwestie narodowościowe; litewskie i białoruskie (tereny te obejmowała Archidiecezja Wileńska). W innych regionach PRL cenzura była w tych rzeczach łagodniejsza. Wywiad z ks. C. Potockim..., 7 XII 1989 r.

⁶⁵ WKAB, Teczka: Zjednoczenie Przedsiębiorstw Wydawniczych — Naczelny Zarząd Wydawnictw w Warszawie (Formularze sprawozdawcze ze zużycia materiałów wydawn. za kolejne lata).

diecezji w Białymstoku bp H. Gulbinowicz. Zaznaczając ciągłość z *Wiadomościami* 1957—1958, podkreślił zarazem rolę, jaką ma spełniać ten periodyk w życiu Kościoła lokalnego oraz udzielił na zakończenie błogosławieństwa pasterskiego „wszystkim Redaktorom i Autorom” i powierzył dzieło wydawnictwa „w troskliwą opiekę Matki Miłosierdzia”.⁶⁶

Dokonując wstępnego porównania tegoż i numeru z następnymi, narzuca się oczom różnica w podtytule. Nr 1 z 1975 r. nosi podtytuł „kwartalnik teologiczno-duszpasterski”, w następnych zaś zwraca uwagę puste miejsce po informacji „kwartalnik”. Z analizy dokumentacji kurialnej, a także z relacji redaktora naczelnego ks. C. Potockiego, wiadome jest, że GUKPPIW dodanie takiego podtytułu uznał za nieuzasadnione. Nadmienić trzeba w tym miejscu, że pozwolenie wydane przez Prezesa Urzędu Kontroli w Warszawie, a także „Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów” odnośnie podtytułu nie zabiera głosu. Mówi się tam tylko o tytule czasopism.

By z powodu podtytułu nie doszło do cofnięcia zezwolenia na wydawnictwo kwartalnika, Kuria w tej sprawie wystosowała prośbę do Prezesa GUKPPIW, datowaną na 9 XII 1975 r. o uzyskanie oddzielnego pozwolenia na dodanie na stronie tytułowej czasopisma podtytułu „kwartalnik teologiczno-duszpasterski”, uzasadniając przy tym i wyjaśniając, że jego funkcja jest tylko informująca, nie mająca na celu zmiany profilu i charakteru czasopisma. Oprócz bowiem kwartalnika — pisze się w prośbie — „Kuria nie posiada innego organu wydawniczego, w którym mogłaby zamieszczać artykuły poświęcone sprawom współczesnej teologii i duszpasterstwa w Archidiecezji”.⁶⁷ Owe jednak uzasadnienia nie wystarczały, by przekonać Prezesa GUKPPIW. Dlatego też odmówił on udzielenia zezwolenia na dodanie podtytułu.⁶⁸ W ten sposób podtytuł musiał zniknąć z tytułowej strony czasopisma. Od 2 (1975) nr 2-3, *Wiadomości* posiadały tylko informację: „kwartalnik”. Ten brak nie zaszkodził jednak wiele czasopismu. Wręcz przeciwnie — jak mówił ks. C. Potocki — zaczęto nawet uważać odmowę Prezesa GUKPPIW za pewien pozytywny punkt. Niesprecyzowanie podtytułem profilu *Wiadomości*, wobec trudności z cenzurą, pozwalało bowiem na większą swobodę doboru publikacji, bez obawy, że cenzura uzna jakiś artykuł za wykraczający poza problematykę teologiczno-duszpasterską.⁶⁹

Rzeczą godną uwagi jest fakt, że WKAB nie przestały wychodzić w okresie stanu wojennego. Czasopismo utrzymało się, choć cenzura i trudności z materiałami drukarskimi (papier i karton) nader dotkliwie były odczuwane przez Wydawcę. Zażądano tylko w 1983 r. podjęcia starań o uzyskanie nowego zezwolenia na prowadzenie wydawnictwa. Kuria wówczas poinformowała GUKPPIW w Warszawie, że zezwolenie nie było cofnięte i nie wymagało znowelizowania i zwróciła się jednocześnie do tegoż urzędu z prośbą o dokonanie nowelizacji zezwolenia 29 XI 1983 r. Prośbę tę niebawem Prezes GUKPPIW St. Kosicki spełnił.

⁶⁶ Zob. (Przedmowa bpa H. Gulbinowicza), WKAB 1 (1975) nr 1, s. II.

⁶⁷ AKAB, Teczka: WKAB — decyzje ..., (Pismo Kurii do GUKPPIW w Warszawie z 9 XII 1975 r.).

⁶⁸ AKAB, Teczka: WKAB — decyzje ..., (Pismo Prezesa GUKPPIW do Kurii z 6 I 1976 r.).

⁶⁹ Wywiad z ks. C. Potockim... 7 XII 1989 r.

II. STRONA ZEWNĘTRZNA

1. Szata graficzna

Na przestrzeni 10-ciu lat istnienia kwartalnika WKAB, jego strona formalna odznaczała się względną stałością.¹ Odnosi się to zarówno do samego jego wyglądu zewnętrznego, jak też do zastosowanego w nim podziału treści. W dużej mierze wynika to z faktu, że redaktorstwo periodyku było przez omawiany okres w tych samych rękach.²

Szata graficzna czasopisma w zasadzie jest prosta. Nie stosowano w nim żadnej ornamentalizacji, brak jest linii ozdobnych, pisanek³, kolorowych wyróżnień czy innych jeszcze elementów zdobniczych. Na początku spójrzmy na wygląd okładki. Okładka zasadniczo wykonywana była z białego jednowarstwowego kartonu offsetowego II klasy.⁴ Na pierwszej stronie, w jej lewym górnym rogu⁵ widnieje herb biskupa — aktualnego rządcy Archidiecezji w Białymstoku. Takie związanie pierwszej strony okładki z herbem aktualnego rządcy Archidiecezji rychło, bo już od 2 (1976) nr 3, przyniosło w tym względzie zmianę. W związku bowiem z podniesieniem bpa H. Gulbinowicza, dotychczasowego administratora apostolskiego Archidiecezji w Białymstoku do godności arcybiskupa metropolity wrocławskiego, jego herb został zastąpiony herbem nowoustanowionego rządcy Archidiecezji bp E. Kisiela.⁶ Herby te nie ograniczają się jedynie do roli ozdobnej, ale w swoim wyrazie mówią także czytelnikowi o dziedzictwie Archidiecezji w Białymstoku, łącząc jej przeszłe dzieje z teraźniejszymi. Dotyczy to zwłaszcza herbu bpa E. Kisiela.⁷ Poza tym zmiennym w wyglądzie elementem pierwszej strony okładki, jakim był herb biskupi, znajdowały się tam: tytuł, podtytuł,⁸ kwartał, rok edycji i numeracja. Informacje owe były z zasady drukowane wersalikami różnej wielkości i kroju.

Przyglądając się informacjom odnoszącym się do roku edycji i numeracji, zauważa się podwójne w tej materii dane. Wynika stąd, że pod uwagę wzięty został omawiany już uprzednio miesięcznik diecezjalny białostocki ukazujący się w latach 1957-1958.⁹ Do elementów pierwszej strony okładki zaliczyć trzeba jeszcze informację o tym, że Wiadomości zostały uznane przez „Międzynarodowy Znormalizowany Numer Wydawnictw Ciągłych” (ISSN 0239-2798), która według zaleceń i

¹ Powiedziano „względna”, gdyż modyfikacje strony graficznej nie były istotne a ramy przyjętego układu graficznego jak też wyglądu były zachowane.

² Redaktorem naczelnym od początku istnienia kwartalnika był ks. dr C. Potocki (zm. 11 I 1990 r.).

³ „Pisanki, pismo ozdobne, używane jest najczęściej do druków ozdobnych, tytułów, akcydensów”. Encyklopedia wiedzy o książce, Kraków 1971, kol. 1250.

⁴ Pajawili się także karton kredowy: 1 (1975) nr 2-3, 4 (1978) nr 3, 10 (1984) nr 4.

⁵ Nie było to żelazną zasadą. Kilkakrotnie herb był umieszczony w górnej części na środku.

⁶ Ks. Bp E. Kisiel został ustanowiony administratorem apostolskim 4 V 1976 r. Przyjął sakrę biskupia 27 VI 1976 r.

⁷ Herb bpa H. Gulbinowicza w kształcie tarczy podzielonej na trzy pola przedstawia 3 postacie: ostrobramska Matkę Miłosierdzia — Główną Patronkę Archidiecezji Wileńskiej, św. Krzysztofa — patrona Wilna, św. Kazimierza Królewicza — patrona prowincji kościelnej. Obok postaci św. Kazimierza na dalszym planie widnieją Trzy Krzyże Wileńskie. Herb bpa F. Kisiela na tarczy podzielonej na dwie proporcjonalne części przedstawia w jednej: fronton Katedry Wileńskiej, z królujacą nad nim Matką Miłosierdzia, w drugiej zaś fronton Prokatedry w Białymstoku.

⁸ Kwestia podtytułu została omówiona w poprzednim rozdziale, gdzie była mowa o początkowych dziejach czasopisma.

⁹ Nr 1 (1975) 1 jest zarazem 15-tym, a I-szy rocznik — rocznikiem III-cim.

wskazań Narodowego Ośrodka ISDS znalazła się w prawym górnym rogu, drukowana czcionką 10-punktową.¹⁰ Jednakże nie od początku tej edycji nota powyższa (symbol), tam się znalazła. Symbol ten był drukowany dopiero od 3 numeru 1983 r. Czwarta strona okładki pozostawała całkowicie bez nadruków. Wyjątkowo od tej zasady odstąpiono tylko w dwóch numerach, umieszczając tam krótkie komunikaty.¹¹ Niezadrukowany pozostawał także grzbiet okładki mimo tego, że objętość czasopisma na to pozwalała. Podobnie było także z 2-gą i 3-cią stroną. Pozostawały one z nielicznymi wyjątkami bez nadruków. Jednym z tych wyjątków był numer 1973 r. kwartalnika, gdzie została zamieszczona przedmowa ks. bpa H. Gulbinowicza¹² do rozpoczynającej się edycji. Wszystkie wymienione wyżej nadruki na okładce były w kolorze niebieskim, przy zastosowaniu jednak różnych jego odcieni w różnych numerach.

Poócz okładki, uwagę należy zwrócić na stronę tytułową czasopisma. Jej górną część tworzą te same elementy, które znajdują się na pierwszej stronie okładki (brak tylko międzynarodowego znormalizowanego numeru wydawnictw ciągłych). Zastosowano tu jednak czcionkę bezszeryfową,¹³ chociaż i to nie było żelazną zasadą dla wszystkich numerów.

Niejednolitości strony tytułowej uwidaczniały się także w zastosowaniu niejednakowych odstępów między wierszami, różnej grubości i różnego rodzaju czcionki, w rozmieszczeniu linii. Dolną część tej samej strony rozpoczynała już pierwsza część urzędowego działu. W niektórych wszakże numerach czasopisma umieszczono w tym miejscu dedykacje,¹⁴ chociaż nie było to zawsze ich stałe miejsce. Spotkać je bowiem można było także na kartach przedtytułowych.¹⁵ Jako jedna lub dwie kolorowymi lub czarno-białymi wykonanymi nań techniką offsetową.

Omawiając wygląd zewnętrzny czasopisma, wart jest uwagi krój czcionki, jej wielkość występująca na stronicach periodyku, w 10-letnim okresie jego istnienia. Wpierw jednak, zanim to zostanie uczynione, z uwagi na to, że sprawa ta wiąże się z układem graficznym czasopisma dokonamy spojrzenia na problem układu jego treści.

¹⁰ AKAB, Teczka: WKAB — decyzje, zezwolenia, umowy z drukarnią. (Powiadomienie przesłane do Kurii Arcybiskupiej w Białymstoku o zarejestrowanie WKAB w Międzynarodowym Systemie Informacji).

¹¹ 5 (1979) nr 1 i 6 (1980) nr 2. W pierwszym komunikat dotyczył czasowego przeniesienia Kurii Arcybiskupiej, w drugim — czterech tomów — serii *Chrześcijaństwo* wydawanej przez ATK, w której w drugim jej tomie pominięto ważne informacje dla profilu treściowego książki (bp B. Bejze). Druga informacja podana z uwagi na nabywców tej serii.

¹² Innymi wyjątkami były drukowane na tychże stronach okładki (2 i 3 stronica) w 6 (1980) nr 3-4 oraz 7 (1981) nr 2 spisy treści, jak też niekiedy stopka redakcyjna czy metryka drukarska.

¹³ Litery nie mają ostróżek, ozdobiaków w postaci krótkich kresek.
¹⁴ 5 (1979) nr 2 oraz 7 (1981) nr 4. Pierwszy dedykowany bpowi E. Ozorowskiemu z okazji Jego święceń biskupich, drugi — w całości poświęcony Koronacji Obrzązku MB Różanostockiej.

¹⁵ Były to: 2 (1976) nr 3 poświęcony bpowi E. Kisielowi nowomianowanemu Rządcy Archidiecezji; 1 (1975) nr 2-3 dedykowany bpowi H. Gulbinowiczowi z okazji jubileuszu 25-lecia święceń kapłańskich; 2 (1976) nr 2 — poświęcony arcybiskupowi R. Jałbrzykowskiemu w 100-tą rocznicę jego urodzin.

In genere przyjęty został układ treści typowy dla tego rodzaju czasopism.¹⁶ Całość treści została zamknięta w dwóch częściach: urzędowej i nieurzędowej. Taki też schemat zasadniczo utrzymywał się na przestrzeni 10-ciu lat ukazywania się kwartalnika. Od tej zasady podziału materiału odstąpiono jedynie w 7 (1981) nr 4. Zastosowano tu bowiem podział chronologiczny. Taka modyfikacja podyktowana była tematyką zeszytu poświęconą w całości Uroczystościom Koronacji Obrazu MB Różanostockiej.¹⁷

Z racji na charakter i profil czasopisma podstawową jego częścią była część urzędowa jako I dział. Składały się nań 4 (mniejsze) poddziały: *Stolica Apostolska*, *Prymas i Episkopat*, *Kuria Arcybiskupia*, a także zarządzenia państwowe dotyczące spraw kościelnych. Nie wszystkie numery periodyku zawierały poddział: *Prymas i Episkopat*. Brakowało go następujących numerach periodyku: 4 (1978) nr 4, 1 (1979) nr 5, 6 (1980) nr 1,¹⁹ 6 (1980) nr 1, 7 (1981) nr 2, 7 (1981) nr 2, 8 (1982) nr 1, 9 (1983) nr 3, oraz 10 (1984) nr 3. Nie można tego powiedzieć o działach *Stol. Apostolskiej i Kurii Arcybiskupiej*, które były bez wyjątków działami w tej części urzędowej. Nieznacznym tylko odchyleniem od tego stanu rzeczy była fuzja dokumentów Episkopatu i Kurii w jeden dział bez rozgraniczeń w 8 (1982) nr 3. Dołączono jednak tego z uwagi na sprawę, której dotyczyły.²⁰

Najrzadziej chyba można było spotkać na łamach kwartalnika rozporządzenia państwowe, dotyczące spraw Kościoła. Te w 10-letnim okresie pojawiły się tylko czterokrotnie: 2 (1976) nr 1, 7 (1981) nr 2, 8 (1982) nr 1, 10 (1984) nr 1. Objętość poszczególnych działów części urzędowej zależnie od zawartości była zróżnicowana i wahała się w dziale *Stolicy Apostolskiej* od 5 do 89 stronic, *Episkopatu i Prymasa Polski* od 1 do 19 stronic, w dziale *Kurii Arcybiskupiej* od 5 do 109 stronic, rozporządzeń państwowych do 7 do 15 stronic. Biorąc globalnie, część urzędowa zajmowała od 20 do 120 stronic. Przeważnie jednak zawartość tego działu mieściła się na około 50 stronicach.

Druga część czasopisma, tzw. część nieurzędowa jest złożona z dwóch obszernych stosunkowo działów: *Pomoce teologiczno-duszpasterskie* oraz *Z historii Archidiecezji*. Pierwszy z nich w sformułowaniu pokrywał się, jak nietrudno zauważyć, z początkowym podtytułem periodyku, który później musiał zniknąć z pierwszej strony okładki i strony tytułowej.²¹ Pod tytułem tego działu kryje się wiele pozycji noszących wyraźnie znamię publikacji naukowych. Świadczy o tym bogactwo przypisów, a także niekiedy dołączona bibliografia.

¹⁶ Były to: 1 (1975) nr 2-3 — fot. czarno-biała: Ojciec św. Paweł VI przekazuje na ręce bpa H. Gulbinowicza życzenia i błogosławieństwo kapłanom i ludowi Bożemu Archidiecezji; 4 (1978) nr 1 — dwie fotografie: „Wizyta Biskupów Polskich” ad limina Apostolorum 12. X 1977 oraz „Biskup E. Kisiel w rozmowie z Ojcem św. Pawłem VI 12 XI 1977 r.” 4 (1978) nr 3 — dwie fotografie: Paweł VI i Jan Paweł I; 4 (1978) nr 4 — fot. Jan Paweł II; 5 (1979) nr 4 — fot. „Audycja bpa E. Kisiele i bpa E. Ozorowskiego u Ojca św. Jana Pawła II dn. 29 X 1979 r.”; 8 (1978) nr — fot. Św. M.M. Kolbego. W numerach 2 i 3 (1976) fotografie takie były wykonywane na papierze drukowym.

¹⁷ Były tam następujące działy: I. Przygotowanie do koronacji Obrazu; Uroczystości koronacyjne 27-28 VI 1981 r.; III. Opis Uroczystości koronacyjnych.

¹⁸ Poprzednie edycje kurialnego periodyku urzędowego Arch. Wil. przyjmowały analogiczny podział.

¹⁹ Zamiast tego działu znajduje się tu List Pastorski Patriarchy Jerozolimy „Maryja w swej ziemskiej ojczyźnie” z 25 III 1978 r.

²⁰ Zgromadzono tu przemówienia, homilie i kazania z obchodów 400-lecia AWSD w Białymstoku i wmurowaniu kamienia węgielnego pod budowę kaplicy seminaryjnej.

²¹ Szerzej o tym w I rozdz. niniejszej pracy: o powstaniu kwartalnika WKAB.

Uwagę należałoby zwrócić na sposób zamieszczania przypisów, który stosowano na przestrzeni 10-ciu lat. Zauważa się bowiem w tym względzie pewien brak jednolitości. Umieszczane są one, albo pod tekstem na poszczególnych stronicach, albo też na końcu publikacji. W niektórych spośród artykułów czy rozpraw dosztec można obcojęzyczne streszczenia (summaria), w języku łacińskim czy francuskim, a także angielskim. Zamykały one 7-krotnie naukowe publikacje.²² W ramach omawianego działu wyodrębniły się w 1 (1975) nr 2—3—4 a także 2 (1976) nr 1, 2, 3, 4 *pomoce dla katechetów*. Były to konspekty proponowanych katechez. W dalszych jednak numerach zrezygnowano z tych publikacji. Nie spowodowało to jednak uszczuplenia objętości działu *Pomocy teologiczno-duszpasterskich*. Wciąż utrzymywała się ona na przeciętnym poziomie około 60 stronic, sporadycznie zaś tylko spadając do nawet 10 stronic, a nie przekraczając nigdy 80. Wahania objętości w kierunku dolnej i górnej liczby były uzależnione od objętości urzędowej.²⁴

Drugim integralnym działem części nieurzędowej, zarazem ostatnim całego kwartalnika był dział *Z historii Archidiecezji*. Oprócz części podstawowej zawiera się w nim rubryka *Z żałobnej karty*, nazywana w niektórych zeszytach kwartalnika *Wspomnieniami pośmiertnymi*. Wypełniają ją biografie zmarłych kapłanów. Zasadniczo nie dołączano do tekstów fotografii zmarłych, choć ich się tu oczekuje.

Poza wskazaną rubryką, kilkakrotnie²⁶ dział *Z historii Archidiecezji* poszerzany był o zbiór zapisów zaopatrzonych w nagłówek *Z kroniki Archidiecezji*. Wskazany III dział czasopisma zajmował 1/3 część objętości. Oczywiście nie odnosi się to do wszystkich bez wyjątku numerów. Zdarzało się bowiem, że kurczył się on do 8, 10, 12 czy 14 stronic²⁷ (dziesiąta część), innym zaś razem rozrastał się do objętości 75 stronic (ponad połowa objętości zeszytu). W większości jednak przypadków mieścił się w granicach 40-50 stronic.

Wskazując na układ treści, na uwagę zasługuje spis treści. 5 (1979) nr 4 w tym względzie przyniósł bowiem pewną modyfikację polegającą na wprowadzeniu rocznego spisu treści do czwartego numeru każdego od tego czasu rocznika. Spis ten układany jest wg trzech działów czasopisma, a w ramach każdego działu — chronologicznie, wg kolejności numerów (stopki i metryki drukarskiej).

Kwiestią, która została do poruszenia w omawianiu szaty graficznej czasopisma, jest jeszcze sprawa druku. Uwzględniamy oczywiście 10-letni okres edycji WKAB. Interesuje nas raczej wielkość i zróżnicowanie zastosowanej czcionki. Jak wyka-

²² W numerach: 1 (1975) nr 4, 9 (1983) nr 3-4 oraz 10 (1984) nr 1-4 znajdują się one na końcu, zaś w pozostałych pod tekstem.

²³ Były to summaria do następujących publikacji: C. Potocki, *Nauka papieży (1878-1939) o kulcie Maryi w świetle Konstytucji o K-le II Soboru Wat.*, 1 (1975) nr 1, s. 87-105. (Summarium w języku francuskim); W. Pietkun, *Weryfikacja religii katolickiej* (cz. II), w: 1 (1975) nr 4, s. 40-66 (summarium w języku łacińskim) E. Przekop, *Małżeństwa mieszane między katolikami i ochrzczonymi a katolikami wschodnimi wg Dekretu „Crescens matrimonorum”*, 2 (1976) nr 2, s. 45-98. (Summarium w j. łac.); E. Ozorowski, *Nauka Piotra z Poznania († 1655) o Kościele w procesie rozwojowym teologii katolickiej* w: 3 (1977) nr 2, s. 34-92 (Cz. I) oraz 3 (1977) nr 3, s. 73-127 (cz. II). (Summarium w j. franc.); tenże, *Eklezjologia uniicka w Polsce w latach 1596-1720*, w: 4 (1978) nr 4, s. 51-114 (cz. I) oraz 5 (1919) nr 1, s. 47-106 (cz. II). (Summarium w j. franc.); E. Przekop, *Synodalne zarządzanie wschodnim Kościołem partykularnym*, 10 (1984) nr 4, s. 63-94. (summarium w j. ang.); S. L. Głódź, *Sprawy Kościołów Wschodnich w okresie przygotowania do I Sob. Wat.*, 1 (1976) nr 2, s. 58-72. (Summarium w j. franc.).

²⁴ Np. w 9 (1983) nr 1 część urzędowa liczy 120 stronic, dział zaś *Pomoce teologiczno-duszpasterskie* — 22 str. czy też w 8 (1982) nr 2 część urzędowa — 111 stronic, *Pomoce teologiczno-duszpasterskie* — 10 stronic.

²⁶ Było to: 8 (1982) nr 3, 9 (1983) nr 2 i 10 (1984) nr 3, 4. Cała *Kronika Archidiecezji* drukowana była w *Spisie K-ów i Duch. Archidiecezji w Białymstoku*.

²⁷ 3 (1977) nr 1; 5 (1979) nr 1; 1 (1975) nr 1; 9 (1983) nr 1.

zuje przeprowadzona analiza, nie zawsze udało się w tym okresie zachować jednolitość w stosowaniu czcionki i to nie tylko porównując różne zeszyty czasopisma, ale także w ramach nawet jednego działu czasopisma, w tym samym zeszycie. Dostrzec to można zwłaszcza na początku edycji. Zastosowano wtedy w 1 (1975) nr 1 jako czcionkę podstawową: 8-punktową. Nawet przypisy były wówczas drukowane tej samej wielkości czcionką, choć zmniejszono odstęp liniatury do 8 punktów. W następnym zeszycie 1 (1975) nr 2-3 posłużono się w całości jako czcionką podstawową — *petitem*, przypisy zaś drukowano *nonparelem*. Tego układu wielkości czcionki starano się trzymać w następnych latach.²⁸ Nagłówki, tytuły wykonane były wersalikami, jak i półgrubym plantinem o różnej wielkości (8, 10, 12, 16 punktów). Gdziekolwiek grubość czcionki w nagłówkach i tytułach była taka sama, jak w tekście. Niekiedy zamiast antykwy stosowano tu kursywę. Częściej jednak kursywa służyła do wyszczególnień w tekście, sumaryów, dedykacji. Krojem czcionki wyróżnia się wyraźnie 3 (1977) nr 2 wykonany w całości czcionką bezszeryfową. Tym krojem posłużono się jeszcze tylko w 3 (1977) nr 4 w jednym z artykułów. To użycie wszakże nie zdradza cech celowości.²⁹

Prócz zróżnicowanych cech charakterystycznych czcionki, zastosowanej w druku kwartalnika, a więc jej kroju, wielkości, grubości, zróżnicowane także były odstęp liniatury. Dla czcionki 8-punktowej zagęszczano bowiem niekiedy linie do odległości 8-punktowej.³⁰ W ten sposób uczyniono dla całości 4 (1978) nr 4 oraz w części 2 (1976) nr 2 i 5 (1979) nr 4.

2. Nakład i odbiorcy

Jak wynika z wniosku Kurii Arcybiskupiej, skierowanego do GUKPPIW — o czym już zresztą wcześniej była mowa³¹ — wysunięto do zatwierdzenia w odnośnym urzędzie nakład WKAB w wysokości 1000 egz.³² Określając nakład w takiej ilości, Kuria brała pod uwagę zwłaszcza potrzeby duchowieństwa archidiecezjalnego, które było potencjalnym, stałym odbiorcą czasopisma. Nie wynika wcale stąd, że nie dostrzegano zapotrzebowania ogółu wiernych na lokalny organ, by on zasięgiem swoim objął także ich. Wydawca bowiem dobrze zdawał sobie sprawę z tego, że wiernym świeckim, których rolę i zadania w Kościele dowartościował Sob. Wat. II, trzeba także służyć lokalnym czasopismem. Jednakże realizacja takiej myśli, biorąc pod uwagę szczególne uwarunkowania historyczne Archidiecezji, nie była możliwa.

Najpierw wchodziły tu racje, odnoszące się do profilu czasopisma, który by musiał ulec przekształceniu w kierunku społecznym, gdyby miał docierać do szerszych kręgów odbiorców. Potem niemałe znaczenie miały racje finansowe. Trzeba by bowiem powiększyć przynajmniej kilkakrotnie nakład, co w konsekwencji znacznie zwiększyłoby koszt, na które nie mogłaby pozwolić Kuria utrzymująca się z dobrowolnych ofiar kapłanów i wiernych Archidiecezji.³³ Inną racją tego, że kwartalnik miał wychodzić w proponowanym nakładzie 1000 egz. było liczenie się z

²⁸ W 2 (1976) nr 4 nie odstąpiono od tej zasady drukując *Deklarację Doktryny Wiary d/s etyki seksualnej* oraz *Wybrane zagadnienia z eklezjologii unickiej* — garmondem, a przypisy — czcionką 8-punktową.

²⁹ Był to artykuł prof. dra Wł. Tomkiewicza, *Gdzie i kiedy powstał obraz Madonny Ostrobramskiej*.

³⁰ Zwykle dla 8-punktowej czcionki stosowano odległość 10-punktową.

³¹ Zob. rozdz. I par. 3.

³² AKAB, Teczka: WKAB — decyzja... (Pismo z 16 X 1974 r.).

³³ Wywiad z ks. C. Potockim przeprowadzony 30 XI 1988 r.

realiami wydawniczymi, nad którymi baczna pieczę trzymał Urząd Kontroli. W przypadku bowiem zmiany profilu na bardziej popularny oraz zwiększenia nakładu, istniałaby nikła szansa na otrzymanie pozwolenia na prowadzenie działalności wydawniczej. Urząd bowiem, przy udzielaniu takich pozwoleń, tłumaczył się zwykle brakami i trudnościami w gospodarce papierowej i z racji tego też względu blokował kościelne inicjatywy gospodarcze.⁸⁴ Nawet jednak i w takiej sytuacji, przy zachowaniu profilu i nakładu typowego dla organów urzędowych kurii diecezjalnych, pomyślano, by przynajmniej okazjonalnie w niewielkiej ilości mogło to czasopismo docierać do wiernych świeckich.

Co to znaczy, że wierni mieli być okazjonalnymi odbiorcami? Jak wiadomo z poprzedniego paragrafu, trzecim działem czasopisma jest dział *Z historii Archidiecezji*. Otóż pragnieniem bpa H. Gulbinowicza jak i bpa E. Kisiela było, by w ramach tego działu wydawane były kroniki i monografie historyczne poszczególnych parafii Archidiecezji. Gdyby więc udało się wydrukować w konkretnym numerze takie prace, odnoszące się do danej konkretnej parafii, wówczas tenże numer w niewielkiej określonej liczbie egzemplarzy miał być w tej parafii rozprowadzony.⁸⁵

Tak przedstawiała się sprawa proponowanego nakładu od strony Kurii. Inaczej zaś podszedł do tego Główny Urząd Kontroli, zezwalając na wydawanie periodyku w nakładzie tylko 600 egz.⁸⁶ Skromne więc i tak zamiary Kurii pozostały w dużej mierze w sferze potencjalności. Taka liczba egzemplarzy z trudem mogła zaspokoić potrzeby duchowieństwa. Połowę z tej liczby tj. ok. 300 egz. odbierali stale księża z Archidiecezji.⁸⁷ Poza nimi stały krąg odbiorców kwartalnika urzędowego stanowią — podobnie zresztą jak wszystkich diecezjalnych organów urzędowych — wszystkie kurie diecezjalne w Polsce, wszyscy biskupi polscy, seminaria duchowne, tak diecezjalne jak i zakonne, instytuty polskie za granicą. Do nich doliczyć trzeba jeszcze egzemplarze Kurii, egzemplarze autorskie oraz niemałą liczbę, bo 27 egz. przeznaczonych do dyspozycji Urzędu Kontroli.⁸⁸

Zdarzało się także, że niekiedy zwracali się do Wydawcy wierni świeccy z odległych od Białegostoku regionów Polski, z prośbą o możliwość prenumeraty czy też otrzymania przynajmniej pojedynczego egzemplarza kwartalnika. Nie zawsze jednak można było spełnić takie prośby z powodu wyczerpania nakładu.⁸⁹ Kiedy jeszcze BZGraf. zakomunikowały Kurii, że od 1 I 1977 r. ze skromnego i tak nakładu, zostanie 16 egz. potrąconych na rzecz ważniejszych Bibliotek Państwowych, postawiono Wydawcę w kłopotliwej sytuacji niewystarczalności nakładu dla zapewnienia doręczania *Wiadomości* stałym swym prenumeratom.

⁸⁴ Por. AKAB, Teczka: WKAB — decyzje..., (Pismo Prezesa GUKPPIW do Kurii z dn. 28 II 1975 r.).

⁸⁵ Wywiad z ks. C. Potockim, 30 XI 1988 r.

⁸⁶ AKAB, Teczka: WKAB — decyzje ..., (Zezwolenie GUKPPIW na prowadzenie wydawnictwa z 14 IV 1975 r.).

⁸⁷ *Skrócony spis kościołów i duchowieństwa* z 1975 r. podaje liczbę 263 kapłanów. Zob. WKAB, 1 (1975) nr 4, s. 19-40.

⁸⁸ AKAB, Teczka: WKAB — decyzja..., (Pismo Kurii do GUKPPIW z dnia 18 II 1977 r.).

⁸⁹ Tak było np. w przypadku prośby (list) mieszkańca Olewia (woj. katowickie), któremu Kuria musiała dać negatywną odpowiedź. Ową petent w liście z 23 I 1976 r. do Kurii pisał: „Z Tygodnika Powszechnego” dowiedziałem się, że ukazał się 1 Nr WKAB, którego treść mnie bardzo zainteresowała...”

O prenumeratę WKAB prosił także prof. dr J. Wiśniewski z Krakowa. W liście z 8 I 1976 r. do Kurii pisze, że „kwartalnik mający zawierać dział historyczny interesuje go, jako historyka zajmującego się całością dziejów Białostoczczyzny”. Szczególnie prosił o przysłanie 1 (1975) nr 1 WKAB zawierającego *Zarys dziejów Archidiecezji w Białymstoku*. Tę ostatnią prośbę spełniono, wysyłając 1 numer kwartalnika. Nie wspomina się o prenumeracie. Zob. WKAB, Teczka WKAB — korespondencja .

Wobec tego 18 II 1977 r. Kuria wystąpiła do GUKPPIW z wnioskiem o zmianę decyzji z 14 IV 1975 r. w kwestii nakładu kwartalnika, zamiast 600 egz., 600 + 50 egz.⁴⁰ Niebawem bo już 21 marca t.r. uzyskano pozytywną odpowiedź, tak że już 3 (1977) nr 2 czasopisma mógł się ukazać w tym nieco powiększonym nakładzie. W takiej ilości kwartalnik ukazywał się do roku 1985, a także i w latach następnych.

Od czasu wspomnianej wyżej zmiany nakładu, krąg odbiorców jeszcze się powiększył. Od 1978 roku, kiedy to na Stolicy Piotrowej zasiadł kard. Karol Wojtyła jako Jan Paweł II, wzrosło bowiem znacznie zainteresowanie instytucji zagranicznych sprawami polskimi. Wyrazem tego było m.in. zwrócenie się Międzynarodowej Unii Instytutów Naukowych w Rzymie do Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych o podanie wszystkich tytułów polskich czasopism, łącznie z urzędowymi pismami diecezji, celem ich umieszczenia w katalogu czasopism znajdujących się na terenie Rzymu. W związku z tą akcją Papieski Instytut Studiów Kościelnych skierował 14 X 1980 r. także do Wydawcy WKAB prośbę o stałe przysyłanie ukazujących się kolejnych numerów czasopisma, a także tych, które wyszły do tego czasu, aby w posiadaniu Pontificio Instituto per gli Studi Ecclesiastici był cały komplet edycji urzędowego kwartalnika.⁴¹ Kuria od tego momentu systematycznie zaczęła wysyłać kwartalnik temu Instytutowi jako stałemu swemu odbiorcy.

W tym samym czasie tj. od 1978 r. zainteresowały się bardziej kwartalnikiem prowadzące dokumentację oraz informację bibliograficzną instytucje w Polsce. M.in. do Kurii jako Wydawcy WKAB zwrócił się z prośbą o stałe dostarczanie periodyku Instytut Tomistyczny w Warszawie, który podjął się systematycznego opracowywania jego zawartości do *Bibliografii Nauk Kościelnych*.⁴² Także Biblioteka Uniwersytetu KUL, gromadząc całą drukowaną dokumentację z życia Kościoła w Polsce, z racji na brak bieżących bibliograficznych informacji i trudności w dostępie na rynku księgarskim do czasopism o niewielkich nakładach, zwróciła się do Kurii w sprawie możliwości bezpośredniego i stałego otrzymywania periodyku.⁴³ Wymienione powyżej instytucje w Polsce w efekcie dołączyły do kręgu bezpośrednich odbiorców *Wiadomości*.

III. TEMATYKA CZASOPISMA

Po przedstawieniu genezy i dziejów *Wiadomości* oraz ich strony zewnętrznej przychodzi kolej na omówienie ich zawartości treściowej. Pomieszczone w *Wiadomościach* publikacje są bardzo różnorodne pod względem formalnym i merytorycznym. W związku z tym zaszła potrzeba podziału według kryterium stosowanego w naszym czasopiśmie. W efekcie udało się wyodrębnić: dokumenty urzędowe, rozprawy i artykuły oraz inne drobne przyczynki pisarskie.

1. Dokumenty urzędowe

Ponieważ WKAB są czasopismem urzędowym Kurii Arcybiskupiej, dlatego podstawową i zasadniczą ich część stanowią pisma urzędowe. Składają się na nie do-

⁴⁰ AKAB, Teczka: WKAB — decyzje..., (Pismo Kurii do GUKPPIW z 18 II 1977 r.).

⁴¹ AKAB, Teczka: WKAB — korespondencja (Pismo Instytutu Papieskiego do Kurii z 14 X 1980 r.).

⁴² WKAB, Teczka: WKAB — korespondencja (Pismo Instytutu Tomistycznego w Warszawie do Kurii z 22 VI 1979 r.).

⁴³ WKAB, Teczka: WKAB — korespondencja (Pismo Biblioteki Uniwersyteckiej KUL z 28 VI 1979 r.).

kumenty wydawane przez Stolicę Apostolską, Prymasa i Episkopat Polski, Kurie Arcybiskupią w Białymstoku oraz instytucje państwowe (dokumenty dotyczące głównie spraw kościelnych).¹ Wiele trudności redaktorowi w doborze tych dokumentów przysparzała państwowa cenzura, która nie omijała nawet i działu urzędowego. Nie dopuszczał on jednak ingerencji cenzorskiej w dokumentach Kościoła. Gdy mu się nie udawało przekonać cenzora co do bezzasadności jego decyzji, rezygnował z druku danego tekstu w trosce o jego integralność.²

Ogółem, mimo przeszkód, na łamach kwartalnika ukazało się około 400 różnego rodzaju urzędowych publikacji. Zajmują one ok. 2000 stronic druku, z ogólnej liczby około 5000 stronic. Ten dość obszerny materiał posiada swoją specyfikację treściową.

A. Stolica Apostolska

Pierwsze stronicy kwartalnika zajmują zwykle rozporządzenia Stolicy Apostolskiej.³ Przedstawiają one szeroki wachlarz publikacji o zróżnicowanej problematyce. Należy wziąć tu pod uwagę fakt, że kwartalnik zaczął wychodzić w okresie intensywnego wprowadzania w życie kościelne uchwały Sob. Wat. II. Był to więc odpowiedni moment, aby ważniejsze posoborowe dokumenty, tak papieskie jak i poszczególnych Kongregacji Rzymskich, zwłaszcza z dziedziny prawnoliturgicznej ujrzały światło dzienne w kwartalniku urzędowym.

Największym echem odbiła się reforma liturgii eucharystycznej. Jednym z ważniejszych dokumentów posoborowych z tej dziedziny, publikowanym na łamach WKAB, jest enc. Pawła VI z 3 IX 1965 r. *Mysterium Fidei*.⁴ Stanowi ona owoc troski pasterskiej Papieża o Najświętszy Sakrament, w związku z niektórymi tendencjami teologicznymi, które wydawały się go nie rozumieć i przez to pomniejszać. W tym samym numerze kwartalnika, 3 (1977) nr 3, w sąsiedztwie encykliki zamieszczono wydaną 25 V 1967 r. przez Kongregację d/s Obrzędów *Instrukcję o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej*, będącą rezultatem prac Posoborowej Komisji dla wykonania Konstytucji o Św. Liturgii. Znamiennym rysem tej Instrukcji jest troska o to, by tak nauczanie katechetyczne o Najśw. Tajemnicy Eucharystii, jak i sprawowanie Ofiary Eucharystycznej oraz kult Eucharystii jako sakramentu trwałego, przyniosły jak najwięcej owoców.⁵

¹ Zaznaczyć należy, że dział *Stol. Ap.*, a więc dokumenty papieskie oraz rzymskich kongregacji, a także dział *Prymasa i Episkopatu Polski*, zawierają tylko wybrane dokumenty. Pochodzą one z AAS i L'Osservatore Romano, z Pisma Okólnego Sekretariatu Episkopatu Polski, a także z periodyków innych diecezji w Polsce. Nie pomijano dokumentów wiążących się z życiem Kościoła lokalnego Archidiecezji.

² Takie postępowanie odnosiło się do dokumentów zwłaszcza *Stol. Ap.* i Episkopatu i Prymasa Polski. Co zaś dotyczy dokumentów kościelnych kurialnych, rozmowy nieraz podejmował sam bp E. Kisiel, administrator apostolski Archidiecezji w Białymstoku. On wówczas podejmował decyzję, co do tego, czy dany dokument dopuścić do druku, gdyby nastąpiła ewentualna ingerencja cenzury w jego treści. Wywiad z ks. C. Potockim... 7 XII 1989 r.

³ Terminu „rozporządzenia” używamy tu zamiennie z terminem „dokumenty, gdyż w przeważającej większości” dokumenty nas interesujące są „rozporządzeniami mi”.

⁴ Jest to encyklika posoborowa, chociaż wydana przed zakończeniem Sob. Wat. II (Sobór zakończył się 8 XII 1965 r.), jako że jest owocem soborowych obrad. Ta encyklika jest jedną z dwu encyklik w ogóle, które ukazały się na kartach WKAB, w 10-letnim okresie istnienia tegoż kwartalnika. Tą drugą jest enc. Jana Pawła II z 30 XI 1980 r. *Dives in misericordia*.

⁵ Por. tamże, WKAB, 3 (1977) nr 3, s. 18.

Dział Stolicy Apostolskiej w WKAB zawiera także inne ważne dokumenty, dotyczące sprawowania Eucharystycznej Ofiary i kultu eucharystycznego. W 2 numerze z 1977 r. opublikowano *Dyrektorium o Mszach Św. z udziałem dzieci*, wydane przez Kongregację d/s Kultu Bożego 1 XI 1973 r. jako uzupełnienie *Ogólnego Wprowadzenia do Mszały Rzymskiego* z 1969 r.⁶ Zasadniczym celem tego dokumentu było wskazać na możliwości dostosowania obrzędów eucharystycznych do mentalności dzieci, aby Eucharystia mogła wywierać jak największy wpływ na ich wychowanie w Kościele. 3 IV 1980 r. Kongregacja d/s Kultu wydała instrukcję w trosce o to, by Eucharystia, którą Sobór Wat. II nazwał „źródłem i szczytem całej działalności Kościoła” (DK 5), była sprawowana zgodnie z duchem Kościoła. Instrukcja ta *Inaestimabile donum*, ukazała się w 3 numerze 1980 r. WKAB. Przypomina ona niektóre normy kultu Eucharystii, których należy przestrzegać, by liturgia posoborowa nie było sfalszowana.⁷

Na łamach diecezjalnego organu ogłoszono również drukiem nowe, wydane przez Stol. Apostolską, a potem zatwierdzone w polskim przekładzie, *Obrzędy Komunii Świętej i Kultu Eucharystii poza Mszą Św.* (7 (1981) nr 1)⁸, *Obrzędy błogostawieństwa kielicha i pateny w czasie i poza Mszą Św.* (6 (1980) nr 2)⁹ oraz *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza* (7 (1981) nr 3).¹⁰

Nie tylko jednak Eucharystia była treścią tego działu. W 1 numerze z 1975 r. WKAB odnajdujemy nowe *Obrzędy Sakramentu Bierzmowania* w polskim przekładzie. Tekst obrzędów poprzedzony jest konstytucją apostolską pap. Pawła VI z 15 VIII 1971 r. *Divinae consortium naturae*. Konstytucją tą zostały zatwierdzone nowe obrzędy Sakr. Bierzmowania. Papież wskazuje w niej na głębokie powiązania tegoż sakramentu z całym misterium w tajemniczenia chrześcijańskiego.

Ukazały się ponadto w WKAB dokumenty Stol. Apostolskiej, odnoszące się do liturgii godzin. Tak samo jak dziedzina liturgii sakramentów była ona poddana reformie w duchu Sob. Wat. II. Wytyczne w tym względzie znajdują się w konst. Pawła VI *Laudis Canticum*. Dokument ten wydrukowano w 2 (1976) nr 1 WKAB.¹¹ Na łamach tego samego numeru kwartalnika ukazało się także *Ogólne Wprowadzenie do liturgii uświęcenia czasu*, ogłoszone przez Papieża jeszcze przed wydaniem owej księgi Liturgii Godzin. Potem zostało ono włączone do wspomnianej księgi liturgicznej.¹²

Szczególne zainteresowanie okazano w kwartalniku sprawom małżeństw mieszanych. Problematyka ta zajęła wszystkie stronicie działu Stolicy Ap. w 1 numerze 1977 r. Zebrano tu dokumenty prawne, wydane w latach 1966-1971 przez Papieża i Rzymskie Dykasterie, ustanawiające nowe przepisy odnośnie tzw. mał-

⁶ Dyrektorium składa się z trzech rozdziałów: I. Wprowadzenie dzieci w liturgię Mszy św.; II. Msza Św. dla dorosłych z udziałem dzieci; III. Msza Św. dla dzieci z udziałem tylko nielicznych dorosłych, zob. WKAB, s. 6-19.

⁷ Zob. WKAB, 6 (1980) nr 3, s. 1-9.

⁸ Wzorcowe wydanie tego *Rytułu* w języku łac. ogłoszone zostało 21 VI 1973 r. przez Kongregację d/s Kultu Bożego. Przekład polski Kongregacja ta zatwierdziła 7 VI 1980 r., a obowiązuje on w Polsce od I Niedz. Adw. 1981 r.

⁹ Zob. WKAB, 6 (1980) nr 2, s. 21-26.

¹⁰ Ten obrzęd, jak zaznacza dekret Kongregacji, „zaliczany jest słusznie do najbardziej uroczystych aktów liturgicznych. Miejsce bowiem, gdzie się gromadzi wspólnota chrześcijańska (...) jest szczególnym obrazem Kościoła, świątyni Boga zbudowanej z żywych kamieni. Ołtarz natomiast (...) znakiem Chrystusa, który jest kapłanem, żertwą i ołtarzem własnej ofiary”. Zob. WKAB, 7 (1981) nr 3, s.1.

¹¹ Konst. Ap. *Laudis Canticum* wydana została 1 XI 1970 r.

¹² *Ogólne Wpr. do Lit. Uśw. Czasu* wydano 2 II 1971 r. Zaznaczyć trzeba, że przekład polski w kwartalniku jest przedrukiem z *Kieleckiego Przeglądu Diecezjalnego* (maj — sierpień) 1974 r. Przekładu dokonał ks. E. Szelachowski.

żeństw mieszanych.¹³ Wiodącą jest instrukcja Kongregacji Doktryny Wiary, *Matrimonii Sacramentum* z 19 V 1966 r. Podaje ona nowe przepisy w sprawie dwóch przeszkód małżeńskich: odmienności wyznania i różnej religii.

Kolejnym rozporządzeniem w kwestii małżeństw mieszanych, z tego samego zeszytu *Wiadomości*, jest *Dekret Kongregacji d/s Kościołów Wschodnich o małżeństwach mieszanych zawieranych między katolikami i chrześcijanami wschodnimi, niekatolikami*.¹⁴

Na dalszych stronicach znajduje się motu proprio *Matrimonia mixta* Pawła VI z 31 III 1970 r. Stanowi ono uwieńczenie dotychczasowych instrukcji w tej kwestii. Bierze ono pod uwagę małżeństwa zawierane przez stronę katolicką ze stroną akatolicką ochrzczonej jak i nieochrzczonej.

Dział Stolicy Ap. ma na swoim koncie także publikacje maryjne. Najważniejszą z nich jest adh. apost. Pawła VI *Marialis cultus* z 22 III 1974 r. Zamieszczono ją w 1 numerze 1975 r. Ukazuje ona miejsce Maryi w modlitwie Kościoła i podaje zasady kultu maryjnego. Inne wypowiedzi tego Papieża, znajdujące się w 3 (1977) nr 2, mówią o macierzyńskiej roli Maryi w Kościele.¹⁵

Treści maryjne nosią także dokumenty wydane przez Stolicę Ap. z okazji obchodów różnych świąt maryjnych w Polsce i w Archidiecezji. Na Jubileusz 600-lecia obecności Obrazu MB na Jasnej Górze, papież Jan Paweł II skierował specjalny list, w którym mówi szczególnie o macierzyńskiej opiece Bogarodzicy.¹⁶ Ponadto w zeszycie poświęconym uroczystościom koronacji Obrazu MB w Różnymstoku, 7 (1981) nr 4, wśród publikacji znalazło się breve Jana Pawła I, zezwalające na koronację oraz list Jana Pawła II przesłany na te uroczystości.

Kwartalnik zawiera także dokumenty Kongregacji Doktryny Wiary. Jednym z nich jest *Deklaracja* dotycząca nauki o Kościele, zwłaszcza nieomylności Urzędu Nauczycielskiego Kościoła.¹⁷ Dwa następne dokumenty przedkładają naukę katolicką o niektórych zagadnieniach etyki seksualnej oraz o przerywaniu ciąży.

Ponieważ głównymi adresatami *Wiadomości* są kapłani, nie pominięto zagadnień kapłaństwa i kapłanów. Ukazało się kilka listów apostolskich pap. Jana Pawła II na Wielki Czw. do kapłanów, statuty Unii Kleru Diecezjalnego oraz statuty Papieskich Dzieł Misyjnych, a także dokumenty dotyczące stałej formacji i dyscypliny kapłanów.

Kolejne publikacje omawianego działu dotyczą roku świętego 1975. Jego rozpoczęcie ogłosił pap. Paweł VI 25 XII 1974 r. w Rzymie. W WKAB ukazały się 3 adhortacje papieskie: o pojednaniu w Kościele podczas Roku Świętego (z 8 XII 1974 r.), o radości, którą niesie orędzie Chrystusowe (z 9 V 1975 r.) oraz o ewangelizacji w świecie współczesnym (28 XII 1975r.).¹⁸

W 1978 r. po śmierci pap. Pawła VI i 32-dniowym pontyfikacie Jana Pawła II, na Stolicy Piotrowej zasiadł arcybiskup krakowski kard. Karol Wojtyła, który przyjął imię Jana Pawła II. W związku z tym ukazało się na łamach WKAB kilka przemówień papieskich: najpierw przemówienie Jana Pawła I po wyborze na Stolicę Piotrową, potem przemówienie Jana Pawła II na rozpoczęcie pontyfikatu

¹³ Owe prawne dokumenty wnoszą nowe ujęcia problematyki małżeńskiej. Były one etapem prac nad nowym *Kodeksem Prawa Kanonicznego* Jana Pawła II, który wszedł w życie z I Niedz. Adwentu 1983 r.

¹⁴ Wydany został 22 II 1967 r.

¹⁵ Są to następujące wypowiedzi: homilia mszalna, przemówienie przed Anioł Pański i modlitwa (pap. Pawła VI) do Maryi Matki Kościoła. Wygłoszone one zostały 8 XII 1975 r., w 10-lecie zakończenia Sob. Wat. II.

¹⁶ WKAB, 8 (1982) nr 3, s. 1-5.

¹⁷ WKAB, 3 (1977) nr 4, s. 5-16.

¹⁸ WKAB, 1 (1975) nr 2-3, s. 1-13; 2 (1976) nr 2, s. 3-25; 2 (1976) nr 3, s. 5-49.

(22 X 1978 r.).¹⁹ Znalazła się też w *Wiadomościach* bulla papieska *Otwórzcie drzwi Zbawicielowi*, otwierająca rok jubileuszowy 1983 z okazji 1500 rocznicy Odkupienia,²⁰ a potem nadto jeszcze — List Ap. *Redemptionis Anno* z 20 VI 1984 r.²¹

Z działu *Stolica Apostolska* dowiadujemy się także o wizycie w 1973 r. bpa H. Gulbinowicza w Rzymie (ad limina Apostolonem), po 35-letniej przerwie, spowodowanej sytuacją polityczną w kraju.

Prócz wskazanej problematyki, występującej w dziale *Stolica Apostolska*, istnieją jeszcze różne okolicznościowe listy i orędzia papieskie, m.in. na światowe dni modlitw o powołania kapłańskie i zakonne (IV tydzień wielkanocny), świątowy dzień pokoju (1 I) czy też niedzielę misyjną, poruszające istotne dla wypełnienia przez Kościół Chrystusowej misji w świecie współczesnym zagadnienia.²²

B) Prymas i Episkopat Polski

Grupę dokumentów urzędowych, mniej liczną od powyżej omówionej, stanowią pisma i rozporządzenia Prymasa i Episkopatu Polski. Objętościowo zajmują one tylko ok. 220 stron i występują tylko w trzydziestu numerach kwartalnika, w dalszych bowiem dziesięciu, dział *Prymas i Episkopat* pominięto całkowicie.

Tematyka tego działu pozostaje w bliskim związku z poprzednim działem. Wyraża się w tym powiązaniu zmysł redaktorski ks. C. Potockiego, który zabiegał o to, aby poszczególne numery *Wiadomości* były zwarte tematycznie.²³ Dominowały tematy liturgiczne. W większości publikowane teksty dotyczyły akomodacji (przystosowania) rozporządzeń Stól. Apost. do polskich warunków.²⁴ Tak było w przypadku zarządzenia Episkopatu w związku z *Instrukcją Kongr. d/s Kultu Bożego o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej* oraz przepisami wykonawczymi do *Instrukcji Inaestimabile donum*.²⁵ Dokumenty te, zatwierdzone przez Konferencję Ep. Polski, wskazują taką drogę realizacji zarządzeń Stól. Ap., by wierni osiągnęli jak najwięcej dobra. Inne dokumenty z tej dziedziny mówią o postawach i gestach, obowiązujących podczas Mszy Św. w związku z wprowadzeniem w życie w Polsce od I Niedz. Adw. 1970 r. nowych *Obrzędów Mszy Św.*, dają nadto pouczenia o Komunii Św. pod dwiema postaciami, obowiązku Mszy Św. niedzielnej, który może być spełniony w sobotę wieczorem, o Mszy Św. z udziałem dzieci.²⁶

Lata 70-te przyniosły wprowadzenie w życie przez Stól. Ap. nowych obrzędów Sakramentu Chrztu i Bierzmowania. Episkopat Polski dołączył do nich wskazania i przepisy duszpastersko-liturgiczne. Znalazły się one w następujących numerach *Wiadomości*.²⁷ Wydano również załącznik Komisji Episkopatu d/s Apostolstwa

¹⁹ WKAB, 4 (1978) nr 4, s. 1-6; 5 (1979) nr 1, s. 1-4.

²⁰ WKAB, 9 (1983) nr 2, s. 1-13.

²¹ WKAB, 10 (1984) nr 3, s. 1-6.

²² Orędzia powołaniowe: WKAB, 4 (1978) nr 2, s. 6-9 oraz 10 (1984) nr 2, s. 8-13; Orędzia misyjne: 3 (1977) nr 4 s. 1-4; Orędzia na Świątowy Dzień Pokoju: 4 (1978) nr 2, s. 1-6; 5 (1979) nr 1, s. 5-13; 10 (1984) nr 1, s. 1-9.

²³ AKAB, Teczka: WKAB — korespondencja (Pismo do Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Instytutu Dziennikarstwa w W-wie z 7 XII 1980 r.

²⁴ Sobór uczy: „Kościół w sprawach, które nie dotyczą wiary lub dobra powszechnego nie chce narzucać sztywnych, jednolitych form nawet w liturgii” (KL 37).

²⁵ Przepisy wykonawcze wydane zostały przez 177 Konf. Plenarną Episkopatu Polski, 10-11 XII 1980 r. Wydając te przepisy, Episkopat miał na uwadze odnośną Instrukcję, a także stan odnowy liturgicznej w kraju. Zob. WKAB, 7 (1981) nr 1, s. 36-42.

²⁶ WKAB, 1 (1975) nr 1, s. 69-71; 3 (1977) nr 2, s. 20-23; 3 (1977) nr 3, s. 60-62; 5 (1979) nr 2, s. 31-33.

²⁷ WKAB, 1 (1975) nr 1, s. 72-76; 4 (1978) nr 1, s. 43-47.

Świeckich O *Bierzmowaniu jako Sakramencie Apostolstwa*²⁸ Podobne przepisy wykonawcze wydrukowano w kwartalniku odnośnie nowych obrzędów Sakramentu Pokuty, obowiązujących w Kościele w Polsce od I Niedz. Adw. 1982 r.²⁹

Swoje odbicie w rozporządzeniach Episkopatu Polski, umieszczonych w *Wiadomościach*, znalazły sprawy kapłaństwa i kapłanów. W dokumentach tych dochodzi do głosu reforma posoborowa posług i święceń udzielanych w seminariach duchownych, zapoczątkowana jeszcze przed Soborem przez Piusa XII, wydaniem w 1952 r. deklaracji *Sacramentorum ordinis*.³⁰

W istotę posługiwania kapłańskiego wnikają rozporządzenia o charakterze teologiczno-duszpasterskim, wydane przez Komisję Episkopatu. Podkreślają one potrzebę zjednoczenia prezbitera z Chrystusem jako Ofiarą, zjednoczenia płynącego ze świętości życia i darów otrzymanych przez włożenie rąk. To zjednoczenie — mówi dokument — czyni dopiero skutecznym posługiwanie kapłana dokonywane zwłaszcza przez szafowanie Sakramentów we wspólnocie parafialnej. Wskazane powyżej rozporządzenia Episkopatu o kapłaństwie przyniósł 1 (1975) nr 2-3 kwartalnika. Znajdujemy również, już w innych zeszytach WKAB w dziale Episkopatu, dokumenty, dotyczące dyscypliny kapłańskiej (sprawy. urlopów, noszenia stroju duchownego, wyjazdów do USA, itd.).³¹

Nie pominięto w kwartalniku dokumentów Episkopatu o małżeństwie i rodzinie. W KDK 47 czytamy, że „szczęście osoby i społeczności ludzkiej oraz chrześcijańskiej wiąże się ściśle z pomyślną sytuacją wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej”. Stąd troska o te dobra winna wysuwać się na czoło w duszpasterskich posługach kapłanów. Chodzi szczególnie o przygotowanie do małżeństwa i o duszpasterstwo rodzin. O tym mówią I i II Instrukcja Episkopatu Polski, pierwsza — z 12 II 1969 r., druga — z 11 III 1975 r.³² II Instrukcja podaje ponadto liturgiczne i duszpasterskie wskazania, w związku z wprowadzeniem w Polsce z dniem 1 I 1975 r. nowego obrzędu zawierania Sakramentu Małżeństwa.

Wiele problemów spośród zagadnień małżeńskich i rodzinnych niosą ze sobą małżeństwa mieszane. W WKAB wydrukowano kilka odnośnych dokumentów Episkopatu Polski. Podawane w nich wskazania są zastosowaniem Listu Apost. *Matrimonia mixta* i dotyczą formalności prawnych, wiążących się z zawieraniem małżeństw przez osoby różnego wyznania (*mixta religio*) i różnej religii (*disparitas cultus*) oraz duszpasterskiej opieki nad rodzinami powstałymi przez zawarcie małżeństwa mieszanego.³³

Od 1 XI 1978 r. obowiązuje w Polsce nowa księga obrzędów pogrzebowych w języku narodowym. *Wiadomości* zamieściły z tej racji w 3 numerze 1978 r. wskazania Episkopatu dla duszpasterzy i wiernych. Episkopat poucza w nich o sensie reformy i odnowy pogrzebowych obrzędów oraz wskazuje — w drugiej części dokumentu na wskazany charakter śmierci chrześcijanina.

Od I Niedz. Adw. 1982 r. kapłani w Polsce zyskali możliwość celebrowania Liturgii Godzin (brewiarza) w języku narodowym. Z tej okazji biskupi polscy wydali *Słowo do kapłanów*, w którym zachęcają i przypominają o obowiązku odprawiania Lit. Godzin. „Modlitwa — mówią Biskupi — wyznacza istotny styl życia kapłańskiego”.³⁴ Ten pouczający dokument znalazł się w 9 (1983) nr 1 naszego periodyku.

²⁸ WKAB, 1 (1975) nr 1, s. 76-78.

²⁹ WKAB, 8 (1982) nr 2, s. 18-22.

³⁰ Reformy posług i święceń dotyczą 2 instrukcje Episkopatu Polski: z 1973 r. (WKAB, 1 (1975) nr 4, s. 7-11) oraz z 1983 r. (WKAB, 9 (1983) nr 4, s. 7-11).

³¹ WKAB, 2 (1976) nr 1, s. 63-66 oraz 6 (1980) nr 2, s. 33-35.

³² WKAB, 1 (1975) nr 2-3, s. 26-45.

³³ Wskazania w sprawie realizacji M.P. *Matrimonia mixta*, WKAB, 3 (1977) nr 1, s. 17-24 oraz *Instrukcja d/s duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności Kościelnej*, WKAB, 9 (1983) nr 2, s. 17-27.

³⁴ WKAB, 9 (1983) nr 1, s. 10.

W dziale *Episkopat* znalazły się także zagadnienia z muzyki liturgicznej i sztuki sakralnej. Pierwszej dziedzinie dotyczy *Instrukcja Episkopatu Polski o Muzyce Liturgicznej po Sob. Wat. II z 8 II 1979 r.*³⁵ Drugiej — różnego rodzaju wytyczne i pouczenia, które służyć mogą pomocą przy sporządzaniu i zatwierdzaniu projektów kościołów, kaplic, domów katechetycznych itd. Są to najczęściej przepisy budowlane, które trzeba zachować przy wznoszeniu obiektów kościelnych, wytyczne w/s budowy nowych kościołów, przepisy o zabezpieczeniu przeciwpożarowym kościołów, wskazania na temat ochrony zabytków i dzieł sztuki kościelnej.

Omawiany dział *Wiadomości* rejestrował skrupulatnie ważniejsze wydarzenia w Archidiecezji. W 3 numerze 1976 r. WKAB znajduje się homilia Prymasa Polski Stefana Kard. Wyszyńskiego, wygłoszona w Prokatedrze Wniebowzięcia NMP w Białymstoku 27 VI 1976 r. podczas udzielania święceń biskupich ks. E. Kisielowi.³⁶ Numer 2 z 1978 r. kwartalnika utrwała obchody 50-lecia koronacji Obrazu MB Miłosierdzia z Ostrej Bramy. Jubileusz ten był obchodzony uroczystość w 1977 r. Wówczas to została poświęcona kaplica MB Ostrobramskiej znajdująca się w Prokatedrze Białostockiej.³⁷ Aktu poświęcenia dokonał metropolita krakowski K. Kard. Wojtyła. Z tej okazji w WKAB, oprócz różnych komunikatów i korespondencji urzędowej (telegramy) wydrukowano jego kazanie wygłoszone w czasie tej uroczystości.³⁸ W *Wiadomościach* znalazła również odbicie koronacja Obrazu MB Różanostockiej (27 — 28 VI 1981 r.), uroczystość 400-lecia AWSO w Białymstoku oraz beatyfikacja Maksymiliana Kolbego (11 X 1982 r.)³⁹

W omawianym dziale znalazły się nadto zarządzenia państwowe, dotyczące spraw kościelnych. Są to głównie pisma ministrów, regulujące od strony rządowej sprawy różnych opłat kościelnych, inwestycji budowlanych, posług duszpasterskich w szpitalach, sanatoriach, domach opieki społecznej, domach poprawczych i zakładach karnych, uczestniczenia dzieci i młodzieży szkolnej w katechezie parafialnej, a także wychowania w trzeźwości i przeciwdziałania alkoholizmowi.⁴⁰

C) Kuria Arcybiskupia

Ten dział zajmuje ok. 650 stronice druku. Zawiera on rozporządzenia Ordynariusza Archidiecezji⁴¹ oraz pisma Kurii. Najwięcej z nich dotyczy ważniejszych wydarzeń w Archidiecezji. O niektórych z nich była już mowa. W chronologicznym porządku należą do nich: jubileusz 50-lecia koronacji Obrazu MB Ostrobramskiej (1977 r.), zmiany na Stolicy Piotrowej (1978 r.), konsekracja biskupa pomocniczego Archidiecezji E. Ozorowskiego (29 IV 1979 r.), koronacja Obrazu MB Różanostockiej (27-28 VI 1981 r.), śmierć Prymasa Polski Stefana Kard. Wyszyńskiego (28 V 1981 r.),

³⁵ WKAB, 5 (1979) nr 3, s. 40-47.

³⁶ WKAB, 2 (1976) nr 3, s. 52-55.

³⁷ Koronacja Ostrobramskiego Wizerunku miała miejsce w Wilnie 2 VII 1927 r. Zob. Kazanie bpa E. Materskiego wygłoszone w Prokatedrze Białostockiej dn. 27 XI 1977 r., WKAB, 4 (1978) nr 2, s. 27.

³⁸ Tamże, s. 21-26.

³⁹ Uroczystościom w Różanymstoku poświęcony jest 7 (1981) nr 4 WKAB, 400-leciu AWSO w Białymstoku — 8 (1982) nr 1; a kanonizacji M. M. Kolbego — 8 (1982) nr 4 WKAB.

⁴⁰ Zarządzenia państwowe znajdujemy w: 2 (1976) nr 1, s. 73-82; 7 (1981) nr 2, s. 63-72; 8 (1982) nr 1, s. 11-25; 10 (1984) nr 1, s. 27-41.

⁴¹ Kwartalnik jako pismo urzędowe związane z urzędem bpa Ordynariusza ma za zadanie publikować jego wszelkie zarządzenia. Nie selekcjonowano więc rozporządzeń kurialnych w takiej mierze, w jakiej to odnosi się do działu Stól. Ap. i Ep. Polski. Wywiad z ks. C. Potockim... 7 XII 1989 r.

nawiedzenie Prokatedry Białostockiej przez kopię Obrazu MB Jasnogórskiej (18-24 XI 1982 r.), przekazanie trumny ze zwłokami arcybiskupa E. Roppa z Poznania do Białegostoku (21 III 1983 r.)⁴², jubileusz 500-lecia śmierci św. Kazimierza Królewicza ze swoimi centralnymi obchodami w Białymstoku (13-14 X 1984 r.). Kwartalnik dokumentując te wydarzenia, zawiera liczne odezwy, komunikaty, zarządzenia, instrukcje duszpasterskie, listy pasterskie, wiele kazań i homilii oraz przemówień.

Najbardziej obficie przedstawia się w *Wiadomościach* materiał z uroczystości koronacyjnej w Różanymstoku, nawiedzenia Archidiecezji przez kopię Obrazu MB Jasnogórskiej oraz z obchodu jubileuszu 500-lecia śmierci św. Kazimierza. Różanostockim obchodom poświęcono wspomniany już 7 (1981) nr 4 WKAB. Tam jednakże ze względu na inny układ zagadnień, nie ma działu *Kurii Arcybiskupiej*. Rozporządzenia zaś kurialne rozsiane są po całym zeszytce.⁴³

O nawiedzeniu przez kopię Obrazu MB Jasnogórskiej traktuje 9 (1983) nr 1 kwartalnika. Uwidacznia się tam przygotowanie do przeżycia tej uroczystości poprzez Nowennę Opieki MB, która rozpoczęła się 13 XI 1982 r. Homilie wygłoszone w czasie tej Nowenny poświęcone były historii Sanktuarium Jasnogórskiego. W dalszej części mamy teksty powitań Obrazu MB, wygłoszonych przez przedstawicieli duchowieństwa i wiernych świeckich. Następnie występują kazania i homilie (ok. 15) wygłoszone w Prokatedrze do różnych stanów i grup społecznych: do chorych, pielgrzymów, ludzi pracy, do rodzin, sióstr zakonnych, alumnów i kapłanów. Kończącą część tworzą modlitwy dzieci przedszkolnych przed Obrazem MB oraz mowy pożegnalne. Dokumentację tę zamyka wreszcie opis uroczystości nawiedzenia, pióra ks. C. Potockiego, ukazujący w sprawozdawczym skrócie te szczególne dla Archidiecezji dni.⁴⁴

Wyjątkowy wyraz dał kwartalnik Uroczystościom Jubileuszu 500-lecia śmierci św. Kazimierza. Trzy bowiem numery periodyku z roku 1984, tj. 1, 2, i 4, zamieszczają dość liczne z tej okazji publikacje urzędowe. W dwóch pierwszych numerach uwidaczniają się czynione przygotowania do głównych obchodów. Dowiadujemy się m.in. o powołaniu przez bpa E. Kisiela Archidiecezjalnego Komitetu Obchodów Jubileuszowych, o nawiedzeniu przez Obraz św. Kazimierza domów zakonnych i białostockich kościołów (5 X — 17 XI 1984 r.). Mamy również listy pasterskie bpa Ordynariusza, zachęcające wiernych do żywego włączenia się w przeżywanie jubileuszu. Informacji urzędowych o przebiegu głównych uroczystości dostarczy 19 (1984) nr 4 WKAB.

Uwzględniono w *Wiadomościach* i inne uroczystości lokalne: jubileusz 50-lecia śmierci arcybpa J. Matulewicza,⁴⁵ 100 — rocznicy urodzin arcybpa R. Jałbrzykowski,⁴⁶ oraz 50-lecia Apostolstwa Chorych.⁴⁷ Są tu listy pasterskie, odezwy, komunikaty i homilie bpa Ordynariusza. Część urzędową dopełniają publikacje nieurzędowe. W *Wiadomościach* znajdują się wreszcie dekrety erekcyjne nowych parafii i dekrety wprowadzające nowe rozgraniczenie ich.

Rokrocznie, od 1977 r. 3 numer kwartalnika zawierał informacje o zmianach personalnych wśród duchowieństwa Archidiecezji, zaś 2 numer, od 1978 r. — terminy wizytacji pasterskich i bierzmowania. Pokażne miejsce wśród omawianych

⁴² Zob. WKAB, 9 (1983) nr 2, s. 35-42.

⁴³ Zob. rozdz. II, par. 1 niniejszej pracy.

⁴⁴ C. Potocki, *Nawiedzenie Prokatedry w Białymstoku przez Kopię Obrazu MB Jasnogórskiej. Opis uroczystości*, WKAB, 9 (1983) nr 1, s. 14-20.

⁴⁵ WKAB, 3 (1977) nr 1, s. 26-28.

⁴⁶ Metropolie Wileńskiemu zadedykowano 2 (1976) nr 2 WKAB. Znalazła się tam m.in. obszerna biografia Arcybiskupa napisana przez ks. St. Strzeleckiego.. Tamże, s. 87-139.

⁴⁷ WKAB, 5 (1979) nr 3, s. 47-48.

pism urzędowych zajmują rozporządzenia kurialne, wiążące się z funkcjonowaniem AWSO w Białymstoku. Ukazywały się one w kwartalniku regularnie 2 razy do roku. W 4 (1979) nr 4 WKAB ukazał się poprawiony *Regulamin alumnów AWSO*. Jubileuszowi 400-lecia AWSO w Białymstoku poświęcono w całości 8 (1982) nr 1 kwartalnika.

Wyszły w WKAB poza tym decyzje bpa Ordynariusza o mszach św. koncelebrowanych, wieczystej adoracji Najśw. Sakr., jurysdykcji udzielonej kapłanom do sprawowania Sakr. Pokuty, decyzje odnośnie liturgii pogrzebowej z racji wprowadzenia jej nowych obrzędów oraz odnośnie przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego.⁴⁸

Zeszyt 6 (1980) nr 1 WKAB informuje o powstaniu Archidiecezjalnego Ośrodka Formacji Duchowieństwa (AOFD) oraz Instytutu Teologiczno-Pastoralnego (ITP)⁴⁹ Tenże sam numer zawiera Statut ITP w Białymstoku.⁵⁰ W innych zeszytach kwartalnika przypomina się o potrzebie wspólnej modlitwy kapłanów, noszenia stroju duchownego, o obowiązku uczestniczenia w zjazdach i konferencjach, o urlopiach kapłanów, o obowiązku sporządzania testamentu.⁵¹ W 9 (1983) nr 4 WKAB znajdują się pisma dotyczące budownictwa organów, ich użytkowania i pielęgnacji oraz pełnienia funkcji organisty.

2. Rozprawy i artykuły

Drugi charakterystyczny dla kwartalnika WKAB rodzaj publikacji stanowią rozprawy naukowe i artykuły, choć nie miał on zamiaru pretendować do czasopisma o profilu naukowym. Umieszczanie naukowych publikacji na jego łamach było podyktowane pewną koniecznością. Płynęła ona z faktu, że kościelne środowisko naukowe w regionie północno-wschodnim Polski, nie posiadało do 1983 r. własnego periodyku naukowego. Dopiero w 1983 r. reaktywowano *Studia Teologiczne*, które zaczęły wychodzić jako rocznik środowiska naukowego białostockiego, łomżyńskiego i drohiczyńskiego.⁵² Nie zmieniło to jednak zbyt profilu *Wiadomości*, w których nadal ukazują się pozycje naukowe, aczkolwiek nie tak już obzerne jak przedtem. Artykuły i rozprawy w *Wiadomościach* mieszczą się w obrębie nauk kościelnych i rzadko dotyczą tematyki świeckiej.

W trzech swoich pierwszych numerach 1 (1975) nr 2-3 oraz w nr 4 kwartalnik dotknął religioznawstwa — problematyki z pogranicza teologii fundamentalnej i

⁴⁸ Zarządzenie w/s Mszy Św. koncelebrowanych, 4 (1978) nr 2, s. 38 n; Zarządzenie w/s „wieczystej adoracji” Najśw. Sakramentu, 5 (1979) nr 2, s. 52-56; Szczegółowe wytyczne w/s przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego, 3 (1977) nr 1, s. 28-32; (Dekrety jurysdykcyjne), 3 (1977) nr 3, s. 63-65; Wskazania (odnośnie obrzędów pogrzebu), 4 (1978) nr 4, s. 12-16.

⁴⁹ Od roku 1970 istniał w Archidiecezji ustanowiony przez bpa H. Gulbinowicza, ówczesnego Adm. Ap. Archidiecezji, Diecezjalny Ośrodek Kształcenia Soborowego (DOKS), AOFD ustanowiony w 1979 r. przejął funkcje DOKS-u. Zob. Dekret (bpa E. Kisiela, Administratora Ap. Archidiecezji w Białymstoku) w sprawie utworzenia AOFD, WKAB, 6 (1980) nr 1, s. 32.

⁵⁰ Tamże, s. 36-40.

⁵¹ WKAB, 3 (1977) nr 2, s. 30-34; 3 (1977) nr 4, s. 34-35; 6 (1980) nr 2, s. 38-41.

⁵² Rocznik ten, jest kontynuacją periodyku o tym samym tytule, którego 10 pierwszych numerów ukazało się drukiem w Wilnie w latach 1932-1938 i 3 dalsze w Rzymie w latach 1943-1947. Wychodzące w Wilnie *Studia Teol.* były pismem wydawniczym. Z ramienia Wydziału Teol. kierowali nim księża profesorowie: Cz. Falkowski, I. Świrski, L. Puciata. W Rzymie *Studia* prowadził ks. W. Meyszto-wicz (zm. 1982 r.) docent USB. Wydawał je własnym staraniem. Zob. *Od redakcji*, *Studia Teol.*, Białystok — Drohiczyn — Łomża, 1 (1983), s. 1 n.

apologetyki tradycyjnej. Była to *Weryfikacja religii katolickiej*. Przedmiotem właściwym tejże weryfikacji jest — jak zaznacza ks. W. Pietkun we wstępie — „empiryczna strona faktu Chrystusa, odczytywana ze źródeł, jak również empirycznie sprawdzalne znaki Chrystusowego Kościoła”.⁵³ Pominięte zostały argumenty płynące z wiary i uzasadnienia właściwe metodzie teologicznej. Przebadaniem postawionego problemu zajęło się trzech autorów: ks. W. Pietkun, ks. W. Hładowski, ks. E. Ozorowski.

Ks. W. Pietkun dostarczył opisu religii w oparciu o badania religioznawstwa oraz w świetle jej własnych źródeł, którymi są spisane teksty natchnione oraz żywe słowo, głoszone przez autentycznych świadków. Ks. W. Hładowski, ukazał i zanalizował znaki wiarygodności czyli sprawdziany religii katolickiej, dane nam w historii biblijnej Objawienia i w jego kościelnym nauczaniu. Stwierdził on, że „rzetelna analiza obszernego zespołu zjawisk historycznych dostępnych dzisiaj dla krytycznych badań, stwarza możliwość rozumnej akceptacji chrześcijaństwa, przede wszystkim w jego katolickiej formie”.⁵⁴

Ks. E. Ozorowski, późniejszego biskupa, zainteresował aspekt aksjologiczny religii katolickiej. Właściwym pytaniem, na które autor poszukiwał odpowiedzi było: Jakim dobrem jest chrześcijaństwo i na ile odpowiada ono ludzkiej naturze? Wziął on pod uwagę następujące składniki fenomenu religii chrześcijańskiej: Bóg, wiara i łaska. Najważniejszym stwierdzeniem, które wynikło w końcowym etapie pracy było to, że „chrześcijańska problematyka Boga, wiary i łaski wyrasta z problematyki człowieka”. Wynikała z niego teza, że „religia chrześcijańska przedstawia dobro, które staje się kryterium jej prawdziwości”.⁵⁵

Ukazanie się tej obszerniej, bo 160-stronicowej, trójczłonowej publikacji nie było przypadkowe. Inspirowane było pragnieniem uczczenia pamięci zmarłego w 1972 r. założyciela warszawskiej szkoły apologetycznej, autora *Apologetyki totalnej*, ks. Wincentego Kwiatkowskiego, którego uczniami byli dwaj pierwsi autorzy prac.⁵⁶

Z nauk teologicznych, obecnych w *Wiadomościach*, pierwsze miejsce zajmuje eklezjologia. Sam ks. E. Ozorowski opublikował z tej dziedziny 5 obszernych rozpraw i artykułów. W 2 (1976) nr 4 i 3 (1977) nr 1 ukazały się jego *Wybrane zagadnienia z eklezjologii posoborowej*. Autor, kierowany brakiem na gruncie polskim syntetycznych opracowań eklezjologicznych, podjął się wysiłku ujęcia w jedną całość problematyki eklezjologicznej. We wstępie pisał on: „wydaje się, że w obecnym stanie wiedzy wszystkie opracowania eklezjologiczne pozostaną tylko wyborem zagadnień ułożonych według przyjętego uprzednio klucza”.⁵⁷ Korzystając z polskiej i obcojęzycznej bibliografii ukazał istotne elementy nauki o Kościele, w jej posoborowym wydaniu, kładąc akcent na te prawdy, które stanowią punkt wyjścia dla zrozumienia życia i działania Kościoła w świecie.⁵⁸

W następnych pracach eklezjologicznych, ks. bp E. Ozorowski dał wyraz swoim zainteresowaniom historyczno-teologicznym. Otwiera je 27-stronicowe opracowanie

⁵³ WKAB, 1 (1975) nr 2-3, s. 52.

⁵⁴ W. Hładowski, *Współczesna weryfikacja religii katolickiej*, WKAB, 1 (1975) nr 2-3, s. 146.

⁵⁵ E. Ozorowski, *Religia katolicka w aspekcie aksjologicznym*, WKAB, 1 (1975) nr 2-3, s. 172.

⁵⁶ Ks. Wincenty Kwiatkowski, ur. się w 1892 r. w Skopiszkach na Litwie. Ukończył Sem. Duch. w Petersburgu, następnie zaś studiował w Rzymie na „Gregorianum”. Święcenia kapłańskie przyjął w 1917 r. Od 1920 r. poświęcił się pracy na Wydz. Teol. UW. Był kilkakrotnym dziekanem Wydziału Teol. UW i Rektorem ATK, współredagował „Collectanea Theologica” (1949-1969). Zmarł 20 II 1972 r. w Warszawie. Zob. E. H. Wyczański, *Kwiatkowski Wincenty*, SPTK 1918-1981, t. 6, Warszawa 1983, s. 285.

⁵⁷ WKAB, 2 (1976) nr 4, s. 33.

⁵⁸ Opracowanie składa się z 8 rozdziałów.

pt. *Wprowadzenie do eklezjologii*, pisane z myślą o adeptach teologii w seminariach duchownych i fakultetach teologicznych. Ukazuje ono „misterium Kościoła, które realizuje się w historii”.⁵⁹ Jest to syntetyczny rys nauki o Kościele na przestrzeni wieków. Stanowi on dopełnienie *Wybranych zagadnień eklezjologii posoborowej*.⁶⁰

Zanim idzie obszerne studium nt. nauki Piotra z Poznania († 1655) o Kościele, zamieszczone w WKAB, 3 (1977) nr 2 i 3⁶¹ oraz rozprawa pt. *Eklezjologia uniicka w Polsce w latach 1596-1720* (4 (1978) nr 4 i 5 (1979) nr 1).⁶²

Do tej grupy zaliczyć wreszcie trzeba jego *Dzieje objawionej nauki o Bogu* (8 (1982) nr 4). Jest to syntetyczne ujęcie historii dogmatu o Bogu.

Następną dziedziną, która w *Wiadomościach* zajmuje wiele miejsca, jest mariologia. Przeciwnie jednak niż eklezjologia, dochodzi ona do głosu nie w rozprawach i studiach naukowych, lecz w różnego rodzaju homiliach, kazaniach i modlitwach. Wyjątek stanowi tu artykuł ks. C. Potockiego, *Nauka Papieża (1878-1939) o kulcie Maryi w świetle Konstytucji o Kościele II Soboru Watykańskiego*. Jest to fragment jego dysertacji doktorskiej. Ukazał się on w inauguracyjnym numerze kwartalnika, w tym samym, w którym się znajduje adhortacja apostolska *Marialis Cultus*.⁶³

Z pogranicza nauki, medytacji i przepowiadania jest 20-stronicowy artykuł ks. St. Strzeleckiego⁶⁴ *Treść teologiczna Obrazu MB Różanostockiej*.⁶⁵ Znalazł się on w zeszycie poświęconym w całości uroczystościom koronacji obrazu MB w Różanymstoku. Kultu, który wierni oddają Maryi w Sanktuarium w Różanymstoku, dotyczy artykuł ks. W. Pietkuna⁶⁶ pt. *Różanostocka Wspomożycielka Wiernych*.⁶⁷ Opublikował on też swój głos w dyskusji na IV Ogólnopolskim Kongresie Mariologicznym (Olsztyn — Gietrzwałd, 24-25 VI 1977 r.), gdzie poruszył kwestię relacji kultu wizerunków do tzw. „widzeń”.⁶⁸

⁵⁹ WKAB, 8 (1982) nr 2, s. 32.

⁶⁰ Uwieńczeniem dociekań eklezjologicznych tegoż autora jest książka pt. *Kościół. Zarys eklezjologii katolickiej*, Wrocław 1984.

⁶¹ E. Ozorowski, *Nauka Piotra z Poznania o Kościele*, WKAB, 3 (1977) nr 2, s. 34-92 i 3 (1977) nr 3, s. 73-128.

⁶² WKAB, 4 (1978) nr 4, s. 51-114 i 5 (1979) nr 1, s. 47-107.

⁶³ WKAB, 1 (1975) nr 1, s. 87-105. Artykuł ten ukazał się także w: *Roczniki teologiczno-kanoniczne*, t. 29, (1982) z. 2, s. 195-214.

⁶⁴ Ks. St. Strzelecki, ur. 24 IX 1934 r. w Grodnie, wyświęcony 23 VI 1957 r., w latach 1957-1964 studiuje teologię moralną na KUL, uzyskując stopień doktora teologii. Od 1967 r. jest profesorem Pisma św. ST w AWSD w Białymstoku. Zob. *Archi-diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku 1945-1980*, Białystok 1981, s. 116-118.

⁶⁵ WKAB, 7 (1981) nr 4, s. 97-116.

⁶⁶ Ks. W. Pietkun ur. 23 III 1911 r. w Ikaźni, w 1931 r. wstąpił do Sem. Duch. w Wilnie, które ukończył w 1937 r. ze stopniem mgr teologii. Święcenia kapłańskie otrzymał 20 VI 1937 r. W 1939 r. przedstawił pracę doktorską na Wydz. Teol. USB i otrzymał stopień doktora teologii, w latach 1937-1938 pracował jako wikariusz w Krynkach, 1938-1945 w Wilnie w parafii Wszystkich Św. Po wojnie prowadził wykłady z filozofii i teologii w Sem. Duch. w Łodzi i w Siedlcach. W latach 1945-1952 habilitował się na Wydz. Teol. UW u ks. prof. A. Pawłowskiego. W 1952 r. zostaje mianowany profesorem AWSD w Białymstoku. Od 1970 r. był rektorem DOKS-u (Diec. Ośrodek Kształcenia Soborowego). Zmarł 29 IV 1981 r. Zob. *Archi-diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku 1945-1980*, Białystok 1981, s. 107-110.

⁶⁷ WKAB, 7 (1981) nr 2, s. 107-120.

⁶⁸ WKAB, 3 (1977) nr 4, s. 114-119.

Z mariologią wiąże się w *Wiadomościach* problematyka józefologiczna, w której głos zabierali: ks. W. Pietkun i ks. L. Balter SAC. Pierwszy z nich opublikował swój referat wygłoszony na sympozjum józefologów polskich.⁶⁹ Drugi pisał o udziale św. Józefa w zbawczym posłannictwie Jezusa Chrystusa.⁷⁰

Problematyki moralnej dotyczy artykuł ks. St. Strzeleckiego pt. *Wzajemne obowiązki małżonków w Liście św. Pawła do Efezjan 5, 22-33* (7 (1981) nr 1). Jest to streszczenie jego rozprawy doktorskiej obronionej na Wydz. Teol. KUL. Za punkt wyjścia wziął autor tekst biblijny Ef 5,22-23, nazywany często „wielką kartą małżeństwa chrześcijańskiego”.⁷¹ W grupie tej mieszczą się publikacje ks. St. Witka i ks. Kułakowskiego. Ks. Witek pisze o obowiązku moralnym odmawiania brewiarza przez osoby, które przyjęły na siebie ten obowiązek.⁷² Ks. Kułakowski zaś rozprawia o teologicznym rozumieniu miłości. Ukazał on miłość jako Boży dar, jako cnotę wlaną i jako Boże przykazanie.⁷³

W dziedzinie liturgicznej dominują prace ks. St. Hołodoka. Skupił on swoje dociekania przede wszystkim na dziejach liturgii w (Archi)diecezji Wileńskiej. Zajął się on sprawą Chrztu Litwy w 1387 r., ukazując ten fakt od strony historii liturgii, oraz dziejami Sakramentu Bierzmowania⁷⁴ i kultu Najświętszego Sakramentu na terenie Archi(diecezji) w okresie zwiłaszcza od XVI do XVIII w. O samych tylko dziejach kultu eucharystycznego traktują 2 artykuły tegoż autora. Zatrzymał się on w nich nad historią wystawień Najśw. Sakramentu, adoracji procesji teoforycznych, Święta Bożego Ciała oraz Czerdziestogodzinnego Nabożeństwa.⁷⁵

Historię kultu eucharystycznego na terenach (Archi)diecezji opisywał także w *Wiadomościach* ks. T. Paprocki († 1989 r.). Jego praca dotyczy czasów od Piusa X do Soboru Wat. II. Ks. Paprocki wyakcentował rolę bractw i stowarzyszeń eucharystycznych oraz przypomniał wagę Kongresów Eucharystycznych na terenie Archidiecezji, które odbyły się w 1931 r.⁷⁶

Z dziejów Sakramentu Pokuty *Wiadomości* podają 2 artykuły ks. M. Olszewskiego: o Sakramencie i rycie sakramentu pokuty w *Trebniku* Piotra Mogiły (1596-1646), prawosławnego Metropolity Kijowa.⁷⁷

Dużo stosunkowo miejsca zajmuje w WKAB problematyka obrzędowości i zwyczajów ludowych związanych z obchodami kościelnymi. Ks. J. Halicki pisał o

⁶⁹ W. Pietkun, *Matrimonium Virginalae Mariae cum Joseph — Foederis Sacri Typus Perisignis*. Referat na spotkaniu Józefologów Polskich w Kaliszu 30 IV i 1 V 1975 r. WKAB, 2 (1976) nr 4, s. 79-86.

⁷⁰ L. Balter, *Udział św. Józefa w „troistym wymiarze postugi i postannictwa Chrystusa”*. WKAB, 8 (1982) nr 3, s. 36-65.

⁷¹ St. Strzelecki, *Wzajemne obowiązki małżonków w Liście św. Pawła do Efezjan 5,22-33*, WKAB, 7 (1981) nr 1, s. 79.

⁷² St. Witek, *Modlitwa brewiarzowa jako obowiązek moralny*, WKAB, 5 (1979) nr 3, s. 61-71.

⁷³ K. Kułakowski, *Teologiczne rozumienie miłości*, WKAB, 9 (1983) nr 4, s. 48-54.

⁷⁴ St. Hołodok, *Chrzest Litwy. Studium historyczno-liturgiczne*, WKAB, 9 (1983) nr 3, s. 68-94, tenże, *Z dziejów sakramentu bierzmowania w diecezji wileńskiej (XVI-XVIII w.)*, WKAB, 9 (1983) nr 2, s. 59-83.

⁷⁵ Tenże, *Zarys dziejów kultu Najśw. Sakramentu w diecezji Wileńskiej (XVI-XVIII w.)*, WKAB, (1984) nr 3, s. 103-121; tenże, *Z dziejów czterdziestogodzinnego nabożeństwa w Archi(diecezji) Wileńskiej*, WKAB, 10 (1984) nr 1, s. 100-115.

⁷⁶ T. Paprocki, *Kult Eucharystii w Archidiecezji Wileńskiej przed Soborem Watykańskim II*, WKAB, 4 (1978) nr 3, s. 125-133.

⁷⁷ M. Olszewski, *Sakrament Pokuty w „Trebniku” Metropolity Kijowskiego Piotra Mogiły*, WKAB, 5 (1979) nr 2, s. 94-103; tenże, *Ryt Sakramentu Pokuty w Piotra Mogiły w jego kontekście historycznym*, WKAB, 6 (1980) nr 3, s. 30-44.

zwyczajach wielkanocnych u katolików w Polsce. Zainteresował się szczególnie niedzielą palmową, wielkim tygodniem, święconymi, pisankami, dzieleniem się święconym jajkiem, śmingusem-dyngusem oraz włóczębnym.⁷⁸

O ludowej obrzędowości wesel i pogrzebów chrześcijańskich na białostoczczyźnie szeroko informował ks. T. Kalinowski.⁷⁹ By uchronić ludowe tradycje od zapomnienia, zebrał on ciekawe informacje o bogactwie kultury i tradycji w tym regionie.

W *Wiadomościach* znajdują się także artykuły poświęcone aktualnej liturgicznej problematyce. Ks. R. Michalek podaje i wyjaśnia przepisy prawo-liturgiczne obrzędów mszalnych.⁸⁰ Ks. W. Danielski zaś omawia strukturę celebracji Mszy św. oraz uczestniczenia w niej wiernych.⁸¹ Z kolei artykuł ks. Hołodoka odnosi się do Komunii Św. i kultu Eucharystii poza Mszą Św. Autor podał w nim pewne uwagi liturgiczno-pastoralne w tej materii. Przypomnił zasady przechowywania Eucharystii (tabernakulum), udzielania Komunii Św. poza Mszą Św., wystawienia Najśw. Sakr. oraz procesji eucharystycznych. Okazją do napisania tego artykułu było wejście w życie w Kościele w Polsce, od I Niedz. Adw. 1981 r., nowych *Obrzędów Komunii Św. i kultu eucharystycznego poza Mszą Św.*⁸²

Niewiele stosunkowo pisano w kwartalniku o Sakramencie Pokuty. Ks. Z. Wieczorkowski dotknął kwestii nadawania odpowiedniego zadośćuczynienia — „pokuty” na spowiedzi,⁸³ zaś ks. bp E. Ozorowski ukazał różne trudności i zjawiska w traktowaniu i postawie wernych wobec Sakr. Pokuty.⁸⁴

Różnych zagadnień w swoich pracach dotyczyli duszpasterze. Ks. Wł. Laszuk (proboszcz parafii Jasionówka), dzieląc się własnym doświadczeniem duszpasterskim, pisał o przedmażeńskich rozmowach duszpasterza z narzeczonymi, rozmowach z rodzicami i chrzestnymi przed chrztem, a także o praktyce przyjmowania i wpiisywania dzieci, z racji Pierwszej Komunii Św. do Różańca i Szkaplerza.⁸⁵ Ks. Z. Wieczorkowski pokazuje różne sposoby i możliwości pozyskiwania dla Kościoła tych, którzy od niego stronią.⁸⁶ Tenże sam autor opublikował w 1 numerze 1980 r. swoją wypowiedź nt. *Seks u młodzieży rozpatrywany w aspekcie duszpasterskim.*⁸⁷

Z duszpasterskich zagadnień, kwartalnik mówi ponadto o wizycie duszpasterskiej zwanej kołędą, pielgrzymkach do sanktuariów maryjnych na Jasnej Górze i w Różanymstoku, o sprawach trzeźwości, prowadzeniu rekolekcji powołaniowych.⁸⁸ Ważny duszpastersko jest artykuł ks. H. Korzy pt. *ABC wychowania trzeźwościewego* (6 (1980) nr 2. Autor — jak sam podkreślił — „nie zamierzał omawiać walki z alkoholizmem (bo to jest minimalizm), ale pragnął skierować uwagę na rzecz najistotniejszą w tej dziedzinie, jaką jest wychowanie człowieka w trzeźwości i do trzeźwości.⁸⁹ Raz po raz staje się zauważalna w *Wiadomościach* problematyka ka-

⁷⁸ J. Halicki, *Zwyczaje wielkanocne*, WKAB, 4 (1978) nr 3, s. 50-67.

⁷⁹ WKAB, 4 (1978) nr 1, s. 79-100 oraz 4 (1978) nr 3, s. 100-114.

⁸⁰ WKAB, 6 (1980) nr 4, s. 30-43.

⁸¹ WKAB, 4 (1978) nr 2, s. 47-59.

⁸² St. Hołodok, *Komunia Święta i kult eucharystyczny poza Mszą Św.*, WKAB, 8 (1982) nr 2, s. 60-74.

⁸³ WKAB, 5 (1979) nr 2, s. 83-94.

⁸⁴ E. Ozorowski, *Sakrament Nawrócenia*, WKAB, 2 (1976) nr 3, s. 78-87.

⁸⁵ WKAB, 6 (1980) nr 2, s. 85-93; 6 (1980) nr 3, s. 50-55, 5 (1979) nr 2, s. 104-107.

⁸⁶ WKAB, 9 (1983) nr 2, s. 47-59.

⁸⁷ WKAB, 6 (1980) nr 1, s. 55-120.

⁸⁸ Problem powołania poruszają artykuły z 5 (1979) nr 2. Są to: J. Lesiak, *Problem powołania w rekolekcjach powołaniowych*, s. 58-74; W. Karwacka, *Dzieło duchowej pomocy powołaniom i jego potrzeba*, s. 74-77; R. Nałęcz, *Postawa kapłana wobec żeńskich powołań zakonnych*, s. 77-83.

⁸⁹ WKAB, 6 (1980) nr 2, s. 42-68.

techetyczna. Znajduje się ona głównie w katechezach. O nich wspomnimy w dalszej części naszej pracy. Tu zaś wypada zatrzymać się przy artykułach z tej dziedziny. Ks. bp E. Kisiel napisał pracę *Katechizacja w Archidiecezji w Białymstoku w latach 1944-1974*.⁹⁰ Przedstawione w niej zostały powojenne losy katechizacji na wschodnich terenach Rzeczypospolitej. Szczegółowo uwzględnione zostały podejmowane w Archidiecezji inicjatywy katechetyczne, takie jak: konferencje oraz zjazdy katechetyczne z podaniem tematów wykładów i referatów wówczas wygłaszanych. Autor podał także spisy wizytatorów diecezjalnych nauki religii z poszczególnych lat.

Na wspomnienie zasługują także artykuły: ks. St. Strzeleckiego i ks. H. Szlegiera. Pierwszy mówi o „służebnym charakterze katechezy wobec tej prawdy, która z woli Boga została utrwalona w Piśmie Św. dla zbawienia ludzi”.⁹¹ Drugi, inspirowany adh. ap. Jana Pawła II *Catechesi tradendae*, wykazał w oparciu o fragmenty przemówień tegoż samego papieża, że samo jego nauczanie jest katechezą. Ks. Szlegier podał także charakterystyczne cechy tej katechezy: chrystocentryzm, oparcie o Pismo Św. i symbol wiary, duch optymizmu, cierpliwości, życie jako bożowanie, osobowość katechety.⁹²

Zagadnienia ascetyczne podejmowali: ks. St. Strzelecki oraz ks. M. Paszkiewicz († 1988).⁹³ Chodziło im głównie o doskonałość kapłańską, wymagającą odpowiedniej formacji.⁹⁴ Ks. Paszkiewicz opracował *Ascetyczne organizacje kapłańskie w Archidiecezji Wileńskiej po I wojnie światowej i obecnie na tle ich duchowości i zadań w Kościele Powszechnym, w Polsce, w Wilnie i w Białymstoku*.⁹⁵ Mówił on o trzech takich organizacjach: Związek Kapłanów Archidiecezji Wileńskiej „Unitas” pod wezw. św. Andrzeja Boboli, Unia Apostolska Kleru Diecezjalnego Najświętszego Serca Jezusowego oraz Liga Świętości Kapłańskiej. Organizacje te mogą służyć — jak stwierdza autor — wielką pomocą i być wielką łaską dla kapłanów w ich dążeniu do osobistego szczęścia, osiągnięcia świętości kapłańskiej i szerzeniu Królestwa Bożego na ziemi. Bez świętości życia i obyczajów — jak zauważa dalej — cała praca kapłańska jest chybiona. Kiedy zaś kapłan ją posiada, dąży do nieba sam i innych doń prowadzi.⁹⁶

Na potrzebę ciągłej i nieustannej formacji kapłańskiej wskazał ks. St. Strzelecki. Swoje wywody oparł o naukę Wileńskiego Synodu Archidiecezjalnego z 1931 r. Bardzo wyraźnie podkreślił autor aktualność i realizm wskazań synodalnych. Klasyczny bowiem i nieprzedawniony model kapłana ukształtowany jest z takich podstawowych elementów, jak świętość, wiedza i gorliwość apostołska i inspirowany ewangelicznym obrazem Dobrego Pasterza. Taki zaś model kapłana wymaga

⁹⁰ WKAB, 4 (1978) nr 1, s. 101-129.

⁹¹ Zob. St. Strzelecki, *Katecheza w służbie orędzia Bożego*, WKAB, 10 (1984) nr 4, s. 49-59.

⁹² H. Szlegier, *Katecheza Jana Pawła II*, WKAB, 5 (1979) nr 4, s. 41-52.

⁹³ Ks. Mieczysław Paszkiewicz, urodził się 20 III 1900 r. w Wasiliszkach k. Wilna. W 1925 r. wstąpił do Sem. Duch. w Wilnie, wyświęcony został w 1935 r. W 1939 r. pełnił obowiązki proboszcza parafii wojskowej nr 4 w Warszawie; brał udział w działaniach wojennych w kampanii wrześniowej, na linii Warszawa — Kołbiel — Stoczek — Kowal oraz w Powstaniu Warszawskim (1944). W 1949 r. rozpoczął pracę w AWSD w Białymstoku, wykładając historię Kościoła, patrologię, ascetykę. Od 1951-1964 r. był ojcem duchownym alumnów w AWSD; od 1975 r. był prepozytem Kapituły Metropolitalnej; zmarł w 1988 r. w Białymstoku. Zob. *Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku 1945-1980*, Białystok 1981, s. 97-180.

⁹⁴ M. Paszkiewicz, *Doskonałość kapłańska według wskazań św. Bernarda z Clairvaux*, WKAB, 5 (1979) nr 4, s. 75n.

⁹⁵ Tenże, WKAB, 10 (1984) nr 2, s. 105-115.

⁹⁶ Tę ostatnią myśl powtarza ks. Paszkiewicz za pap. Piusem X, tamże, s. 115.

ciągłego wysiłku formacyjnego, od którego to wysiłku nie zwalnia posługiwanie duszpasterskie.⁹⁷

O kapłańskiej formacji pisał również na łamach kwartalnika ks. W. Pietkun. Z trzech aspektów integralnej formacji (ascetyczny, intelektualny i pastoralny) wybrał autor aspekt pastoralny i ukazał go w świetle dokumentów Sob. Wat. II oraz na podstawie własnego 10-letniego doświadczenia w pracy DOKS.⁹⁸

Charakterystycznym rysem omawianego przez nas kwartalnika jest pokaźna ilość artykułów prawno-kanonicznych. W 10-letnim okresie ukazało się ich 23. Zasadniczo pisali je dwaj księża: ks. E. Przekop i ks. Leszek Sławoj Głódź. Obu nurtowały przede wszystkim sprawy Kościołów Wschodnich, którymi wzrost zainteresowań przypadł na lata po Soborze Wat. II. Sobór dał mocny impuls dla tych zainteresowań, wydając dwa dekrety: *Orientalium Ecclesiarum* i *Unitatis redintegratio*. Publikacje obu autorów nabierają większego znaczenia poprzez fakt, że zamieszczone zostały właśnie w kwartalniku WKAB w Archidiecezji w Białymstoku, bowiem tu na codzień współegzystują ze sobą dwa wyznania: katolickie i prawosławne.

W kilku artykułach sięgnięto do historii prawnych uregulowań Kościołów Wschodnich. Ks. Głódź prowadził w tym względzie ciekawe badania, które dotyczyły dążeń ekumenicznych Sob. Wat. I — soboru, który na skutek przerwania jego obrad, nie zdołał wydać na temat ekumenizmu specjalnej konstytucji. Te jednak dążenia Soboru — jak zauważa autor — stały się na wskroś widoczne już to w zaproszeniu biskupów wschodnich na obrady i ich wystąpieniach w auli soborowej, już to w pracach powołanej Komisji d/s Kościołów Wschodnich oraz w opracowaniu dwóch projektów schematu konstytucji o Kościołach Wschodnich. Schemat ten, jako że nie było nad nim dyskusji soborowej, nie zyskał mocy obligatoryjnej. W oparciu o ten dokument autor docieka sposobu rozumienia przez Sobór „Obrządku” (tj. ritus), kwestii zachowania i zmiany oraz mieszania obrządków.⁹⁹ Tenże sam autor w dwóch innych artykułach przedstawił niemniej mogący zainteresować problem z historii prawa kanonicznego. Chodzi tu o kwestię jurysdykcji konsystorza chełmskiego grekokatolickiego w czasie zaborów w latach 1815-1875.¹⁰⁰ Ukazując władzę tego zgromadzenia doradców biskupa, odnosi ją autor najpierw do spraw małżeńskich (sprawy o nieważności małżeństwa i sprawy separacyjne) następnie zaś do spraw spornych (nadużycia patralne ze strony kolatorów, sprawy dziesięciny i gruntów, zatwierdzanie umów, testamentów i plenipotencji).

Zagadnień aktualnych Kościołów Wschodnich w aspekcie prawno-kanonicznym dotyczą artykuły ks. E. Przekopa. Podejmowana jest w nich m.in. analiza dokumentów Magisterium Kościoła w sprawie Kościołów Wschodnich.¹⁰¹ Nie pozostało bez echa w pracach obu wskazanych autorów wydarzenie, jakim było wejście w życie od I Niedz. Adw. 1983 r. nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, promulgo-

⁹⁷ Zob. St. Strzelecki, *Ciągła formacja kapłańska w świetle Synodu Archidiecezjalnego Wileńskiego w 1931 r.*, WKAB, 8 (1982) nr 2, s. 107.

⁹⁸ Zob. W. Pietkun, *Formacja pastoralna*, WKAB, 7 (1981) nr 2, s. 121-125.

⁹⁹ L. S. Głódź, *Obrządki Wschodnie w ujęciu Sob. Wat. I*, WKAB, 3 (1977) nr 1, s. 99-108.

¹⁰⁰ Grekokatolicka diecezja chełmska istniejąca od początku unii brzeskiej (1596), przetrwała do 1795 r. kiedy to zlikwidowały ją władze carskie. Zob. tenże, *Władza sądowa chełmskiego konsystorza grekokatolickiego w sprawach małżeństw (1815-1875)*, WKAB, 10 (1984) nr 1, s. 52.

¹⁰¹ E. Przekop, *Małżeństwa mieszane między katolikami i ochrzczonymi a katolikami wschodnimi wg Dekretu „Crescens Matrimoniorum”*, WKAB, 2 (1976) nr 2, s. 45-58; tenże, *Kanoniczna autonomia Patriarchów Wschodnich wg Soborowego Dekretu o Katolickich Kościołach Wschodnich „Orientalium Ecclesiarum”* (1964), WKAB, 3 (1977) nr 2, s. 92-105; tenże, *Zagadnienie autentycznej tradycji wschodniej w Dekrecie „Orientalium Ecclesiarum”*, WKAB, 4 (1978) nr 3, s. 67-79.

wanego 25 I 1983 r. przez Ojca Św. Jana Pawła II. Prace te ukazały się w 3 i 4 numerze 1983 r. kwartalnika.¹⁰² Podać także trzeba i to, że ks. Głódź dotyka również problemu praktyki rozwodowej w Kościele Prawosławnym. Praktyka ta wynika z innego pojmowania przez prawosławie nierozzerwalności małżeńskiego związku, chociaż przy tym uważa się go za dozgonny, oraz z innego pojmowania jego sakramentalności.¹⁰³

Na koniec pozostaje omówienie publikacji z historią Kościoła i Archidiecezji. Dla nich kwartalnik zarezerwował oddzielny dział *Z historii Archidiecezji*. Obok artykułów, znaczną część zajmują w nim wspomnienia, sprawozdania, kazania jubileuszowe, kroniki. Ze względu na szczupłość miejsca w pracy naszej zatrzymamy się tylko przy artykułach. Ukazało się ich w interesującym nas tu okresie 40. Znajdują się tu opracowania dziejów Archidiecezji, regionu, parafii i kościołów, dziejów Sem. Duchownego, artykuły biograficzne.

Z opracowań ogólnych wymienić należy krótką, lecz cenną *Historię Archidiecezji w Białymstoku*, napisaną przez ks. C. Potockiego.¹⁰⁴ Ukazał się nadto referat bpa Wł. Suszyńskiego na temat dziejów chrystianizmu na białostoczczyźnie.¹⁰⁵ Ks. Hołodok pisał o próbach chrystianizacji Litwy przed rokiem 1386. Próby te — jak pisze autor — nie zakończyły się powodzeniem. Od strony wschodniej próby te były bardzo słabe. Dlatego też nie osiągnęły zamierzonego skutku. Z kolei ze strony zachodniej o niepowodzeniu przesądziły plany polityczne Niemiec.¹⁰⁶ Ks. Cz. Kowalczyk zainteresował się dziejami szkolnictwa parafialnego, biorącego początek z ustaleń Soboru Trydenckiego (1545-1563), nakładających na proboszczów obowiązek zakładania szkółek parafialnych dla ubogich dzieci, celem uczenia przede wszystkim wiary.¹⁰⁷ Inny autor, ks. A. Ignatowicz, opisał dzieje greckokatolickiej diecezji w Supraślu, erygowanej w latach 1797-1807 (2 (1976) nr 4). K. Wilkus w 10 (1984) nr 4 WKAB przywiódł na pamięć głośne wydarzenie z lat międzywojennych, jakim było odkrycie grobów królewskich (króla Aleksandra Jagiellończyka, a także obu małżonek króla Zygmunta Augusta, Elżbiety Habsburskiej i Barbary Radziwiłłówny) w Katedrze Wileńskiej w 1931 r.

Był on naocznym świadkiem tego odkrycia i korzystał w wielu miejscach z własnych pamiętnikarskich zapisków.¹⁰⁸ *Historię Archidiecezji* ponadto przekazują artykuły biograficzne biskupów wileńskich: E. Roppa i R. Jałbrzykowskiego oraz administratorów apostolskich Archidiecezji w Białymstoku: bpa Wł. Suszyńskiego (1898-1968) i bpa A. Sawickiego (1885-1968). O arcybpie R. Jałbrzykowskim pisali:

¹⁰² L. S. Głódź, *Nowy Kodeks Prawa Kanonicznego*, WKAB, 9 (1983) nr 3, s. 18-33; E. Przekop, *Uwagi i refleksje nad nowym prawem małżeńskim*, tamże, s. 34-61; R. Sobański, *Charakter zmian w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego*, WKAB, 10 (1984) nr 4, s. 55-65.

¹⁰³ L. S. Głódź, *Praktyka rozwodowa w Kościele Prawosławnym*, WKAB, 5 (1979) nr 1, s. 107-117.

¹⁰⁴ WKAB, 1 (1975) nr 1, s. 109-111.

¹⁰⁵ Wł. Suszyński, *Zarys dziejów chrystianizmu na białostoczczyźnie*, WKAB, 2 (1976) nr 1, s. 84-95.

¹⁰⁶ Zob. St. Hołodok, *Próby chrystianizacji Litwy przed rokiem 1386*, WKAB, 4 (1978) nr 2, s. 122.

¹⁰⁷ Cz. Kowalczyk, *Z dawnych dziejów szkolnictwa parafialnego w Archidiecezji*, WKAB, 8 (1982) nr 2, s. 137-145.

¹⁰⁸ Opracowanie przedwojenne tegoż autora — jak sam pisze — zaginęło w czasie działań wojennych. Zaginęła również bogata dokumentacja, którą wówczas zebrał. To opracowanie jest próbą ponownego odtworzenia tego wydarzenia z 1931 r. w oparciu o możliwie osiągalne dokumenty. Zob. K. Wilkus, *Odkrycie grobów królewskich w Katedrze Wileńskiej*, WKAB, 10 (1984) nr 4, s. 113-135.

ks. T. Krahel, ks. M. Paszkiewicz, ks. St. Strzelecki, ks. St. Hodun; o arcybpcie E. Roppie: ks. T. Krahel; o bpie Suszyńskim: ks. R. Kotkowicz i o bpie Sawickim: ks. St. Strzelecki.¹⁰⁹

Jest w WKAB jeszcze kilka innych artykułów biograficznych. Ks. Krahel w 3 (1977) nr 4 naszkicował sylwetkę ks. Jana Kurczewskiego (1854-1916) jako duszpasterza i autora cennych publikacji.¹¹⁰ H. Wężyk-Widawska przedstawiła sylwetkę ks. St. Miłkowskiego (1881-1961),¹¹¹ a ks. E. Szlachowski opisał życie i działalność ks. St. Hałko (1884-1943), zamordowanego w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu.¹¹²

Dzieje Archidiecezji to także dzieje Seminarium Duchownego i poszczególnych parafii. Szkicowo historię AWSO zawiera 8 (1982) nr 1 WKAB. Są tam, obok homilii wygłaszanych podczas nowenny do MB Ostrobramskiej w 1981 r., 3 opracowania, z których 2 pochodzą od jezuita L. Piechnika,¹¹³ a trzecie — od ks. T. Krahela. Tenże autor opisał także losy Wileńskiego AWSO w czasie II wojny światowej.¹¹⁴ Z publikacji o parafiach, połowa dotyczy parafii i kościołów białostockich: Parafii Farnej (1581),¹¹⁵ parafii św. Rocha (eryg. 1925), kościoła św. Wojciecha (1944-1980), kościoła i parafii pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa na Nowym Mieście (1919-1981), ośrodka duszpasterskiego przy kościele Najśw. Serca Jezusowego (1946-1971), kaplicy Sióstr Służebnic Matki Dobrego Pasterza przy ul. Orzeszkowej (od 1928 r.). Reszta odnosi się do parafii Korycin (eryg. 1601), Zabłudw (eryg. 1567), Jasionówka (eryg. 1553), Tryczówka (eryg. 1928), kościoła w Giełczynie (1777) i Sanktuarium w Różanymstoku (początki kultu od 1658 r.).¹¹⁶

3. Inne

Poza dokumentami Stol. Apostolskiej, pismami urzędowymi Episkopatu Polski i Kurii Arcybiskupiej w Białymstoku, rozprawami i artykułami, *Wiadomości* zawierają inne publikacje, zróżnicowane pod względem formy i treści. Na plan pierwszy wysuwają się wśród nich różnego rodzaju wspomnienia. Wśród nich zaś poczesne miejsce zajmują tzw. wspomnienia pośmiertne. Są to przeważnie krótkie noty biograficzne o zmarłych kapłanach z Archidiecezji. W ciągu dziesięcioletniego okresu ukazało się ich 60. Znaczną ich część opracował sam redaktor naczelny

¹⁰⁹ O arcybiskupie Jałbrzykowskim artykuły znajdują się w następujących numerach: 2 (1976) nr 2, s. 37-44 i 87-139; 2 (1976) nr 3, s. 65-77; 3 (1977) nr 1, s. 63-99 oraz 113-11, 6 (1980) nr 2, s. 93-101. O arcybpcie Roppie: 9 (1983) nr 4, s. 125-134. O biskupie Suszyńskim i Sawickim: 4 (198) nr 4, s. 16-48.

¹¹⁰ T. Krahel, *Ksiądz Jan Kurczewski jako duszpasterz*, WKAB, 3 (1977) nr 4, s. 119-127.

¹¹¹ H. Wężyk-Widawska, *Ks. St. Miłkowski jako kierownik duchowy*, WKAB, 7 (1981) nr 1, s. 110-126.

¹¹² WKAB, 6 (1980) nr 4, s. 108-130.

¹¹³ L. Piechnik, *Wileńskie Seminarium Diecezjalne*, WKAB, 8 (1982) nr 1, s. 85-101; tenże, *Seminarium Papieskie w Wilnie*, WKAB, 8 (1982) nr 1, s. 101-106.

¹¹⁴ T. Krahel, *Wileńskie Seminarium Duchowne w czasie II wojny światowej*, WKAB, 8 (1982) nr 1, s. 106-115.

¹¹⁵ To data wystawienia przez Piotra Wiesiołowskiego przywileju fundacyjnego na budowę nowego, drewnianego kościoła, którego budowę ukończono w 1584 r. Zob. A. Ignatowicz, *Parafia Farna w Białymstoku. Rys historyczny*. WKAB, 1 (1975) nr 1, s. 112.

¹¹⁶ Parafie i kościoły białostockie: WKAB, 1 (1975) nr 2-3, s. 201-219; 6 (1980) nr 4, s. 77-95; 8 (1982) nr 2, s. 94-97; 9 (1983) nr 2, s. 91-105; 4 (1978) nr 4, s. 122-127; Inne: 4 (1978) nr 2, s. 123-144; 5 (1979) nr 3, s. 117-129; 4 (1978) nr 4, s. 115-121; 8 (1982) nr 3, s. 86-92; 7 (1981) nr 4, s. 42-46.

WKAB ks. dr C. Potocki.¹¹⁷ Dziesięć pochodzi od bpa E. Kisiela. Wspomnieniom tym nadawano różną formę. Jedne z nich są faktograficzne (zwykle ukazywały się one niejako „na gorąco”, zaraz po śmierci kapłanów), inne zaś sensu stricto wspomnieniowe (strona faktograficzna odgrywała w nich rolę drugorzędną). Autorzy przywoływali nieraz z odległej przeszłości postać zmarłego, taką jaką pozostała w ich pamięci. Tak np. ks. J. Zdanowicz swoje wspomnienia o ks. prof. Wilanowskim nazwał: „Garść impresji jednego z uczniów” o swoim profesorze. Przedstawił tam, bez podawania żadnych dat, postać ks. Wilanowskiego jako zasłużonego na polu nauki, który swoją pracą i postawą umiał także w tajniki tej nauki wprowadzić jej młodych adeptów.¹¹⁸

Podobny charakter ma pośmiertne wspomnienie ks. E. Ozorowskiego o proboszczu wasilkowskim ks. W. Rabczyńskim (1969), gdzie — jak sam autor przyznał — „znalazło się wiele uczuciowego zabarwienia”.¹¹⁹ Niczym od wspomnień nie odbiegają „wspomnienia alumna Sem. Duch. w Wilnie z 1938-1945”, ukazujące sylwetki księży profesorów. Autor tych wspomnień, ks. Wł. Laszuk nadał im tytuł *Szkice nieobiektywne*.¹²⁰

Wspomniano w *Wiadomościach* zarówno tych, którzy pracowali do końca życia w Archidiecezji, jak i tych, którzy zmarli poza jej granicami. Do tych ostatnich należał ks. infułat Walerian Meysztowicz (1893-1982), profesor prawa kanonicznego w USB w Wilnie, który dokończył swego życia w Rzymie.¹²¹ Wspomnienie o nim w WKAB zostało przedrukowane z *Dziennika Polskiego* i *Dziennika Żołnierza*. Podobnie jest z nekrologami ks. prał. Kazimierza Sołowaja (1912-1979) i ks. prał. Michała Szymankiewicza (1991-1979). Przed II wojną światową byli oni zaangażowani w pracy duszpasterskiej w Archidiecezji, dni zaś wojny zaniósł ich na ziemię angielską. Tam też pozostali, służąc jako duszpasterze polskim uchodźcom i żołnierzom. Zwięźle o nich nekrologi zaczerpnięte zostały z *Duszpasterza polskiego za granicą*.¹²²

Dwa wspomnienia, jedno — pióra ks. Krahela, drugie — ks. W. Pietkuna, odnoszą się do ks. prof. Pawła Nowickiego (1888-1980). Jakkolwiek ks. Nowicki od 1948 r. stałe pracował na Wydz. Teol. UW, potem ATK (1954), to jednak duchowo pozostawał w Archidiecezji Wileńskiej, w której na Wydziale Teol. USB i w Sem. Duch. w Wilnie, od 1924 r. był profesorem Pisma Św. ST.¹²³

W 7 (1981) nr 4 WKAB zamieszczonych zostało kilka wspomnień z „salezjańskiej żałobnej karty”. Racją do ich zamieszczenia w tym numerze były uroczystości koronacyjne Obrazu MB w Różanymstoku, którym w całości był poświęcony tenże numer. Ks. B. Kant SDB w barwnych wspomnieniach przedstawił tu postaci niedawno zmarłych: proboszcza różanostockiego z lat 1955-1965 śp. ks. Kazimierza Głaba SDB (1903-1980) oraz śp. brata St. Baczyńskiego — Bacy (1902-1980), który

¹¹⁷ Niektóre z nekrologów były podpisywane przez Red. Naczelnego inicjałami C. P. lub też zupełnie nie podpisane. Wywiad z ks. C. Potockim, 7 XII 1989 r.

¹¹⁸ J. Zdanowicz, *Garść impresji jednego z uczniów śp. Ks. Profesora Dr B. Wilanowskiego*, WKAB, 4 (1978) nr 1, s. 130n; Zob. też A. Ziółkowski, *Kwartalnik Teologiczny Wileński 1923-1926. Studium historyczno-teologiczne*, Studia Teol. Białystok — Drohiczyń — Łomża, 4 (1986) s. 137 nn.

¹¹⁹ E. Ozorowski, *Ks. Wacław Rabczyński Proboszcz Wasilkowski*, WKAB, 2 (1976) nr 1, s. 149.

¹²⁰ WKAB, 7 (1981) nr 3, s. 121-136.

¹²¹ K. Lanckorońska, *Śp. Ks. Infułat Walerian Meysztowicz*, WKAB, 8 (1982) nr 4, s. 142-147.

¹²² WKAB, 8 (1982) nr 4, s. 147 n.

¹²³ W. Pietkun, *Śp. ks. prof. Paweł Nowicki. Non mergitur*, WKAB, 6 (1980) nr 3, s. 117-120; T. Krahel, *Ksiądz profesor Paweł Nowicki (1888-1980)*, WKAB, 8 (1982) nr 1, s. 126-130.

przez 27 lat (od 1953 r.) pełnił służbę przy Sanktuarium MB w Różanymstoku jako kościelny. Interesujące słowa napisał autor o br. Stanisławie: „cicho boską wolę spełniał i pełen poświęcenia stał się nie tyle kościelnym, co faktycznym kustoszem tamtejszego kościoła i wiernym stróżem Cudownego Obrazu”.¹²⁴

Po wspomnieniach, dużo miejsca w *Wiadomościach* zajmują opisy pielgrzymek: do Rzymu — z okazji Jubileuszu Roku Świętego 1975, na kanonizację bł. M. M. Kolbego (1982), pielgrzymki alumnów AWSD w Białymstoku (1983); do Ziemi Świętej — pielgrzymki księży Archidiecezji (1979).¹²⁵ Opisy te są często dziennikami podróży.

Kwartalnik *Wiadomości* na swoich łamach zgromadził także niemałą liczbę sprawozdań. Corocznie od 1979 r. ukazywały się sprawozdania z „inauguracji nowego roku” w AWSD w Białymstoku.¹²⁶ Do nich dołączają się sprawozdania z sesji naukowych (np. Sesji z okazji 11 rocznicy zakończenia Sob. Wat. II), sympozjów, rekolacji kapłańskich oraz różnego rodzaju uroczystości jubileuszowych. Tak np. ks. St. Strzelecki w 7 (1981) nr 4 opisał przygotowania i przebieg uroczystości koronacji cudownego Obrazu MB Różanostockiej. Nie były też pomijane obchody jubileuszów kapłańskich. Ważniejsze z tych obchodów to: 75-lecie kapłaństwa i 100-lecie urodzin ks. kan. Wł. Potockiego, 50-lecie kapłaństwa ks. prał. M. Paszkiewicz. Ks. St. Strzelecki napisał ciekawe sprawozdanie — wspomnienie z obchodu jubileuszu 25-lecia kapłaństwa księży wyświęconych w 1957 r.¹²⁷

Krótkich, rzeczowych informacji o aktualnych wydarzeniach w Archidiecezji dostarcza rubryka pt.: *Z kroniki Archidiecezji*. Niestety, nie pojawiała się ona regularnie.¹²⁸ Były to tylko wybrane notatki z systematycznie prowadzonej archidiecezjalnej kroniki. Wyboru tego dokonywał sam Redaktor Naczelny. Nie było zamiarem Redaktora zamieszczać w *Wiadomościach* całej kroniki, gdyż ją w całości publikowano w *Spisach kościołów i duchowieństwa Archidiecezji w Białymstoku*. Jednakże owe opisy, zawierające całościową kronikę, ukazywały się w dużych stosunkowo odstępach czasu, dlatego też zachodziła potrzeba włączenia przynajmniej niektórych informacji do pisma urzędowego.¹²⁹

Wśród publikacji historycznych zamieszczono w WKAB kilka tekstów źródłowych. W związku z 400-leciem AWSD w Białymstoku do rąk czytelników dano w języku łącińskim i polskim dokument bpa Jerzego Radziwiłła, którym założył i uposażył on Seminarium Duchowne w Wilnie (1582). Kilka tekstów źródłowych znajduje się w 3 (1977) nr 2 WKAB. Dotyczą one historii kultu NMP. M. in. ukazał się tekst ślubów króla polskiego Jana Kazimierza, złożonych 1 IV 1656 r. we Lwowie, a także *Melodya św. Kazimierza Królewicza Polskiego* (Omni die dic Mariae). Pojawiały się też niekiedy recenzje o książkach, dotyczących historii Archidiecezji i regionu półn.-wsch. Były to recenzje: *Przewodnika turystycznego po województwie białostockim* (ks. T. Krahel), książki *Seminarium Duchowne Archidiecezji w Białymstoku w latach 1945-1982* (ks. E. H. Wyczawski), pracy H. Wężyk-Widawskiej o ks. Stanisławie Miłkowskim (ks. J. Bujonek) oraz przegląd recenzyjny prac ks. T. Krahela dokonany również przez k. J. Bujonka.

¹²⁴ B. Kant, *Cicho boską wolę spełniać. Wspomnienie pośmiertne o ś.p. Panu Stanisławie Baczyńskim*, WKAB, 7 (1981) nr 4, s. 119.

¹²⁵ Opisy pielgrzymek znajdują się w następujących zeszytach WKAB: 1 (1975) nr 4, s. 107-121; 6 (1980) nr 3, s. 68-112; 9 (1983) nr 2, s. 106-141.

¹²⁶ Cenzura państwowa nie dopuszczała sformułowania „rok akademicki w AWSD”. Wywiad z ks. C. Potockim ... 7 XII 1989 r.

¹²⁷ St. Strzelecki, *Srebrny jubileusz kapłański 1957-1982*. WKAB, 9 (1983) nr 4, s. 99-123.

¹²⁸ Zob. rozdz. II, par. 1, przypis 26.

¹²⁹ *Spisy* zawierające kronikę ukazały się w: 1973 r., 1979 r. i 1988 r.

W początkowych zeszytach kwartalnika istniał dział *Pomoce dla katechetów*. Znajdowały się w nim opracowania (konspekty) katechez, których tematykę ukierunkowano na młodzież. Występują tam zagadnienia światopoglądowe (pochodzenie człowieka i świata, życie pozagrobowe, problem ludzkiej duszy), poznawalności Boga, który objawia siebie nie tylko w wydarzeniach historii zbawienia, opisywanych przez Pismo Św., lecz także poprzez świat. W 1 (1975) nr 4 opracowania dotyczą kształcenia osobowości chrześcijańskiej, samowychowania, wolności w odpowiedzialności oraz powołania chrześcijańskiego i dróg jego realizacji. Są też katechezy biblijne (o patriarchach narodu wybranego i prorokach) oraz katechezy o świętych i błogosławionych (m. in. św. Paweł Apostoł, św. Benedykt z Nursji, św. Jan Vianey) i innych postaciach z ostatnich zwłaszcza wieków (R. Traugutt, ks. Jan Wawrzyniak, Karol de Foucauld, E. Bojanowski, pap. Jan XXIII). Za pomoc dla katechezy posłużyć mogą refleksje ks. J. Miklaszewskiego na temat 8-miu błogosławieństw. Autor, makarysta, uważa je za bazę i podstawę katechezy.¹³⁰ Wspomnieć należy też zawartość zeszytu 5 (1979) nr 3 kwartalnika, tzn. cykl 10-ciu nauk przygotowujących do życia w rodzinie katolickiej.¹³¹ Autorzy poszczególnych nauk — duszpasterze i świeccy — podejmują kluczowe punkty nauki o katolickim małżeństwie i rodzinie na najnowszych wówczas i najistotniejszych dokumentach Kościoła w tej dziedzinie: konst. *Gaudium et spes*, Enc. *Humanae vitae* i innych. Znaleźć wreszcie można w *Wiadomościach* rozważania podczas kapłańskich adoracji Najśw. Sakr. (noszą one czasem nazwę „rewizji życia”), które odbywały się przeważnie przy okazji tzw. konferencji dekanalnych.¹³² W rozważaniach tych dominuje problematyka kapłańskiego powołania i jego realizacji w codziennym życiu, w posłudze wiernym.

IV. CELE CZASOPISMA

Wznowione w 1975 r. *Wiadomości Kościelne* nawiązywały w swoim zamierzeniu do *Wiadomości* z lat 1957-1958, których rolę w życiu Archidiecezji ks. bp H. Gulbinowicz określił jako „bardzo pożyteczną”.¹ Wznowionym *Wiadomościom* tenże biskup stawiał jako cel słuzenie „pożytkowi kapłanów jak i ludu wiernego... Archidiecezji”.² To rozczłonkowanie adresatów znalazło odbicie w podtytule: „kwartalnik teologiczno-duszpasterski”. Biskup chciał, aby *Wiadomości* dostarczały nie tylko informacji urzędowych z życia Kościoła i Archidiecezji, lecz również służyły pomocą teologiczną w duszpasterstwie i przyczyniały się do lepszego poznania dziejów Archidiecezji. Jakkolwiek podtytuł kwartalnika znikł w następnych numerach, to jednak cel pozostał niezmiennym. Ogólnie cele kwartalnika można ująć w następujących punktach: 1. Służenie informacją; 2. Pomoc duszpasterska; 3. Rozwijanie rodzimej twórczości. Jak one były realizowane na przestrzeni 10-lat, spróbujemy na to pytanie poszukać odpowiedzi.

¹³⁰ J. Miklaszewski, *Osiem błogosławieństw bazą katechezy*, WKAB, 4, (1978) nr 2, s. 70-85.

¹³¹ Występują tu następujące tematy: Miłość i narzeczeństwo; Miłość małżeńska; Rozwód — czy wierność aż do śmierci; Małżeństwa a wskazania charakterologii; Dlaczego wierzę? Przerwanie ciąży; Odpowiedzialne rodzicielstwo; Rodzina miejscem trwałych wartości; Pomyślność dnia powszedniego w małżeństwie; Liturgia Sakramentu Małż.

¹³² Ukazało się 14 takich rozważań.

¹ Bp H. Gulbinowicz (Słowo wstępne do kwartalnika WKA 3), WKAB 1 (1975) nr 1, s. II.

² Tamże, s. II.

1. Służenie informacją

Informowanie samo w sobie polega na powiadamianiu określonych zbiorowości, społeczeństw w sposób systematyczny, zobjektywizowany i ścisły o aktualnych lub przewidywanych faktach mających swoją doniosłość polityczną, gospodarczą, naukową, kulturalną, religijną, wychowawczą oraz o innych faktach, które mogą zainteresować odbiorców.³ Informowanie to nie realizuje się poprzez samo tylko powiadamianie czy rozpowszechnianie określonych wiadomości, lecz także przez ich gromadzenie.⁴ Zgromadzenie bowiem określonych wiadomości poprzedza i warunkuje ich podanie i rozpowszechnienie.

Tak rozumiane informowanie jest jednym z głównych celów każdego czasopisma. W szczególny sposób cel informowania przysługuje czasopismom urzędowym. Przekazują one informacje z ramienia różnych instytucji: Wydawcą WKAB jest Kuria Arcybiskupia.

Już sama nazwa *Wiadomości* nasuwa pewne skojarzenia co do celu, jakiemu czasopismo nasze ma służyć. I choć jest to nazwa utarta w stosunku do tego rodzaju czasopism kościelnych, to jednak niesie ona właściwą sobie treść. Treść tę stanowią wypowiedzi posiadające charakter informacyjny. Przedmiot zaś tych wypowiedzi precyzuje i określa dalsza część nazwy kwartalnika. Są to wypowiedzi informujące o sprawach Kościoła i życia kościelnego Archidiecezji w Białymstoku.

Ta wskazówka, której udziela już sam tytuł czasopisma prowadzi nas dalej. Mianowicie powinniśmy się zastanowić nad pewnymi czynnikami pozwalającymi nam dostrzec i uchwycić sposób realizowania się w kwartalniku interesującego nas znamiennego celu. Notabene mówimy tu o celu, nie o funkcji — trzeba to zaznaczyć — gdyż źródłem dla tych rozważań są *Wiadomości* i ich zawartość, nie zaś jakieś badania socjologiczne odnośnie ich oddziaływania na konkretnych odbiorców-czytelników. W naszych rozważaniach ograniczamy się tylko do tego źródła wewnętrznego.⁵ Chodzi nam o wskazanie na czynniki wpływające dodatnio i ujemnie na osiągnięcie przez *Wiadomości* celu informacyjnego, a także na specyfikę zawartych w periodyku informacji pozostających z kolei w relacji do odbiorców czasopisma, o których była już mowa.⁶ W swoim punkcie wyjściowym, jeszcze przed drukiem, WKAB napotykały już na poważne trudności, blokujące możliwość publikowania materiału przygotowanego do druku. Trudności te płynęły ze strony tzw. cenzury prewencyjnej, dokonywanej przez Delegaturę GUKPPIW w Białymstoku, jak i przez sam GUKPPIW w Warszawie. Ku przypomnieniu tylko powiedzieć trzeba, że cenzura odnosiła się w równej mierze do publikacji urzędowych i nieurzędowych. Następowало więc przez to ograniczenie potencjalnej informacyjności czasopisma. Odbijało się to szczególnie na przekazie dziejów historycznych. Do tego utrudnienia dochodziło jeszcze przetrzymywanie przez cenzurę materiałów do druku.

Innym czynnikiem, hamującym realizowanie się celu informacyjnego, były opóźnienia w druku powodowane przez wykonawcę periodyku — BZGraf. Sięgały one roku, a nawet więcej. Pierwszy np. numer *Wiadomości* z 1975 r. (za styczeń —

³ Zob. *Encyklopedia wiedzy o prasie*, Wrocław 1976, s. 62.

⁴ Zob. DSP 5, *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 1967, s. 79.

⁵ Można by tu mówić i o funkcji. Wówczas jednak trzeba rozróżnić funkcję trojaka: intencjonalną, pełnioną i nadaną. Nasz omawiany cel informacyjny równałby się przy takim rozróżnieniu funkcji nadanej, którą określa się na podstawie zawartości czasopisma. Funkcja ta jako obiektywna cecha ma charakter potencjalny. Zob. *Encyklopedia wiedzy o prasie*.

⁶ Zob. Rozdz. II, par. 2, Nakład i odbiorcy.

lutu — marzec) ukazał się dopiero w październiku, choć mógł być gotowy już na przełomie sierpnia — września. Mimo nawet kumulacji dwóch następných numerów (1 (1975) nr 2-3) nie zmniejszyło się opóźnienie, lecz przeciwnie nadal rosło. Skutkiem tego było to, że wiele spośród publikowanych pozycji traciło walor aktualności i stawało się informacjami o charakterze historycznym. W ten sposób „rozpowszechnianie wiadomości”, wchodzące w zakres pojęcia „informacja” schodziło na dalszy plan. Nie można bowiem rozpowszechniać tego, co się wydarzyło i jest już znane odbiorcom czasopisma. W sensie ścisłym informacja odnosi się do wiadomości o nieznanym całkowicie lub częściowo fakcie lub stanie rzeczy. Jeżeli zaś mówimy o informacji w odniesieniu do faktów przeszłych, to nazywamy ją „informacją retrospektywną”.⁸ Taki rodzaj informacji znajduje się właśnie w kwartalniku WKAB. Mogą one być wykorzystane w przeważającej mierze jako źródło historyczne. Oczywiście mamy tu na myśli publikacje, które w normalnych warunkach mogłyby spełnić swoje informacyjne zadanie, a więc np. „Terminarze wizytacji pasterskich i bierzmowania”, „Zmiany personalne”, komunikaty biskupów itd.

Stwierdzić możemy, że kwartalnik nie tyle przekazywał informacje, co je gromadził. Czynił zaś to w wielu miejscach bardzo skrupulatnie. Za przykład niech posłuży choćby „Telegram o niemożności przyjazdu na konsekrację” (chodzi o konsekr. bpa E. Ozorowskiego) przesłany przez Prymasa Polski do bpa Nominata.⁹

Mówiąc o odnośnym celu *Wiadomości*, trzeba zwrócić uwagę także na ich periodyczność. Jako kwartalnik, a więc pismo ukazujące się w trzymiesięcznym odstępie czasu zyskuje ono specyficzny charakter. Samo przez się wyklucza już informację bieżącą, tego typu co zawierają tygodniki, czy nawet jeszcze miesięczniki. Wszystkiego zaś dopinały wskazane poprzednio negatywne czynniki. Mimo to, kwartalnik wychodził obronną ręką z trudności, troszcząc się o szeroko pojętą informację teologiczno-duszpasterską i historyczną, zamieszczaną zwłaszcza w różnego rodzaju artykułach. Tym zaś publikacjom pewien wpływ czasu zbytnio nie mógł zaszkodzić.

Służenie informacją, jako jeden z celów czasopisma, wyrażał się także w doborze odpowiedniej problematyki, a także rodzajów i form publikacji. Wiele troski dokładał w tym względzie sam Redaktor Naczelny. Pragnął bowiem, by kwartalnik ze swoją zawartością nie trafiał niejako w pustkę, lecz aby mógł zainteresować czytelników. Unikano więc artykułów i rozpraw o wąskiej i bardzo wyspecjalizowanej tematyce, nie odpowiadającej odbiorcom, lecz poszukiwano zagadnień szczególnie bliskich lokalnemu charakterowi kwartalnika. Gdy np. poruszano zagadnienia z historii Kościoła, starano się przekazywać pewne wiadomości, biorąc pod uwagę zaistniałe okoliczności: np. historię AWSĐ w Białymstoku opracowywano z racji 400-lecia jego istnienia.¹⁰ Wówczas to pojawiło się wiele informacji historycznej dotyczącej tego zagadnienia.

W sprzyjający sposób na wypełnienie celu informacyjnego wpływał możliwie tematyczny dobór zeszytów kwartalnika. Nie chciał Redaktor, by *Wiadomości* zyskały nazwę „rozmaitości”, ale by w każdym numerze była jakaś myśl przewodnia,

⁷ Wywiad z ks. C. Potockim..., 7 XII 1989 r.

⁸ Zob. *Słownik terminologiczny informacji naukowej*, Wrocław 1979, s. 76.

⁹ Zob. WKAB, 5 (1979) nr 2, s. 25.

¹⁰ Jako, że rok 1982 był rokiem tego jubileuszu w 1 numerze 1982 r. WKAB znalazły się liczne publikacje o historii AWSĐ. Historii tej poświęcono niemalże w całości działy: „Pomoce teol.-duszpasterskie” i „Z historii Archidiecezji”.

czy główny problem.¹¹ Ten dobór tematyczny umożliwił poznanie jakiegoś zagadnienia w szerszym kontekście i w szerszej perspektywie.¹²

Na zakończenie trzeba powiedzieć, a właściwie to tylko dopowiedzieć — moka o tym była w paragrafie: „Nakład i odbiorcy” — że *Wiadomości* swoją rolę, swoje zadanie informacyjne mogą spełniać nie tylko wobec stałych odbiorców, ale i osób zainteresowanych i to tak z regionu, z kraju, jak i z za granicy. To zadanie mogą spełniać nie tylko ze względu na monograficzne opracowania historii Archidiecezji, lecz także ze względu na problematykę teologiczno-duszpasterską, w której nade wszystko dominowały zagadnienia eklezjologiczne i zagadnienia z prawa kanonicznego. Gdy chodzi o osoby zainteresowane z kraju i z za granicy, dopomaga w możliwości dotarcia do publikacji kwartalnika *Bibliografia Nauk Kościelnych*, która wciągnęła do stałego opracowywania także WKAB.¹³

2. Pomoc duszpasterska

Lokalny kwartalnik urzędowy w zamierzeniu Wydawcy, jak zaznaczono we wstępie do rozdziału, służyć ma zarówno pożytkowi kapłanów jak i wiernych Archidiecezji.¹⁴ Owo zamierzenie, by korzyść z kwartalnika odnosili także świeccy, nie jest równoznaczne z faktem, jakoby oni byli bezpośrednimi odbiorcami i adresatami *Wiadomości*. WKAB pozostawały bowiem od początku swego istnienia pismem duchowieństwa i dla duchowieństwa, zwłaszcza kapłanów i to duszpasterzy. Świeccy zaś, jeżeli odnosili i odnoszą z tego czasopisma jakąś korzyść, dokonuje się to pośrednio, dzięki kapłanom — duszpasterzom, dla których pismo urzędowe stać się winno pomocą duszpasterską.

Poprzednio mówiliśmy o zadaniu informacyjnym czasopisma, wskazując na to, w jakim znaczeniu i w jaki sposób to zadanie realizowane jest przez nasze czasopismo. Teraz, idąc dalej, trzeba powiedzieć, że wspieranie duszpasterskich wysiłków kapłanów jest jakby dalszym ciągiem wypełniania roli informacyjnej. To bowiem, co zostało przekazane, a więc wiedza (jako informacja w szerokim znaczeniu) po przyswojeniu, daje możliwość wykorzystania jej w działaniu. Jest to cecha, nota bene każdej wiedzy, ponieważ działanie kształtowane jest przez umysł którego z kolei celem jest poznawanie. Zatem i cała zawartość kwartalnika, którą stanowi bogata wiedza teologiczna, jak i z innych dziedzin Kościelnych, w pewien sposób służyć może pomocą w duszpasterstwie. I choć ta wiedza, jest podana w różnych publikacjach pod względem ich formy i rodzaju, a więc w dokumentach urzędowych (encykliki, adhortacje, listy apostolskie, instrukcje, zarządzenia, wytyczne, listy pasterskie, komunikaty itd.), w naukowych rozprawach i artykułach, pracach popularyzatorskich, wspomnieniach, sprawozdaniach, kazaniach i homiliach itp., to jednak pożytek duszpasterski jest zawsze możliwy. Dzieje się tak dlatego, że zawartość czasopisma nie tworzy celu, ale ten cel zakłada i realizuje. Cel jest pierwszy wobec zawartości. Tak też jest i z kwartalnikiem jako pomocą duszpasterską. Ks. bp H. Gulbinowicz w „Przedmowie” do edycji kwartalnika ten cel szczególnie podkreśla. Czyni to zwłaszcza gdy mówi o dział: Pomoce teolo-

¹¹ Zob. AKAB, Teczka: WKAB — korespondencja (Pismo do Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Instytutu Dziennikarstwa z 7 VII 1980 r.).

¹² Np. w 2 (1976) nr 2, poświęconemu arcybiskupowi R. Jałbrzykowskiemu z okazji 100 rocznicy Jego urodzin, znalazły się 2 artykuły o Metropolicie: jeden ks. T. Kraheła, *Arcyb. R. Jałbrzykowski w dotychczasowej literaturze*, s. 37-45; drugi ks. St. Strzeleckiego, *Arcyb. R. Jałbrzykowski. Biografia*, s. 87-139. Oba, łącznie szeroko orientują czytelnika w działalności i życiu Metropolity.

¹³ Zob. Nakład i odbiorcy, rozdz. II, par. 2, s. niniejszej pracy.

¹⁴ Zob. Przedmowa bpa H. Gulbinowicza, WKAB, 1 (1975) nr 1, s. II.

giczno-duszpasterskie. Pisze tam, że one (pomoce) „mają służyć naszym kapłanom w poznaniu myśli teologicznej i stosowaniu jej w poczynaniach duszpasterskich”.¹⁵ To stwierdzenie Biskupa, jakkolwiek dotyczy wskazanego przez niego działu, odnosi się do całej zawartości kwartalnika. Kwartalnik, jak powiedzieliśmy, na początku edycji nosił podtytuł „teologiczno-duszpasterski”, a jego profil od początku się nie zmienił.¹⁶ Sprawa więc posiadania waloru pomocy duszpasterskiej przez WKAB nie podlega dyskusji. Uwagę zwrócić trzeba tylko na fakt, w jaki sposób walor ten jest realizowany poprzez zawartość *Wiadomości*, czyli jakie jest odniesienie tejże zawartości do różnych dziedzin duszpasterskich.

W teologii pastoralnej mówi się zasadniczo o dwóch formach (dziedzinach) duszpasterstwa. Są nimi: przepowiadanie słowa (katechetyczne i homilijyczne) oraz sprawowanie kultu i szafarstwo sakramentów.¹⁷

Kwartalnik nie okazywał specjalnej troski o pomoce do przepowiadania homilijycznego. Jednorazowo ukazał się tylko cykl homilii ks. prof. Pawła Nowickiego wygłoszonych w kościele św. Rocha w Białymstoku w 1945 r. Homilie te mogą być wykorzystane przez duszpasterzy. Jednakże, mimo tego stanu rzeczy, treści przekazywane przez kwartalnik, jak najbardziej nadają się do wykorzystania w przepowiadaniu.

Przed wszystkim nauka Kościoła podawana w dokumentach Urzędu Nauczycielskiego dla powyższego celu posiada wartość szczególną. Przepowiadanie bowiem z niego ma czerpać i na nim się opierać. Taka też jest i rola różnych rozpraw i artykułów z zakresu różnych dziedzin kościelnych. Tematyka artykułów i rozpraw nie służy tylko zaspokojeniu intelektualnych aspiracji jej odbiorców, lecz ze względu na swoją specyfikę (teologia) i przedmiot dopomagać winna w osiąganiu celu przepowiadania, jakim jest doprowadzenie człowieka do wiary.

Także przybliżenie historii Archidiecezji oraz jej aktualnych dziejów dla przepowiadających nie pozostaje bez znaczenia. Zrozumienie terażniejszości bowiem, w której człowiek żyje i w której trzeba głosić Słowo Boga, wymaga także rozumienia i przeszłości, z której terażniejszość wyrasta. Zresztą treści historyczne jak najbardziej mogą być wykorzystane przez kaznodziejów. Kwartalnik jest tego świadectwem. W 8 (1982) nr 1 mamy cykl kazań historycznych wygłoszonych z okazji jubileuszu 400-lecia AWSK. Kazania te poruszają wątki z czterowiekowej historii Wileńskiego Seminarium, które przetrwało różne burze dziejowe.

W sposób analogiczny zawartość kwartalnika możemy odnieść i do przepowiadania katechetycznego, zaznaczając przy tym istnienie przez jakiś czas specjalnego działu, przeznaczonego dla katechetów *Pomoce dla katechetów*. Katechezie z pewnością służyć mogą i takie publikacje, jak *Zarys nauki przedślubnej*,¹⁸ czy też cykl 10-ciu nauk przygotowujących do życia w małżeństwie i rodzinie.¹⁹

W posłudze sakramentów i sprawowaniu kultu *Wiadomości* jako pomoc duszpasterska pełnią rolę szczególną. Każdy z duszpasterzy, jako odbiorca WKAB, otrzymał do rąk teksty odnowionych po Soborze obrzędów liturgicznych, a także wiele dokumentów Kościoła, dotyczących samego sprawowania liturgii sakramentów i innych obrzędów. Przed wszystkim liturgia Eucharystii w kwartalniku została mocno zaakcentowana. Nie tylko dokumenty urzędowe, lecz także i artykuły, dotyczące tej dziedziny, znajdują się w bliskiej perspektywie duszpasterskiej. Ta sama perspektywa duszpasterska dochodzi do głosu także poprzez artykuły z dzie-

¹⁵ Tamże, s. II.

¹⁶ Zob. Wstęp do tegoż IV rozdz.

¹⁷ Zob. Fr. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna. Skrypt dla studentów KUL* (cz. I), Lublin 1970, s. 61.

¹⁸ WKAB, 9 (1983) nr 1, s. 124-129.

¹⁹ WKAB, 5 (1979) nr 3, s. 73-101.

dziny prawa kanonicznego, które zajmują się w wielu miejscach problematyką małżeńską, zwłaszcza małżeństw mieszanych. Obecność tej ostatniej problematyki ma szczególny wymiar, ze względu na potrzeby duszpasterzy. W Archidiecezji w Białymstoku bowiem problem małżeństw mieszanych jest na porządku dziennym.

3. Rozwijanie rodzimej twórczości

Kwartalnik WKAB jest pismem urzędowym Kurii Arcybiskupiej, dlatego też mówienie o rozwijaniu przezeń rodzimej twórczości, na pierwszy rzut oka, wydaje się czymś niezrozumiałym. To niezrozumienie występuje jednak tylko wówczas, gdy abstrahujemy od konkretnego periodyku, a mówimy o czasopiśmie urzędowym jako takim. W naszym przypadku, mówienie o takim celu jest zasadne i nie trzeba go szeroko uzasadniać. Wystarczy do tego mieć przed oczyma zarysy zagadnień części tzw. nieurzędowej kwartalnika.

Biorąc pod uwagę właśnie tę część, jesteśmy uprawnieni do twierdzenia, że kwartalnik służy rozwijaniu twórczości i to twórczości rodzimej. Jak jest jednak w rzeczywistości, czy kwartalnik ową twórczość naprawdę rozwija, czy też pozostaje na nią bez większego wpływu oraz jakiego rodzaju twórczość podaje i czy jest twórczość rodzima?

Na wstępie należy wyjaśnić, w jakim sensie mówimy o twórczości na łamach WKAB. Otóż *Mały słownik języka polskiego* pod hasłem „twórczość” mówi, że „jest to tworzenie czegoś, zwłaszcza dzieł sztuki; ogół dzieł stworzony przez kogoś (zwykle przez artystę, naukowca”.²⁰ Pierwsze więc znaczenie tego słowa odnosi się do dzieł literatury, malarstwa, architektury itp. (czyli sztuki), dalsze zaś obejmuje również tworzenie prac naukowych w tym również popularyzatorskich.

Z twórczością w znaczeniu pierwszym, podstawowym, niewiele mamy do czynienia na łamach *Wiadomości*. Dosłownie jest w nich kilka pozycji, będących utworami „poetyckimi”. W 5 (1979) nr 2, z okazji 30-rocznicy konsekracji bpa Cz. Falkowskiego znalazł się wiersz autorstwa jednego z księży Archidiecezji, ks. St. Bielawskiego pt. *Na czwartą konsekrację biskupią w Białymstoku*.²¹ W białych strofach kreśli tu autor sylwetkę zasłużonego w dziejach Archidiecezji sławnego profesora USB w Wilnie. Inne wiersze jako „pokłosie pielgrzymki do Ziemi Świętej w dniach 15-29 XI 1979 r.”, znajdują się w 6 (1980) nr 2 WKAB. Mamy tam 5 krótkich wierszowanych strof, których autorem jest ks. Wł. Laszuk, proboszcz par. Jasionówka.²² W tym samym numerze kwartalnika znajdujemy wiersz — modlitwę ks. E. Szlachowskiego, *W hołdzie Duchowi Świętemu* w języku polskim i wersji łacińskiej, zaś w 4 (1978) nr 2 mamy 2 wiersze J. Wysockiej ku czci Matki Bożej Miłosierdzia.

Powstaje pytanie, na ile *Wiadomości* pomogły wymienionym autorom rozwijać ich twórczość: Ks. Bielawski znany jest ze swoich różnorodnych publikacji i prawdopodobnie *Wiadomości* stały się tylko jednym z wielu miejsc, w których zamieszczał swoje utwory. Podobnie E. Szlachowski OFMcap jest już wytrawnym pisarzem, pracującym niezależnie od udostępnienia mu łamów diecezjalnego kwartalnika. Natomiast ks. Wł. Laszuk prawdopodobnie nigdy by się nie zdobył na pisanie, gdyby nie *Wiadomości*, a jeśliby nawet pisał, czyniłby to do biurka. Można więc mówić w pewnym sensie o rozwijaniu w tym wypadku przez nasz periodyk rodzimej twórczości.

²⁰ Zob. *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1969, s. 847.

²¹ Wiersze te noszą tytuły: *Maryja poszła w pośpiechem w góry do miasta; Z Bogiem; Kto chce iść za Mną; Dolorosa; W Wieczerniku*.

²² WKAB, Teczka: WKAB — korespondencja (Pismo z 5 VI 1975 r.).

Znacznie większe osiągnięcia posiadają *Wiadomości* na polu naukowym, przez publikację rozpraw i artykułów miejscowych autorów. Ujawniła się w nich wielość form i tematów, które bynajmniej nie są dziełem przypadku. Widać w nich myśl przewodnią redaktora, który sprawiał, że owa mnogość nabierała jednolitości. Pisało wielu autorów zainteresowanych nieraz wąskimi i specjalistycznymi dziedzinami. Byli to w większości księża profesorowie Sem. Duch. w Białymstoku. *Wiadomości* stały się dla nich stymulatorem. Bez nich ich twórczość byłaby na pewno o wiele mniejsza.

O to, by właśnie oni pisali, zatroszczył się sam Redaktor Naczelny, który już na początku istnienia WKAB podał, że „w związku z uzyskanym pozwoleniem na wydawanie drukiem kwartalnika *Wiadomości kościelne* istnieje możliwość drukowania artykułów naukowych i popularnonaukowych o treści teologiczno-duszpasterskiej.²³ Odpowiadając na tę zachętę, księża profesorowie oddawali do druku fragmenty swoich własnych prac naukowych (dysertacji doktorskich) oraz prace swoich magistrantów i doktorantów. W niemałym stopniu tematy podstawił im bieg wydarzeń w Archidiecezji, np. 400-lecie AWSD, czy uroczystości koronacyjne Obrazu MB w Różanymstoku. Jest to w tym wypadku twórczość okolicznościowa. Także potrzeby duszpasterskie stawały się nieraz dopingiem do pisania.

Nie tylko jednak profesorowie AWSD są autorami publikacji zawartych w kwartalniku. Na zachęty Redaktora Naczelnego, czynione przy różnych okazjach (zjazdy, konferencje i inne spotkania okolicznościowe), nie pozostawali obojętni kapłani pracujący w duszpasterstwie.²⁴ Dzielili się oni nieraz swoim duszpasterskim doświadczeniem, swoją praktyczną wiedzą, którą zdobywali przez lata kapłaństwa, służyć wiernym w parafiach. Wspomniany np. ks. Laszuk pisał na temat rozmów duszpasterskich, przeprowadzanych z narzeczonymi oraz z rodzicami dzieci przed chrztem.²⁵ Inny duszpasterz, ks. J. Kuczyński wypowiadał się o przekazywaniu wiary młodemu pokoleniu w parafii Korycin.²⁶

Szersza możliwość publikowania własnych pozycji otwierała się z racji na dział *Pomoce dla katechetów*. Owych opracowań dokonywali przeważnie kapłani, siostry zakonne a nawet świeccy katecheci. Także dział *Z żałobnej karty* angażował wielu nowych autorów, którzy dotychczas nie drukowali nigdzie swoich pozycji.

Jakkolwiek szeroko rozumiana twórczość rodzimych autorów, pochodzących z Archidiecezji, przeważa w kwartalniku, to jednak nieraz sięgano po publikacje autorów spoza regionu. Czyniono to wszakże rzadko, zwłaszcza w przypadku okolicznościowych referatów, przedruków z innych urzędowych czasopism w Polsce. Przedruków dokonywano, mając na myśli zapotrzebowania duszpasterzy. I tak np. ks. W. Danielskiego *Struktura celebracji Mszy Św. i uczestnictwa wiernych* 4 (1978) nr 2 WKAB), przedrukowana została z *Wiadomości Archidiecezjalnych Warszawskich*, ks. St. Witka *Modlitwa brewiarzowa jako obowiązek moralny* 5 (1979) nr 3) — z *Roczników teologiczno-kanonicznych*.

Kwartalnik starał się nadto zwracać się ku twórcom z regionu i można powiedzieć, że wyczekiwał na ich odzew. Chętnych do pisania i publikowania starał się wydobywać niejako z tłumu. Dzięki takiemu otwartemu nastawieniu urzędo-

²³ Wywiad z ks. C. Potockim..., 7 XII 1989 r.

²⁴ Zob. WKAB, 6 (1980) nr 2 oraz 5 (1979) nr 2, s. 104-107.

²⁵ Zob. WKAB, 3 (1977) nr 3, s. 136-139.

²⁶ A. Tałałaj, *W 40-ą rocznicę uwiecznienia przez Niemców profesorów i alumnów AWSD w Wilnie*, WKAB, 8 (1982) nr 3, s. 106-112.

wego pisma, jako autorzy na łamach WKAB figurują również i alumni. W 10-leciu spośród nich pisali w *Wiadomościach*: A. Tałała,²⁷ W. Michniewicz,²⁸ J. Kozak²⁹ i T. Golecki.³⁰

W skali kraju omawiana twórczość nie jest oczywiście wielka. W granicach regionu natomiast okazuje się ona pokaźna. Archidiecezja w Białymstoku nie zdążyła jeszcze wytworzyć znaczącego ośrodka naukowego. Jej korzenie tkwią w Wilnie. Powoli jednak środowisko to się tworzy, a w jego rozwoju swój udział posiadają *Wiadomości* wspomagane ostatnio przez *Studia Teologiczne*, wydawane staraniem trzech diecezji Metropolii Wileńskiej.

V. „WIADOMOŚCI” A INNE URZĘDOWE PERIODYKI DIECEZJALNE W POLSCE

Kiedy w 1975 r. ukazały się na nowo *Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku*, posiadały one już za sobą tradycję wydawniczą diecezji wileńskiej oraz 2 próby ich wznowienia w okresie powojennym. Owe dwie ostatnie próby, będące zarazem dwiema różnymi edycjami urzędowego czasopisma, nie zdobyły znaczącego miejsca między polskimi diecezjalnymi urzędowymi organami. Wychodziły bowiem bardzo krótko. Pierwsza powojenna edycja (1947-1948) obejmowała tylko 2 zeszyty wykonane na powielaczu, w skromnym nakładzie 100 egz. Dziś już niewiele zeszytów pozostało z tamtej edycji, a zachowane są przechowywane pieczołowicie w Kurii Arcybiskupiej oraz w Archiwum Archidiecezji w Białymstoku.

Druga edycja *Wiadomości* (1957-1958) trwała już nieco dłużej i nieco więcej objęła numerów oraz liczniejsza była w swoim nakładzie (do 2000 egz.). Jednak i ona zbyt szybko została przerwana, by mogła utrwalić swoją pozycję wśród czasopism urzędowych diecezji w Polsce. Dopiero kwartalnik swoim nieprzerwanym ukazywaniem się od 1975 r. zyskał właściwą sobie pozycję. Zaczął on wychodzić jako 26 diecezjalne czasopismo urzędowe w Polsce. Do tego czasu bowiem niemalże wszystkie Kurie Diecezjalne uzyskały możliwość prowadzenia takiego wydawnictwa.

Od 1957 r. wychodziły już *Gorzowskie Wiadomości Diecezjalne* i *Miesięcznik Diecezji Gdańskiej*. Później tj. w 1973 r. przyszły jeszcze *Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Diecezjalne*. Tak więc na tzw. Ziemiach Odzyskanych, gdzie ostateczna stała kościelna administracja została wprowadzona w 1972 r., były już pisma diecezjalne. Od 1970 r. miała je też diecezja w Drohiczynie n/Bugiem. Inne diecezje rozopoczęły wydawanie swoich czasopism dużo wcześniej i jak można wywnioskować ze spisów bibliograficznych, które posiadają bardzo oględne dane (tytuł, periodyczność, rocznik, nakład i objętość) większość ich ujrzała światło dzienne zaraz po wojnie.¹

Wg spisów bibliograficznych, aktualnie wychodzą w Polsce następujące urzędowe czasopisma diecezjalne:

²⁷ W. Michniewicz, *Pielgrzymka alumnow AWSD do Rzymu*, WKAB, 9 (1983) nr 4, s. 81-89.

²⁸ J. Kozak, *Misyjna działalność studentów teologii w Wilnie i w Białymstoku*, WKAB, 8 (1982) nr 1, s. 66-80.

²⁹ T. Golecki, *W 40-ą rocznicę śmierci ks. H. Hlebowicza*, tamże, s. 131-134.

¹ Zob. R. Nir, *Bibliografia wyznaniowych czasopism i biuletynów wewn. w Polsce, Chrześcijańskim w świecie* (1971) nr 13, s. 85-94; *Bibliografia Wydawnictw Ciągłych*, Warszawa 1987.

1. Currenda. Pismo Urzędowe Diecezji Tarnowskiej (miesięcznik, nakł. 1300 egz.).
2. Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne (miesięcznik, nakł. 1000 egz.).
3. Gorzowskie Wiadomości Diecezjalne (miesięcznik, nakł. 1200 egz.).
4. Kielecki Przegląd Diecezjalny (dwumiesięcznik, nakł. 1200 egz.).
5. Komunikaty Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie (miesięcznik, nakł. 170 egz.).
6. Koszalińsko-Kołobrzeszkie Wiadomości Diecezjalne (miesięcznik, nakł. 700 egz.).
7. Kronika Diecezji Przemyskiej (dwumiesięcznik, nakł. 1050 egz.).
8. Kronika Diecezji Sandomierskiej (miesięcznik, nakł. 800 egz.).
9. Kronika Diecezji Włocławskiej. Czasopismo poświęcone sprawom diecezji (miesięcznik, nakł. 730 egz.).
10. Miesięcznik Diecezjalny Gdański (miesięcznik, nakł. 550 egz.).
11. Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej (miesięcznik, nakł. 1500 egz.).
12. Miesięcznik Pasterski Płocki. Pismo urzędowe Diecezji Płockiej (miesięcznik, nakł. 800 egz.).
13. Notificationes. Kuria Metropolitalna w Krakowie (miesięcznik, nakł. 1400 egz.).
14. Orędownik Diecezji Chełmińskiej (miesięcznik, nakł. 1250 egz.).
15. Prezbyterium — Kuria Biskupia Szczecińsko-Kamińska w Szczecinie (miesięcznik, nakł. 600 egz.).
16. Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej (kwartalnik, nakł. 700 egz.).
17. Warmińskie Wiadomości Diecezjalne (dwumiesięcznik, nakł. 724 egz.).
18. Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej (miesięcznik, nakł. 1000 egz.).
19. Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie. Miesięcznik Duchowieństwa Archidiecezji Warszawskiej (nakł. 1500 egz.).
20. Wiadomości Diecezjalne. Miesięcznik Kurii Diecezjalnej w Katowicach (nakł. 1500 egz.).
21. Wiadomości Diecezjalne Lubelskie (miesięcznik, nakł. 1000 egz.).
22. Wiadomości Diecezjalne Łódzkie (miesięcznik, nakł. 600 egz.).
23. Wiadomości Diecezjalne Podlaskie Organ Urzędowy Kurii Diecezjalnej (miesięcznik, nakł. 8500 egz.).
24. Wiadomości Urzędowe Kurii Biskupiej Śląska Opolskiego (miesięcznik, nakł. 1500 egz.).
25. Wrocławskie Wiadomości Kościelne (miesięcznik, nakł. 1700 egz.).

Jak łatwo zauważyć, tylko diecezja w Lubaczowie nie wydaje własnego urzędowego periodyku. Inne natomiast diecezje wydawały swoje mniej lub bardziej obszerne pisma urzędowe, przeważnie miesięczniki. Tylko diecezja łomżyńska przeszła z czasem z miesięcznika na kwartalnik. Kilka diecezji wydawało dwumiesięczniki. Były to diecezje: przemyska, warmińska i kielecka.

Nakład większości czasopism wynosi 550-1700 egz. Najniższy nakład posiadają *Komunikaty Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie* (170 egz.), najwyższy zaś *Wiadomości Diecezjalne Podlaskie* — 8500 egz. Objętość pojedynczych zeszytów poszczególnych czasopism waha się od 24 do 48 stron. Tylko łomżyński kwartalnik przyjmuje objętość 96 stron.

Wszystkie wymienione czasopisma przyjmują zasadniczo jednakowy podział zawartości treściowej. Najpierw idzie dział urzędowy, potem zaś nieurzędowy. Dział urzędowy ma wszędzie taki sam schemat podziału, a więc: Stolica Apostolska, Episkopat i Prymas Polski oraz Kuria Diecezjalna i Biskup Diecezjalny. Nieco inaczej jest z działem nieurzędowym. Przyjmuje on różne formy i nazwy. W *Wiadomościach Archidiecezjalnych Warszawskich* np. składa się on z 4 mniejszych: Z problematyki duszpasterskiej; Z dziejów Archidiecezji; Z życia Archidiecezji; Liber mortuorum. Podobnie ma się rzecz z *Wiadomościami Diecezjalnymi Podlaskimi* oraz *Wiadomościami Łódzkimi*. Występuje tam analogiczny podział działu nie-

urzędowego. We *Wrocławskich Wiadomościach Kościelnych* jako dział nieurzędowy figuruje „Dział ogłoszeń”. *Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej* daje w nieurzędowym dziale ciekawy podział jednego z poddziałów: Z życia Kościoła, a mianowicie: Z Stolicy Apostolskiej, Ze świata katolickiego; w Polsce. Stawia się więc tutaj duży nacisk na informowanie. Swoje stałe miejsce we wszystkich omawianych czasopismach posiadają nekrologi.

Tylko w niektórych periodykach brakuje działu nieurzędowego. Np. *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* mają trzy działy: I. Akta Stolicy Apostolskiej; II. Akta Episkopatu i Prymasa; III. Akta Kurii Metropolitalnej. W trzecim zaś dziale mamy wspomnienia, sprawozdania z pielgrzymek, personalia. W niektórych z czasopism wprowadzono oddzielną dla każdego działu numerację pozycji. Ułatwia to bardzo orientację i odszukanie potrzebnej publikacji.

W większości wypadków periodyki diecezjalne nastawiają się głównie na dokumentację urzędową i rzadko zamieszczają artykuły naukowe. Jeżeli zaś zjawiają się takie artykuły, to dominują w nich sprawy duszpasterskie. Poza tym pojawiają się małe jednostki, zawierające informacje z historii i życia Kościoła w danej diecezji. Przez to starają się one być blisko spraw kościelnych w kościołach lokalnych. Pozytywnym także punktem większości czasopism jest ich periodyczność. Jako miesięczniki, starają się nadażyć za bieżącymi wydarzeniami i na bieżąco informować o nich swoich czytelników.

Powstają teraz pytania: Jak na tym tle prezentują się WKAB? Czy posiadają jakieś charakterystyczne sobie cechy? Trzeba powiedzieć, że samo ukazanie się naszego kwartalnika w 1975 r. było dużym osiągnięciem. Były to bowiem czasy niełatwe do takich przedsięwzięć. Polityka państwowa poprzez nadzór GUKPPIW zdecydowanie sprzeciwiała się nowym kościelnym inicjatywom wydawniczym. Tylko odważne i nieustępliwe chodzenie wokół tej sprawy przyniosło oczekiwane rezultaty. Poza Biskupem Ordynariuszem (H. Gulbinowiczem, a potem E. Kisiel) duże zasługi w tym względzie położył ks. C. Potocki, redaktor naczelny kwartalnika. Dzięki jego roztropności i przezorności wydawnictwo to od 1975 r. funkcjonowało nieprzerwanie.²

Ukazanie się 1 (1975) nr WKAB już w październiku t.r. rychło zauważyła prasa katolicka w Polsce. *Tygodnik Powszechny* z grudnia 1975 r. zanotował: „ukazał się pierwszy numer *Wiadomości Archidiecezji w Białymstoku* jako kwartalnik teologiczno-duszpasterski z przeznaczeniem dla kapłanów i świeckich” i podał w skrócie zawartość 1 (1975) nr 1.³

Wiele pochwał, słów uznania i życzliwości z okazji wznowienia *Wiadomości*, nadeszło do Redakcji od biskupów polskich i kurii diecezjalnych. Metropolita krakowski kard. K. Wojtyła napisał: „...cieszę się, że po długich staraniach i oczekiwaniach ukazał się tak potrzebny dla Kościoła i duchowieństwa periodyk”. Słowa powinszowania przesłał również Prymas Polski kard. St. Wyszyński, wyrażając swoją radość „z powodu ukazania się po 17 latach organu prasowego Archidiecezji w Białymstoku”. W imieniu Biura Prasowego Sekretariatu Episkopatu Polski gratulacje przesłał ks. A. Orszulik, obecny biskup pomocniczy diecezji podlaskiej. Zyczył on Redakcji WKAB, by „organ mógł ukazywać się regularnie i bez przeszkód zamieszczać wszystkie dokumenty kościelne, które kapłani i wierni znać powinni”. Równie pochlebne słowa padły ze strony kurii diecezjalnych. Np. Kuria w Kielcach

² W homilii w czasie uroczystości pogrzebowych ś.p. ks. C. Potockiego (13 I 1990 r.) bp E. Kisiel wśród zasług zmarłego podkreślił jego funkcję jako redaktora naczelnego *Wiadomości*. Wskazał na jego wkład, zaangażowanie i zasługi w umiejętnym prowadzeniu dzieła wydawnictwa. Wspominał o przezwyciężonych przez niego trudnościach z cenzurą.

³ *Kronika religijna. Z Polski*. Tygodnik Powszechny, 29 (1975) nr 51-52.

pisze: „wyrażamy radość z osiągniętego sukcesu długoletnich starań, a Redakcji życzymy (...) cierpliwości w realizowaniu następnych numerów”.⁴ Niektórzy z biskupów wyrażali w swoich listach krótką opinię o kwartalniku. Bp Miziołek napisał: „kwartalnik jest bardzo ciekawy i zarazem tworzy historię Archidiecezji”.

Zaraz po ukazaniu się 1 (1975) nr 1, swoje zdanie wyraził ks. E. Ozorowski, zatrudniony od 1970 r. jako sekretarz redakcji *Studia Theologica Varsaviensia*.⁵ W liście do ks. C. Potockiego, obok słów gratulacji oraz swoich zamierzeń publikatorskich w WKAB, lapidarnie i bezpośrednio dodał, że „kwartalnik WKAB to już jest coś. Od strony technicznej możnaby jeszcze wiele rzeczy dopracować, ale myślę — pisze dalej — że każdy następny numer będzie pod każdym względem coraz lepszy”.⁶

Systematyczne ukazywanie się WKAB przez 10 lat sprawiało, że rzeczywiście, ich strona techniczna stawała się coraz bardziej doskonała. Pojawiające się pewne braki adiustacyjne (dobór czcionki, odstępy liniatury, rozmieszczenie nadruków) były powodowane niedopatrzzeniami ze strony Wykonawcy (BZGraf.). Przez to jednakże kwartalnik wiele nie stracił na swojej wartości. Punkt ciężkości oceny jego wartości należy przenieść bardziej na zawartość treściową.

Kwartalnik WKAB zdecydowanie odróżnia się bowiem od pozostałych diecezjalnych pism urzędowych w Polsce swoim profilem. Część urzędowa pozostawała w trójdzielnym tradycyjnym schemacie: dokumenty Stolicy Apostolskiej, Episkopatu i Prymasa Polski oraz Kurii Arcybiskupiej. Czasem dodawano jeszcze rozporządzenia państwowe. O części urzędowej możemy śmiało powiedzieć, że *Wiadomości* zawsze zwracały uwagę na najistotniejsze dokumenty kościelne, a rozpowszechniając je wniosły duży wkład w poznawanie oficjalnej nauki Kościoła.

Wiadomości mogą się poszczycić swoją częścią nieurzędową. To głównie ze względu na nią kwartalnik przyjął miano „teologiczno-duszpasterski”. Takiego zaś profilu nie posiada żadne diecezjalne pismo urzędowe w Polsce. Profil ten ukazuje się w publikacjach naukowych (artykuły i rozprawy) z zakresu różnych dziedzin, zwłaszcza nauk kościelnych. Prace eklezjologiczne, mariologiczne, z liturgiki, historii Kościoła, prawa kanonicznego, ascetyki i duszpasterstwa składają się na całość tego pisma i wyznaczają mu miejsce nie tylko wśród organów urzędowych Kurii Diec., ale i w czasopiśmiennictwie teologicznym w Polsce.

Możnaby nawet mówić o wpływie naszego periodyku na inne czasopisma urzędowe, np. na takowy periodyk wydawany przez Kurie Diecezjalne w Łomży i Drohiczyne.

Korzystną dla WKAB była ich periodyczność. Jako kwartalnik mogły one pomieszczać na 120 stronkach druku nieraz obszernie prace naukowe. Taka periodyczność nie wpływała jednak pozytywnie na przekazywanie przez pismo aktualnych informacji.

Żałować należy, że *Wiadomości* nie stały się także pismem dla świeckich, choć takie były plany i zamierzenia Redaktora i Wydawcy. Zrealizowanie jednakże takich planów okazało się jak dotąd z wielu względów niemożliwe.

ZAKOŃCZENIE

Celem niniejszej pracy było monograficzne opracowanie kwartalnika *Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku* w początkowych 10-ciu latach jego istnienia (1975-1985). W związku z tym należało zbadać genezę i początkowe lata

⁴ AKAB, Teczka: WKAB — korespondencja.

⁵ Tamże.

⁶ Zob. E. Ozorowski, *Dziesięć lat istnienia półrocznika „Studia Theologica Varsaviensia”*, *Studia Theol. Vars.*, 12 (1974).

jego istnienia, przeanalizować jego stronę zewnętrzną i zawartość treściową oraz wskazać na realizowanie w nim powziętych na początku zamierzeń.

Podjęcie niniejszej pracy wydało się potrzebne dla pomnożenia skromnych dotychczasowych badań nad historią piśmiennictwa kościelnego w Archidiecezji, a także i w Polsce. Badania bowiem nad prasą i czasopismami w naszym kraju są jeszcze mało rozwinięte. Jakkolwiek nasze *Wiadomości* nadal są wydawane bez specjalnych zmian w swoim profilu i bez przerw, to jednak 10-letni okres, 1975-1985, nadał im specyficzny kształt i charakter.

Praca powstawała etapami. Na początku trzeba było sięgnąć do genezy czasopisma, potem do jego tematyki i szaty graficznej, wreszcie należało podjąć próbę jego oceny.

Nie pisaliśmy szeroko o wileńskich organach kurialnych. *Dwutygodnik Diecezjalny Wileński*, *Kurenda Kurii Diecezjalnej Wileńskiej* oraz *Wiadomości Archidiecezjalne (Metropolitalne) Wileńskie* a także powojenne periodyki zasługują na oddzielne opracowanie. W naszym wypadku usiłowaliśmy pokazać raczej ciągłość idei wydawniczej i wskazać na zakorzenienie kwartalnika w wileńskiej tradycji niż omawiać szczegółowo dzieje wychodzących w Wilnie pism.

Trud nie poszedł na marne. Okazało się, że WKAB mają za sobą bogatą, ale i zarazem trudną przeszłość, która każe bardziej cenić to pismo. Posiadają one nadto cenny dorobek naukowy, popularyzatorski i informacyjny. Stinowi on korzystnie o poziomie tego pisma. Dzięki niemu *Wiadomości*, prócz znaczenia dla regionu, mają także znaczenie dla Kościoła w Polsce.

Wydaje się słusznym poddanie badaniom wszystkich diecezjalnych pism urzędowych w Polsce. Bądź co bądź stanowią one zjawisko znaczące w kraju. Na ich podstawie można by wydawać kompetentny sąd o życiu religijnym w danej diecezji, prowadzonych poszukiwaniach naukowych, o zainteresowaniach miesięcowego duchowieństwa, o prądach teologicznych itp. Badania te jednak stanowiłyby już przedmiot jednej lub więcej odrębnych prac naukowych.

NOTITIAE ECCLESIASTICAE ARCHIDIOECESIS IN BIALYSTOK ANNIBUS 1975-1985

(Studium historico-bibliographico-theologicum)

Summariu m

Studium cuius titulus ut supra constat quinque capitulis: Genesis et primi anni periodici, eius apparatus et lectores, species publicationum, motivi, necnon relatio *Notitiarum* ad alios periodicos dioecesanos in Polonia. Hanč dissertationem author scripsit in seminario scientifico dirigente eppo Eduardo Ozorowski cuius ex manibus accipit lauream magisterii in theologia.